

JAZYKOVEDNÝ ČASOPIS

JAZYKOVEDNÝ ÚSTAV LUDOVÍTA ŠTÚRA
SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED

2

ROČNÍK 47. 1996

SLOVAK ACADEMIC PRESS, spol. s r. o., Bratislava

OBSAH

Ján Bosák: Pri storočnici Romana Jakobsona, pri základoch lingvistiky 20. storočia	81
Ján Sabol: Dialóg o hľadani podstaty jazyka (Na storočnicu Romana Jakobsona)	87
Ján Horecký: Jakobsonovská terminológia dištinkčných príznakov	93
Juraj Dolník: O jednej Jakobsonovej inšpirácii	100
Rudolf Kraječovič: Roman Jakobson a začiatky fonologického výskumu v slovenskej dialektológii	108
Vincent Blánár: Roman Jakobson o význame vlastného mena	113

Rozhľady

Ella Sekaninová: Šesťväzkový <i>Velký slovensko—ruský slovník</i> ako prototyp konfrontačného lexikografického diela	118
--	-----

Recenzie

Opis synonymického bohatstva slovenčiny. J. Dolník	125
Nová gramatika češtiny. J. Horecký	128

Kronika

Jubileum docentky Elly Sekaninovej. J. Dolník	132
Prí sedemdesiatke dr. Ladislava Dvonča. J. Bosák	134
Jubileum významného slovenského jazykovedca a orientalistu PhDr. Viktora Krupu, DrSc. S. Ondrejovič	135
Súpis prác Viktora Krupu za roky 1986—1995. L. Dvonč	137
Slovenčina na konci 20. storočia, jej normy a perspektívy. K. Buzássyová	147
Ďalšie sociolingvisticky orientované stretnutie na severe. Poľska. V. Patráš	151

СОДЕРЖАНИЕ

Ян Босак: Сто лет со дня рождения Романа Якобсона, основоположника лингвистики 20-го века	81
Ян Сабол: Диалог о поисках сущности языка (К столетнему юбилею Романа Якобсона)	87
Ян Горечки: Теория дистриктивных признаков Романа Якобсона	93
Юрай Долник: Об одной инспирации Романа Якобсона	100
Рудольф Крайчович: Роман Якобсон и начало фонологических исследований в словацкой диалектологии	108
Винцент Бланар: Роман Якобсон о значении собственного имени существительного	113

Обзор

Элла Секанинова: Шеститомный <i>Большой словацко-русский словарь</i> — прототип сопоставительного лексикографического произведения	118
--	-----

Рецензии

Описание синонимического богатства словацкого языка. Ю. Долник	125
--	-----

PRI STOROČNICI ROMANA JAKOBSONA,
PRI ZÁKLADOCH LINGVISTIKY 20. STOROČIA

JÁN BOSÁK

BOSÁK, J.: Centenary of Roman Jakobson, Foundations of Twentieth Century Linguistics. Jazykovedný časopis, 47, 1996, No. 2, pp. 81—86. (Bratislava)

The author reveals an original contribution of Roman Jakobson (1896—1982) to the contemporary linguistics which, thanks to him, became the pilot semiotic discipline. Thus he appreciates the range of his research fields as well as his logic, dynamism and interdisciplinary acceptance of his methods.

Pred 40 rokmi — r. 1956 — holandské vydavateľstvo Mouton, ktorého publikácie aspoň dobrých dvadsať rokov predstavovali špičku lingvistickej produkcie v Európe, otvorilo svoju metodologicky pestrú a neobyčajne podnetnú edíciu *Janua linguarum* útlou knižkou R. J a k o b s o n a — M. H a l l e h o *Fundamentals of Language* (M. Halle bol spoluautor prvej kapitoly). Kto nepoznal predchádzajúce dielo a činnosť R. Jakobsona (ako to bolo v prípade mojej generácie, lebo v tých časoch sa neobyčajne ostro bojovalo proti štrukturalizmu), nemohol tušiť, čo sa v tomto fundamentálnom dielku skrýva a aká dlhá životná aj vedecká púť R. Jakobsona k nemu viedla. Na prednáškach profesora E. Paulinyho zo slovenskej fonológie sme sa síce oboznámili s binarizmom, dištinktívnymi príznakmi, opozíciami a variantmi (úporne hľadajúc invarianty!), no to, čo bolo za nimi, čo im predchádzalo, nám zostávalo skryté vlastne až po šesťdesiate roky, keď sa o štrukturalizme a jeho hlavných predstaviteľoch znovu začalo písať slobodne a otvorene. Mali sme potom aj šťastie vidieť tohto významného jazykovedca a vedca na vlastné oči, žiaľ, vo veľmi nepriaznivej situácii: po skončení VI. medzinárodného zjazdu slavistov v Prahe v auguste 1968 R. Jakobson nedobrovoľne (nie po prvý raz) odchádzal z republiky do Viedne práve z Bratislavy.

R. Jakobson sa všeobecne pokladá za jedného z najväčších učencov 20. storočia, lebo priniesol pôvodný a podstatný vklad do viacerých disciplín a jeho výskumy zrevidovali, resp. zosyntetizovali predchádzajúce paradigmy. Keby ho mnohí z nás nevideli na vlastné oči, mohli by sme ho pokladať za legendu, lebo v jeho diele je akoby zakódovaný „štart“ nášho storočia, jeho smerovanie aj dynamický pulz.

Po prvých kontaktoch len s fonológiou a jej „prísnou“ logikou bolo pre nás prekvapujúce až frapujúce (no na druhej strane mimoriadne sympatické až povznáša-

júce), že myslenie a rozlet Romana Osipoviča Jakobsona (11. októbra 1896 Moskva — 18. júla 1982 Boston) najvýraznejšie ovplyvnila generácia svetových tvorivých osobností narodených v 80. rokoch 19. storočia — „formovateľov duchovnej tváre nášho storočia“ (Šabík, 1991, s. 10), akými boli maliar Pablo Picasso (1881), spisovateľ James Joyce (1882), maliar Georges Braques (1882), hudobný skladateľ Igor Stravinskij (1882), architekt Le Corbusier (1887), v Rusku zasa maliar Kazimir Malevič (1878) a experimentálni básnici Velimir Chlebnikov (1885) a nám najviac známy Vladimir Majakovskij (1893). Ak sa sám „priznáva“, že vyrastal medzi maliarmi (Dialogy, 1993, s. 14), nešlo iba o vyjadrenie solidárnosti či dákejšie gestačnosti s umeleckými snaženiami a prúdmi, ktoré podstatne ovplyvnili kultúrny aj vedecký život 20. storočia (lebo v tých časoch mali veda a umenie k sebe oveľa bližšie ako dnes), ale o „odkrytie“ inšpiračných a metodologických zdrojov: všetci spoločne, hoci na inej „postati“, úporne hľadali odpoveď na otázku, aká je povaha a význam prvkov nesúcich sémantickú funkciu v priestorových útvaroch a v jazyku (v poézii). Nezaujímal ich genéza, ale vzťahy, nie mechanická kauzalita, ale funkcia a vnútorná logika vecí a procesov. Napokon známy a často citovaný výrok G. Braquea „Neverím vo veci, verím len v ich vzájomné vzťahy“, mohol byť pre R. Jakobsona prinajmenšom tak inšpirujúci ako krédo Ferdinanda de Saussura, že „jazyk je forma, nie substancia.“

Životná púť R. Jakobsona bola síce krivolaká (Moskva, Praha, Brno, Kodaň, Nórsko, Štokholm, USA), ale o to viac bolo koncentrovanejšie a cieľavedomejšie jeho vedecké smerovanie. Už ako 19-ročný sa stáva spoluzakladateľom Moskovského lingvistického krúžku (pracoval v ňom v r. 1915—1920). Krúžok síce nadväzoval na moskovskú tradíciu — neoddeľovať skúmanie jazyka od analýzy jazyka poézie — no členovia krúžku sa pustili do smelého (mladického) boja proti pretrvávajúcemu pozitivizmu, schematizmu a utilitarizmu, proti všetkému „starému“, brzdiacemu, konzervatívnemu. (Napokon krúžok navštevoval aj taký búrlivák ako V. Majakovskij.) Nebolo to však iba negovanie, ale predovšetkým hľadanie nových ciest, nového metodologického východiska, novej opory. Tu sa zrodil onen známy, často však zjednodušene interpretovaný „formalizmus“ v literárnej vede, postavený na prostej myšlienke, že na literatúre treba skúmať práve to, čo ju robí literatúrou, tie špecifické príznaky, ktorými sa odlišuje od iných oblastí ľudskej tvorby (porov. Bakoš, 1969, s. 151). Pre nás je dôležité základné zistenie, že „štrukturalizmus je v podstate iba iné pomenovanie pre teoretický systém vypracovaný formalistami.“

R. Jakobson však nezostával len pri poetike, paralelne s bádaním v oblasti básnického jazyka napísal napríklad aj samostatnú dialektologickú prácu a spolu s etnografom P. Bogatyriovom (ktorý potom v r. 1923 prišiel do Prahy a v r. 1936—1939 prednášal aj na filozofickej fakulte v Bratislave) sa venoval aj skúmaniu folklóru (videl v ňom živé dielo, nie minulosť) a aj vo svojich prácach v ďalších rokoch táto oblasť nezostávala mimo jeho záujmu, skôr naopak. Ale rozhodujúcim popri

inšpiratívnom vplyve umenia avantgardy (postimpresionizmus, kubizmus, futurizmus) bolo predsa len lingvistické bádanie v poetike. (To, že poézia je špecifickým spôsobom organizovaný jazyk, potvrdila exaktne o pol storočia neskôr aj teória informácie.)

Keď v r. 1920 prišiel R. Jakobson do Prahy ako člen prvej sovietskej obchodnej misie, bol už metodologicky vyhranený a prichádzalo jeho najaktívnejšie tvorivé obdobie: hneď v r. 1921 mu vychádza krátka, ale o to významnejšia stať *O realismu v umění*, v priebehu rokov preložená do 13 jazykov. V tom istom roku publikuje doteraz aktuálnu a často citovanú prácu *Novejšaja russkaja poezija*, venovanú svojmu najobľúbenejšiemu básnikovi V. Chlebnikovovi, v r. 1923 zásadnú prácu *O češskom stiche*. V Prahe sa vrhá do víru kultúrneho, umeleckého a vedeckého života, veľa publikuje, glosuje, recenzuje — a to zväčša po česky (porov. jeho súbornú bibliografiu Jakobson, 1990). Krátko po príchode do Prahy nadväzuje kontakt s V. Mathesiusom a spolu sa r. 1926 stávajú hlavnými iniciátormi založenia Pražského lingvistického krúžku, ktorý v tých časoch združoval najlepších lingvistov a literárnych vedcov. Z jeho mimoriadne aktívnej činnosti treba ešte pripomenúť, že bol spoluautorom známych *Téz Pražského lingvistického krúžku*, predložených na prvý slavistický zjazd r. 1929 v Prahe. Nie je tiež bez zaujímavosti, že od R. Jakobsona „pochádza“ aj názov časopisu *Slovo a slovesnost* („Slověsné umění a umělecké slovo“ — porov. Červinka, 1995, s. 724).

Po bezprostrednom ohrození prvej republiky fašizmom odchádza r. 1939 najprv do Dánska, kde spolupracuje s takými osobnosťami Kodanského lingvistického krúžku, akými boli V. Brøndal a L. Hjelmslev. Pri skúmaní, v akom poradí si dieťa osvojuje fonologické opozície, objavili viacero podstatných korešpondencií s výsledkami typologických výskumov jazykov celého sveta. Podstatným výsledkom porovnávacieho prístupu k vývinu detskej reči a k stavbe rozmanitých etnických jazykov bolo odhalenie zákonov implikácie pôsobiacich v oboch sférach: prítomnosť jednej zloženej jednotky predpokladá, alebo naopak vylučuje, aby v tom istom systéme bola prítomná iná jednotka (Dialogy, 1993, s. 32). V tom istom roku (od 1. septembra) je už v Nórsku a spolu s Alfom Somerfeltom uvažujú o koncepcii fonologického atlasu jazykov celého sveta. V r. 1940 prichádza do Štokholmu, kde sa venuje najmä výskumu detskej reči; z tohto obdobia pochádza známa štúdia o afázii *Kindersprache, Aphasie und allgemeine Lautgesetze* (1941). Po tomto „prechodnom“ období na severe Európy odchádza v r. 1941 definitívne do New Yorku, kde sa začína nová kapitola jeho života: z kultúrneho a umeleckého prostredia Európy sa dostáva do centra svetového vedeckého výskumu päťdesiatych rokov — na Harvardovu univerzitu (1949) a do Massachusettského technologického inštitútu (M. I. T. — 1957).

Na pestrom a mnohotvárnom diele R. Jakobsona môžeme akoby pod mikroskopom sledovať postupný zrod fonológie. Fonologická koncepcia vo *Fundamentals* (1956) má svoj prvopočiatok už v r. 1921 — teda pred 35 rokmi (!),

keď v práci *Novejšaja russkaja poezija* použil termín fonéma („eufonika [fonetická organizácia básne] neoperuje s hláskami, ale s fonémami, t. j. akustickými predstavami“ — porov. *Dialogy*, 1993, s. 21). V *Základoch českého verša* (1926; ruský originál z r. 1923) pracuje už s pojmom korelácia a rozlišuje dištingtívne a nedištingtívne prozodické prvky. Zavedením fonologickej korelácie sa „sponchybnila“ nedeľiteľnosť fonémy, dovtedy pokladanej za najmenšiu jednotku, čo demonštroval na fonologickom vývine ruštiny a iných slovanských jazykov (*Remarques sur l'évolution phonologique du russe comparée à celle des autres langues slaves*, 1929). Hoci už v r. 1921 naznačil, že spoluhlásky sú pre rým dôležitejšie než samohlásky, analýzu spoluhlások podľa opozícií (spolu s N. S. Trubeckým) dokončili vo februári 1938 (N. S. Trubeckoj zomrel potom v júni 1938) a definitívne vlastne až v r. 1952 v *Preliminaries to Speech Analysis*, keď krátko predtým G. Fant odhalil fyzikálno-akustickú podstatu rozdielov medzi spoluhláskami *k // p — t* na jednej strane a samohláskami *a // u — i* na druhej strane: tieto rozdiely sa zhodovali! Podstatné však bolo to, že sa tu dokázalo „nerozlučné“ spojenie dvoch jazykových aspektov — akustického a motorického.

O úzkej prepojenosti vedeckého myslenia a umeleckého hľadania od začiatku 20. storočia svedčí aj vzťah umelcov k modernej fyzike, konkrétne k chápaniu času. A. Einstein vo všeobecnej teórii relativity (r. 1916) odmietal absolútnosť času, aktuálnou sa stala problematika prepojenia času a priestoru (časopriestor). Futuristické krédo „statické vnímanie je fikcia“ R. Jakobson r. 1919 konkretizoval ako snahu výtvarného umenia „rozdrobiť pohyb na sériu izolovaných statických prvkov“ (*Dialogy*, 1993, s. 45). Od takéhoto chápania času nevedla už dlhá cesta ku kritike Saussurovho nereálneho stotožňovania dynamiky len s diachróniou a staticky len so synchróniou („rekapitulácia“ v stati *Verbal Communication*, 1972).

Hoci R. Jakobson oceňoval Saussurovu zásluhu na skúmaní jazykového systému ako celku i vo vzájomných vzťahoch jeho zložiek, zároveň poukázal na to, že nesprávnou interpretáciou časového faktora sa tu „likviduje“ spojenie medzi systémom jazyka a jeho modifikáciami, akoby systémovosť bola výsadnou vlastnosťou synchrónie a modifikácie sa spájali len s diachróniou. (Takto sa napríklad vykladajú tzv. dublety v Morfológii slovenského jazyka [1966] a takéto chápanie nie je ani dnes „vzdialené“ niektorým slovenským jazykovedcom.) Saussure fakticky popieral zlučiteľnosť dvoch chronologických aspektov — súčasnosti a následnosti. Prítom je evidentné, že každá zmena prebehne najprv v synchrónnom pláne, a tým sa javí ako komponent systému, kým na diachróniu pripadajú výsledky zmien. R. Jakobson zdôrazňuje v týchto procesoch úlohu jazykového kolektívu: jeho príslušníci sú kompetentní nielen vnímať obidva varianty (staré formy a nové formy) — subkódy, ale aj aktívne si z nich vyberať (*Dialogy*, 1993, s. 46). O tzv. návratných chybách, s ktorými sa sústavne operuje v teórii aj praxi jazykovej kultúry u nás, R. Jakobson konštatuje, že opakovanie takýchto „lapsusov“ svedčí o „dopyte“ po novom tvare, o potrebe tejto novinky z hľadiska systému a jeho nositeľov (op. cit., s. 61).

S menom R. Jakobsona sa výlučne nespája len jedno dielo, ako napríklad so Saussurom *Course de linguistique générale*, vydaným tri roky po smrti jeho žiakmi r. 1916, resp. rok po smrti vydaných Trubeckého *Grundzüge der Phonologie* (1939), hoci sám R. Jakobson mal v úmysle vydať syntézu *Sound and Meaning* (porov. Šabík, 1991, s. 23), ktorá by naozaj výstižne reprezentovala jeho celoživotné úsilie. Zanechal však po sebe deväť zväzkov vybraných spisov, každý s rozsahom 600—800 strán (porov. R. Jakobson, *A Complete Bibliography of his Writings*, 1990). R. Jakobson originálne spájala novátorské zámery v experimentálnom umení (získovanie, čo jednému javu zodpovedá v inom druhu umení) s maliarskou teóriou a praxou kubizmu, no aj s vývinom modernej fyziky, je tu zreteľná paralelnosť medzi umením, sociálnym životom spoločnosti a vedou (Pomorska, 1993, s. 118). Tematický diapazón prác R. Jakobsona je neobyčajne široký: je to nielen teória fonológie, ktorá sa najčastejšie spája s jeho menom medzi jazykovedcami, resp. na druhej strane štrukturalistické základy poetiky vysoko oceňované medzi literárnymi vedcami, ale aj slovanská mytológia a folklór, antropológia, etnografia, nehovoriac už o prínose pre semiotiku a teóriu modernej vedy vôbec. Všeobecný prínos R. Jakobsona pre svetovú vedu výstižne oceňuje I. M e l č u k , jeden zo spoluautorov objemného zväzku *Echoes of his Scholarship* vydaného k 80. narodeninám R. Jakobsona (porov. Pomorska, 1993, s. 134): „Ťažko by sme mohli nájsť lingvistu, ktorý by sa dnes s takou intenzitou a hĺbkou zaoberal spojením medzi lingvistikou a inými vedami. Lingvistika a poetika...lingvistika a hudobná veda ... lingvistika a antropológia ... lingvistika a teória informácie ... lingvistika a teória prekladu, lingvistika a matematika, lingvistika a psychológia, lingvistika a semiotika...“

R. Jakobson nám dal po prvý raz nazrieť do svojho vnútra v I. zväzku vybraných spisov v rozsiahlej *Retrospektíve* (*The Selected Writings of Roman Jakobson*. I., s. 629—659). Potom v 70. rokoch poľská literárna historička Krystyna Pomorská, jeho posledná manželka, urobila s ním rozhovory „nebinaristicky“ príznačne nazvané *Dialógy*. Celý Jakobsonov život bol totiž dialóg s kolegami, mnohými disciplínami, s rozličnými jazykmi a kultúrami, ako aj medzi minulosťou, prítomnosťou a budúcnosťou. Výsledkom týchto nespočetných dialógov a diskusií je jeho monumentálne, stále inšpirujúce dielo, čo iste prežije aj 20. storočie, ktoré R. Jakobson spoluvytváral.

Rok po vyjdení *Fundamentals of Language* vydal tridsiatnik N. Chomsky *Syntaktické štruktúry* (1957), v ktorých sa pokúsil generovať všetky vety prirodzeného jazyka na systémovom základe, teda na základe logiky a matematiky, bez akejkoľvek poetiky. Ale nám je tá poetika predsa len bližšia „ako krásny spánok zelených myšlienok...“

Bibliografia

BAKOŠ, M.: Nepublikovaný rozhovor. In: Avantgarda 38. Štúdié, články, dokumenty. Bratislava 1969, s. 150—157.

ČERVINKA, M.: [Ediční poznámka.] In: R. Jakobson, Poetická funkce. Jinočany, Nakladatelství H & H 1995, s. 724.

FANT, C. G. M. — HALLE, M. — JAKOBSON, R.: Preliminaries to Speech Analysis. M. I. T. Press 1952.

JAKOBSON, R.: Lingvistická poetika. (Výber z diela.) Bratislava, Tatran 1991. 274 s.

JAKOBSON, R.: Dialogy. Praha, Český spisovatel 1993. 160 s.

JAKOBSON, R.: Poetická funkce. [Připravil M. Červinka.] Jinočany, Nakladatelství H & H 1995. 748 s.

JAKOBSON, R. — HALLE, M.: Fundamentals of Language. The Hague, Mouton 1956. 87 s.

POMORSKA, K.: [Doslov.] In: R. Jakobson, Dialogy. Praha, Český spisovatel 1993, s. 118—134.

ROMAN JAKOBSON (1896—1982). A Complete Bibliography of his Writings. Zostavil a vydal S. Rudy. Berlin — New York, Mouton de Gruyter 1990. 188 s.

ŠABÍK, V.: Roman Jakobson a jeho lingvistická poetika (Úvod do diela). In: R. Jakobson, Lingvistická poetika. Bratislava, Tatran 1991, s. 9—31.

The Selected Writings of Roman Jakobson. 1. Phonological Studies. The Hague — Paris — New York, Mouton Publishers 1962. 775 s.

DIALÓG O HLADANÍ PODSTATY JAZYKA
(NA STOROČNICU ROMANA JAKOBSONA)

JÁN SABOL

SABOL, J.: Dialogue on Searching of an Essence of Language. (In Honour of Centenary of Roman Jakobson) *Jazykovedný časopis*, 47, 1996, No. 2, pp. 87—92. (Bratislava)

The paper presents a commentary on the basic principles of creative scholarly development of R. Jakobson (on the base of his book *Dialogy*. Praha, Český spisovatel 1993) as well as his crucial research contribution to the development of linguistics, poetics and some other disciplines connected with linguistics. The author is concentrated on evaluation of some external linguistic and artistic stimulations and contextual inspirations in Jakobson's work and, especially, on „intra-lingual“ but even on meta-lingual, „intra-linguistic“ continuities of his investigations; the problem of relation between variability and nonvariability is considered to be the central point of research activities in works of R. Jakobson.

1. V knižke rozhovorov Romana Jakobsona s poslednou manželkou, poľskou literárnou historičkou Krystynou Pomorskou (*Dialogy*. Praha, Český spisovatel 1993. 155 s.; ďalej D. — Odpovede autora na otázky K. Pomorskej vznikli koncom sedemdesiatych rokov a boli zapísané a zredigované v ruštine; prvýkrát vyšli vo francúzskom preklade: *Dialogues*. Paris, Flammarion 1980) sa v stručnom spoločnom úvode načrtávajú zásadné myšlienky o dialogickej situácii (ňou je aj stvárňovanie textov tejto publikácie) i situácii dialógu: „zvládnutie jazyka je dialóg, vývoj jazyka je dialóg“; poznávací reč je „v monológu viac podrobená rituálnosti než dialóg“ (D, s. 7). V týchto koncíznych konštatovaniach je už naskicovanie aj synchronicko-diachronického aspektu jazyka, generovanie textu v jeho idiolektovej a sociolektovej „podobe“ i spätie variantného a invariantného. Dialóg ako obojstranná inšpirácia, ako naladenie oboch partnerov na spoločnú vysieláciu a prijímaciu frekvenciu, ako svedectvo o empatii... Kniha je príťažlivým čítaním o rekonštrukcii cesty R. Jakobsona pri hľadaní základov jazyka. Na nej tento bádateľ v podstatných metodologických otázkach jazykovedy (nezabúdajúc na jej spoluprácu s ďalšími disciplínami) umiestňuje bezpečné smerovníky, orientačné signály. Jeho ľudská i odborná púť vydáva svedectvo o faktických, vynútených, osudových, ale aj vnútorných, chcených, výskumných trasách. U tohto vedca sa nám plne potvrdzuje ono „per aspera ad astra“. Kontrast a protiklad ako *cantus firmus* života a diela.

Pri čítaní týchto Jakobsonových „pamätí“ nás fascinuje najmä šírka kognitívneho záberu i precízne formulovanie jeho výsledkov. Azda niet v našich disciplínach

autora, ktorého záujmy, ale aj konkrétne výskumné dráhy by tak „všeobšahlo“ pokrývali oblasť umenia („interumenia“) a vedy („intervedy“).

1. 1. Externolingvistické, ale aj umelecké stimuly a kontextové inšpirácie v Jakobsonovom diele sú evidentné.

Z umeleckej kreativity (boli tu aj pokusy o vlastnú umeleckú tvorbu) autor nasával podnety pre viaceré závažné teoretické pozorovania: „významné experimenty, ako bolo abstraktné umenie a takzvané ‚zaumné‘ slovesné umenie, anulujúce zobrazovaný alebo označovaný predmet, vyostřili otázku povahy a významovosti prvkov, nesúcich sémantickú funkciu v priestorových útvaroch na jednej strane a v jazyku na druhej strane“ (D, s. 14). Osobitnú pozornosť venoval úvahám o typoch spojenia medzi básnickým jazykom a fonologickou teóriou. Upútava ho tu najmä „názorná hierarchickosť“ veršovej štruktúry, spätosť opozície silných a slabých dôb verša s jazykovými predpokladmi, spojitosť medzi rytmickým frázovaním verša a rozložením medzislovných a syntaktických predelov, funkcia prostriedkov rytmickej diferenciacie — to všetko ho vedie k úvahám o systematike zvukových prvkov reči. Už tu nevyhnutne vchádza do jedného z kardinálnych priestorov svojej tvorby: je to problematika jazykového „univerza“ — vzťahu zvuku a významu. Cenné impulzy získaval aj z pozorovania folklórnych textov (išlo najmä o vlastnosti ich štruktúry); tu formuloval predovšetkým otázku kolektívnej cenzúry folklórneho diela, inšpirovali ho pradávané mytologické motívy i hlboký časový a široký priestorový dosah folklórnych javov.

Výskumom verša sa autor ďalej inšpiruje pri skúmaní foném a ich vzájomných vzťahov („každý lingvistický pojem v rámci poetiky nevyhnutne vyzdvihuje do popredia práve princíp vzájomných vzťahov“ — D, s. 22), pri analýze párových opozícií vo fonologickej štruktúre, čo viedlo k použitiu logického termínu *korelácia*, ktorým spochybnil nedeliteľnosť fonémy a vymedzil ju ako zväzok („trs“) rozlišujúcich vlastností (fonéma sa tak zmenila z primárnej jednotky na odvodenú jednotku, podobnú, ako je slabika).

V tejto súvislosti K. Pomorská upozorňuje na iniciatívu ruského symbolistu A. Belého, ktorý ukázal na opozíciu metra, „ideálnej schémy“ verša a „menej špekulatívnej a empirickejšej schémy“, schémy porušovania metra. Možno predpokladať, že aj táto indícia viedla R. Jakobsona k úvahám o hierarchii a o koncepcii binarizmu. V dnešnej verzologickej teórii sa s touto opozíciou pracuje na pozadí relácie variantného, jednotlivého (realizácia metra, rytmická štruktúra) a invariantného, všeobecného (metrická štruktúra, „ideálna“ rytmická schéma), teda prvkov patriacich do I., resp. II. stupňa abstrakcie (porov. Sabol, 1992); podľa tejto koncepcie by schéma „porušovania metra“ patrila do I. stupňa abstrakcie (pravda, s dialektickým prepojením na II. stupeň abstrakcie).

Štúdium verša (osobitne rýmu — porov.: „otázky verša a jeho zvukovej formy sú pevne prepojené s problematikou gramatiky“ — D, s. 84) nepriamo upozorňovalo R. Jakobsona aj na otázky výskumu gramatických kategórií, ktorých systém

„je základom každého jazyka“ (D, s. 91). Autor zároveň konštatuje, že vo veršoch sa realizujú všetky druhy symetrických konštrukcií: okrem priamej symetrie aj tzv. zrkadlová symetria a „umné“ antisymetrie (o skúmaní hraničných problémov jazykovednej teórie a literárnej vedy porov. výber Jakobsonových štúdií z lingvistickej poetiky, 1991; pozri aj úvodnú úvahu V. Šabíka k tejto knihe).

Kontakt s umelcami, pozorovanie výstavby a sémantiky rozličných umeleckých artefaktov, výskum konštituovania lingvistických syndrémov pre rozličné druhy afázie privádza R. Jakobsona k zásadnému definovaniu rozdielu medzi metaforou a metonymiou. Tieto protikladné umelecké trópy — metonymia ako „tvorivá transformácia príľahlosti“ („styčnosti“, čes. „soumeznost“) a metafora ako „tvorivá transformácia podobnosti“ (D, s. 96) — sú v rozličných druhoch umenia rozlične organizované a usúvzťažnené. Rovnako sa ukázala súvislosť medzi základnými typmi afázie a poruchami viažucimi sa na metaforický (porucha výberu — paradigmatická os, defekt predovšetkým v procese vnímania, v dekódovacej činnosti poslucháča), či metonymický princíp (porucha kombinácie — syntagmatická os, defekt predovšetkým v procese emisie, v kódovaní reči hovoriacou osobou). V súvislosti s tým sa definuje aj jeden zo zákonov poézie: „básnická funkcia projektuje princíp ekvivalencie z osi výberu na os kombinácie“ (D, s. 97). A veď podobne by sme mohli — obrazne a trochu zjednodušene — charakterizovať proces generovania textu, teda štylizácie: ako postup od metaforizácie k metonymizácii (porov. Mistríkovo konštatovanie, že štýl je selekcia, výber a kompozícia, usporiadanie — 1977, s. 32).

R. Jakobson — ako hľadač invariantu aj v interdisciplinárnej zóne — nemohol obísť ani základné filozofické pojmy: čas a priestor. Už r. 1919 v článku o futurizme napísal: „Prekonanie statickosti a vypovedanie absolútna — to je podstatná úloha novej doby, to sú žeravé aktuálne otázky.“ Bezprostredný podnet na úvahy o čase ponúkala fyzika — išlo o stupňujúcu sa diskusiu o čerstvej teórii relativity, ale aj Saussurovo učenie o antimónii stavu jazyka (synchronie) a jeho dejín (diachronie). Pripomeňme si niektoré autorove tézy: stotožňovanie dvoch reálnych protikladov „synchronia — diachronia“ a „statika — dynamika“ je fiktívne; „pokusy zaradiť zmeny do oblasti diachronie hlboko odporujú jazykovej skúsenosti“ (D, s. 46): „každá zmena najprv prebieha v synchronnom pláne, a tým sa javí ako komponent systému, zatiaľ čo na diachroniu pripadajú iba *výsledky* zmien“ (D, s. 47); „evolúcii je vlastný systémový charakter“ (D, s. 50). Spájateľnosť a vzájomné pôsobenie dvoch konkurenčných a protikladných faktorov — súbežnej koexistencie na jednej strane a časovej postupnosti na druhej strane (ako „azda najcharakteristickejšieho prejavu idey času v štruktúre a živote jazyka“ — D, s. 55) — sa vysvetľuje protikladom syntetických a aglutinačných jazykov (vyjadrenie zväzku koexistujúcich komponentov — gramatických významov — jedným syntetickým segmentom, resp. zaťaženie každej prípony jedným gramatickým významom). Medzi uvedenými dvoma aspektmi času vznikajú najrozličnejšie konflikty.

Faktor priestoru autor pripomína najmä prostredníctvom vzdialenosti medzi účastníkmi rozhovoru (ktorá sa mení podľa charakteru prijímateľov), pričom k priestorovým rozdielom pristupujú aj rozdiely kultúrneho a sociálneho charakteru. Aj pri tomto jave možno zaregistrovať popri invariantoch i množstvo kontextových variantov (kontextová rozdielnosť je predovšetkým rozdielnosťou v okruhu účastníkov rozhovoru). Na tomto pozadí sa dajú novo definovať jazykové zmeny (aj problematika lapsusu v reči a možnosti jeho hodnotenia ako náhodnej odchýlky od normy alebo ako prejavu prvkov „nevedomej zámernosti“). Skúmanie histórie hláskových i gramatických zmien priviedlo autora k presvedčeniu o nutnosti spájania dvoch protikladných síl: tendencie k zachovaniu a naopak k narúšaniu danej rovnováhy. V tom tkvie proces jazykového samopohybu (hlavnými iniciátormi posunov rovnováhy sú eliptický a expresívny aspekt reči). Zdôrazňuje sa potreba neoddeľovať štúdium jazykového systému od problémov času a priestoru — ide totiž o „životnú základnú ideu jazykového systému“ (D, s. 67).

Z interdisciplinárneho predpolia jazykovedy si R. Jakobson azda najviac všima semiotiku, synteticky všeobjímajúcu vedu o jazyku ako systéme znakov. Zaujímajú ho problémy semiotiky jednotlivých druhov umenia, vzťahy medzi semiotikou a náukou o mýte, medzi slovom a plastikou. Za aktuálnu úlohu pokladá porovnávací výskum jazyka a všetkých ostatných znakových súborov. Na pozadí Peirceovho rozdelenia znakových typov podčiarkuje najmä hodnotu symbolu a jeho tézu o nerozlučnom spojení slova s budúcim časom. Tvorivá sila znaku anticipuje, predpovedá budúcnosť. Preto ono Jakobsonovo stotožnenie sa s víziou básnika V. Chlebnikova: „Pochopil som, že vlasť tvorenia je v budúcnosti: odtiaľ putuje victor, ktorý nám posielajú bohovia slova“ (Jakobson, 1970, s. 45).

1. 2. „O intralingválnych“, ale aj metajazykových, „intringvistických“ súvislostiach výskumov R. Jakobsona svedčia najmä jeho práce z fonológie. Ale aj tu treba opätovne pripomenúť výskumné podnety z interpretácie fonických charakteristik verša (porov. konštatovanie: „po mnohých rokoch ma štúdium fonologických opozícií doviedlo k objasneniu skrytej podstaty ich obsahu, na ktorú najmä umenie poézie vrhá veľmi ostré svetlo a ktorá nám zasa poskytuje nový kľúč na pochopenie poézie“ — D, s. 44).

Z výskumu zvukovej stavby jazyka upozorňujeme najmä na presvedčenie o analógii medzi vokalicickým a konsonantickým podsystémom (nazdávame sa však, že popri nesporných spoločných paralelných invariantných črtách sú tu zásadné rozdiely vyplývajúce z protikladných funkcií týchto dvoch množín foném v štruktúre slabiky — o jej charakteristikách porov. napr. Sabol, 1994), o hláskovej symbolike (aj z hľadiska arbitrárnosti jazykového znaku - pozri Jakobson, 1970). Podrobne sa rozpracúva pojem príznakovosti a bezpríznakovosti (vo fonologickej štruktúre závisí od zloženia a vzájomných kompozičných vzťahov v rámci celého zväzku, „trsu“ dištingtívnych príznakov; napr. v základnej opozícii kompaktnosť — difúznosť je prvý člen príznakový pre konsonanty a druhý pre vokály — tento rozdiel R. Ja-

kobson vysvetľuje optimálnou kompaktnosťou samohlások a optimálnou difúznosťou spoluhlások). V týchto súvislostiach sa podčiarkuje pojem binárnej opozície, z ktorej vyplýva idea hierarchického usporiadania, spočívajúceho „v základoch každého jazykového systému, každého jeho odvetvia a prejavu“. Rozdelenie príznakového a bezpríznakového radu do binárnych protikladov nemožno chápať ako „subjektívnu operáciu vykladačov“ — je priamo v jazykovom systéme a jeho „vyvodenie na základe lingvistickej analýzy je plne objektívnym postupom“ (D, s. 73).

Binárny princíp sa charakterizuje aj cez paralelizmus ako ekvivalenciu. Možno ho — ako prejav jednoty i rozmanitosti — pozorovať v rozličných priestoroch jazykovej stavby: v syntaktických konštrukciách, v gramatických formách a gramatických kategóriách, lexikálnych syntagmách a úplne totožných výrazoch, v hláskových skupinách i prozodických schémach. Znovu sa tu upozorňuje na súčinnosť lingvistiky a poetiky: lingvistická analýza umožňuje zachytiť rozličné realizácie poetického paralelizmu, poetický paralelizmus slúži zasa ako opora pre lingvistickú analýzu reči.

2. Za jeden z uzlových bodov výskumného pohybu v prácach R. Jakobsona treba jednoznačne pokladať problém variantnosti a invariantnosti (ako hovorí sám autor, otázka „invariantnosti vo variáciách“ preniká takmer do všetkých jeho prác o zvukovej a gramatickej stavbe jazyka a o zákonitostiach verša; K. Pomorská hovorí dokonca o jeho „vášni“ vyhľadávať invarianty v nesmiernom množstve variantov — 1993, s. 133). Cezeň sa v jeho diele azda najviac napĺňa téza o tom, že veda by mala odhaľovať prirodzenosť, (prirodzenú) funkčnosť, hierarchické usporiadanie, uspôsobenie a „poslanie“ vecí. Protiklad variantného a invariantného (jednotlivého a všeobecného), odrážajúci zabstraktňujúcu a zovšeobecňujúcu činnosť ľudského mozgu, vystihujúcu prirodzené jestvovanie predmetov a javov, vedie k základným zákonitostiam jazyka (podrobnejšie Ondruš — Sabol, 1987, s. 45—46; Sabol, 1989, s. 14—18). Túto opozíciu autor vymedzuje v širokom rozpätí: od dištingtívnych príznakov foném po poéziu a mýtus („rozpor medzi oboma týmito živlami je daný zameraním poézie k variácii a mýtu naopak k invariantnosti“ — D, s. 111). Ak si uvedomíme súžitie vedy — s jej smerovaním k invariantnosti — a umenia — s jeho pohybom k variantnosti (pravda, berúc do úvahy aj dialektické prepojenie tejto opozície v oboch uvedených najfascinujúcejších oblastiach ľudskej kreativity), a skutočnosť, že R. Jakobson objal svojím životom a dielom obidve tieto vrcholne tvorivé činnosti človeka, pochopíme jeho súčinnosťné „videnie“ a „vedenie“ i napríklad fakt, že on — predovšetkým vedec — bol svojimi zámermi i svojím hľadaním zväčša bližšie — na prvý pohľad paradoxne — k umelcom než k vedeckým vrstovníkom (symptomatická v tomto ohľade je aj jeho poznámka: „Vyrastal som medzi umelcami.“ — Pomorska, 1993, s. 12). Viedol s nimi permanentný dialóg, aby potvrdil plodnosť ovzdušia umeleckej a vedeckej society (vrátane úlohy medzinárodného prostredia v rozvoji vedy); v týchto reláciách zostáva aktuálnou téza, že „bilancovanie vzťahu medzi individuálnym a kolektívnym prínosom do

vedy o jazyku a o jeho umeleckom pretváraní je najplodnejšie, keď sa preberá v diskusii“ (D, s. 7). Teda dialóg ako tvorba.

V zhrnutí: Aká bola vedecká metóda R. Jakobsona? V doslove ku knižke (D, s. 118—134) K. Pomorská zvyrazňuje niektoré jeho charakteristiky ako bádatela. Ide o princíp spätnej väzby (akcentovanie spojenia jeho novátorských zámerov s moderným experimentálnym umením), zdôrazňovanie princípu relativity v lingvistických operáciách, stálosť bádateľských záujmov, koncentrácia vedeckého dynamizmu, preverovanie výsledkov práce aj na inom materiáli. Pridajme: univerzálne teoretické uvažovanie, hľadanie a nachádzanie skrytých súvzťažností aj vo vzdialených, zdanlivo nesúvisiacich javoch, suverénna, brilantná štylizácia.

A celkom na záver trochu súkromná noticka: Nech nevyznieva trúfalo, ak pri poznámkach o Jakobsonových *Dialogoch* sa odvolávame aj na niektoré zo svojich prác. Je to len potvrdenie faktu, že vedecký dialóg — v ktorom tento prominentný autor na jazykovedných výpravách plní úlohu horského vodcu — pokračuje a je kontinuálny a permanentný. Ako sám život.

Bibliografia

JAKOBSON, R.: Hledání podstaty jazyka. In: Dvanáct esejů o jazyce. Praha, Mladá fronta 1970, s. 29—45. (Slov. preklad in: R. Jakobson, Lingvistická poetika. Bratislava, Tatran 1991, s. 189—206).

JAKOBSON, R.: Lingvistická poetika (Výber z diela). Bratislava, Tatran 1991. 279 s.

JAKOBSON, R.: Dialogy. Praha, Český spisovatel 1993. 155 s.

MISTRÍK, J.: Štylistika slovenského jazyka. 2. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1977. 450 s.

ONDRUŠ, Š. — SABOL, J.: Úvod do štúdia jazykov. 3. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1987. 343 s.

POMORSKA, K.: Doslov. In: R. Jakobson, Dialogy. Praha, Český spisovatel 1993, s. 118—134.

SABOL, J.: Syntetická fonologická teória. Bratislava, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 1989. 253 s.

SABOL, J.: Z teoretických výskumov verša. In: Studia Academica Slovaca. 21. Prednášky XXVIII. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mlacek. Bratislava, STIMUL — Centrum informatiky a vzdelávania FF UK 1992, s. 119—127.

SABOL, J.: Slovenská slabika (Náčrt problematiky). In: Studia Academica Slovaca. 23. Prednášky XXX. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mlacek. Bratislava, STIMUL — Centrum informatiky a vzdelávania FF UK 1994, s. 214—224.

ŠABÍK, V.: Roman Jakobson a jeho lingvistická poetika (Úvod do diela). In: R. Jakobson, Lingvistická poetika (Výber z diela). Bratislava, Tatran 1991, s. 9—31.

JAKOBSONOVSKÁ TERMINOLÓGIA DIŠTINKTÍVNYCH PRÍZNAKOV

JÁN HORECKÝ

HORECKÝ, J.: On the Jakobsonian Terminology of Distinctive Features. *Jazykovedný časopis*, 47, 1996, No. 2, pp. 93—99. (Bratislava)

It is demonstrated that the motivation of Jakobsonian terms by the aid of the features in electronic phonetics is very rare. The reception and adaptation of Jakobsonian terms in Slovak linguistics is studied.

Ak sa termín definuje ako pomenovanie pojmu, zdôrazňuje sa tým jednak funkčné hľadisko (funguje ako pomenovanie), jednak semiotické hľadisko (stojí za pojem, je znakom pojmu). Podľa staršej definície A. J e d l i č k u (Slovník slovenské lingvistické terminologie, zv. 1, s. V—X) termín je lexikálno-sémantická jednotka odbornej funkcie jazyka, ktorá má presný význam daný v odbornej oblasti definíciou, konvenciou alebo kodifikáciou. Pri zdôrazňovaní semiotického hľadiska je tu zrejmý odklon od čisto jazykového chápania a príklon k logickému, resp. semiotickému chápaniu.

Ak sa pritom poukazuje na fungovanie termínu, treba pripomenúť, že prvotným kritériom tu nie je miesto v slovnej zásobe (odborného jazyka), ale označovanie pojmu, a tým aj nepriamy, ale dosť výrazný vzťah k myšlienkovej oblasti a cez ňu až k realite. Táto znaková povaha termínu sa formuluje vzťahmi v klasickom sémantickom trojuholníku, na vrcholoch ktorého sa zaznačujú meno, pojem a vec. Na vyjadrenie smeru závislosti, ktorý treba zvýrazniť najmä z hľadiska pomenovacích potrieb, je výhodnejšie rozvinúť tento sémantický trojuholník lineárne, do línie, v ktorej sa dá primerane zobrazit' prechod od jednotlivjej veci cez jej pojmové uchopenie, jazykové vyjadrenie súhrnom sémantických príznakov a formové vyjadrenie zoradením morfém až po pomenovanie inej jednotlivjej veci. Schematicky:

$$J, J, J - \Delta - \bigcirc - \square - J$$

Z hľadiska teórie termínu je podstatným prvkom trojica $\Delta - \bigcirc - \square$: členy \bigcirc a \square predstavujú obsah a formu termínu, ktoré spoločne fungujú ako pomenovanie prvku z oblasti Δ . Všetky tri prvky spoločne sú znakom pomenovaného objektu z myšlienkovej oblasti (ktorá už nepatrí do oblasti jazyka). V myšlienkovej oblasti možno pre vymedzenie jednotlivých objektov (pojmov) konštruovať logické spektrum — súbor predikácií, ktorými sa daný objekt vymedzuje a z ktorého sa vyberajú prvky vhodné na pomenovanie daného pojmu, teda isté motivačné prvky. Motivácia teda pramení v myšlienkovej oblasti, predstavenej logickým spektrom (Horecký — Buzássyová — Bosák a kol., 1989).

Prírodné, motivačný príznak sa v priebehu vývinu daného jazyka môže zastrieť, **prípadne** až stratíť (Furdík, 1993). Ale pri tvorení nových termínov je výber vhodného motivačného príznaku nevyhnutný jednak preto, aby sa zachoval vzťah k myšlienkovvej oblasti, jednak preto, aby sa umožnila bezporuchová komunikácia s inými vednými oblasťami, resp. s inými tvorcami pojmov a termínov a aby sa zachovala epistemická konzistentnosť vedy, ako to formuluje L. T o n d l (1995).

Pravda, nie je vylúčená ani umelá motivácia, konštruovanie termínu bez východiskového logického spektra, ale na základe istých morfém jestvujúcich v jazyku. V takomto prípade sa však aj forma tvorí umele. V sérii personálnych počítačov sú známe číselné označenia 286, 386, 486 podľa rozsahu pamäti. Na označenie piateho stupňa sa už nevyužíva číselné označenie 586 (to sa nedá zákonne chrániť), ale utvorilo sa pomenovanie *pentium*, kde sa morférou *pent-* odkazuje na grécku číslovku *pät'* a morférou *-ium* sa označuje, že ide o termín (podobne ako napr. v názvoch *algonkium*, *fermium*). Podobne pre prvky s molekulovou váhou nad sto sa navrhuje tvoríť ich názvy nie podľa zaslúžilých vedeckých osobností (napr. *curium*, *fermium*), ale reprodukováním ich číselného označenia pomocou jazykových označení čísel od nuly po deväť (*nil*, *un*, *bi*, *tri*, *quad*) a pripojením prípony *-ium*. Napr. prvok 104 by sa potom označoval ako *unnilquadium*, prvok 129 by bol *unbiennium*. Takéto názvy by mali väčšiu motivačnú zreteľnosť než doterajšie pomenovania podľa osôb (Horecký, 1993).

Zastieranie motivácie, ba až úplná demotivácia je prirodzeným sprievodným znakom starších, tradičných termínov v **mnohých vedných odboroch**. Ale naopak, nové termíny sa tvoria s využitím primeraných motivačných prvkov. Platí to aj o terminológii dištinktvých príznakov foném, ktorú navrhol R. J a k o b s o n.

Ako je známe, R. Jakobson vypracoval definíciu fonémy ako zväzku dištinktvých príznakov a navrhol konečný počet týchto príznakov — dvanásť — s presvedčením, že sú také všeobecné, aby mohli zahrnúť aj konkrétne variácie či realizácie v jednotlivých jazykoch. Spoliehajúc sa najmä na nové zistenia akustickej fonetiky, akoby chcel renovovať celú fonologickú teóriu a tým aj pomenovania svojich dištinktvých príznakov.

R. Jakobson (Jakobson — Halle, 1956) zaviedol týchto 12 dištinktvých príznakov (v kladnej a zápornej podobe) a pomenoval ich anglickými prídavnými menami:

- I. vocalic/non-vocalic — vokalický/nevokalický
- II. consonantal/non-consonantal — konsonantický/nekonsonantický
- III. compact/diffuse — kompaktný/difúzný
- IV. tense/lax — napätý/uvoľnený
- V. voiced/voiceless — znelý/neznelý
- VI. nasal/oral (nasalized/non-nasalized) — nazálny/orálny
- VII. discontinuous/continuant
- VIII. strident/mellow — drsný/hladký

IX. checked/unchecked — zarazený/nezarazený

X. grave/acute — tupý/ostrý

XI. flat/plain — temný/svetlý

XII. sharp/plain — ostrý/svetlý

Ako vidieť, tézu o polárnosti príznaku vyjadril len v názvoch tých dištinktívnych príznakov, ktoré prevzal z tradičnej fonologickej terminológie. Sú to vocalic/non-vocalic, consonantal/non-consonantal, nasalized/non-nasalized, ďalej checked/unchecked a napokon voiced/voiceless. V druhej polovicike pomenovaní zaviedol pre kladný a záporný pól osobitné adjektívum s osobitnou motiváciou. Toto sú vlastne nové Jakobsonove termíny.

Ku každému dištinktívnemu príznaku však doložil jeho akustické a genetické (vlastne artikulačné) vymedzenie. Napr. vedúci sonoritný dištinktívny príznak *compact/diffuse* vymedzuje takto:

akusticky — vyššia/nížšia koncentrácia energie v pomerne úzkej ústrednej oblasti spektra, sprevádzaná vzrastom/poklesom energie;

geneticky — dopredu posunuté/dozadu posunuté. Rozdiel je vo vzťahu rezonančného priestoru na začiatku najužšieho zúženia a za týmto zúžením. Pomer prvého k druhému je vyšší pre dopredu posunuté fonémy (široké samohlásky a veláme i palatálne — i postalveolárne — spoluhlásky) než pre zodpovedajúce dozadu posunuté fonémy (úzke samohlásky a labiálne i dentálne — i alveolárne — spoluhlásky).

Pre dištinktívny príznak *grave/acute* podáva takéto vymedzenie:

akusticky — sústredenie energie v nižších/vyšších frekvenciách spektra;

geneticky — okrajovosť/stredovosť: okrajové fonémy (veláry a labiály) majú priestrannejší a menej delený rezonátor ako zodpovedajúce stredové fonémy (palatály a dentály).

Tieto vymedzenia možno pretransformovať na logické spektrá, resp. súbory logických predikácií. Ako vidieť z uvedených vymedzení, základná vlastnosť dištinktívneho príznaku *compact/diffuse* je to, že ide o akustickú energiu. Teda:

1. je tu akustická energia
2. akustická energia sa sústreďuje
3. sústreďuje sa v ústrednej oblasti spektra
4. ústredná oblasť je pomerne úzka
5. celková energia rastie/klesá
6. koncentrácia energie je vyššia/nížšia

Pre dištinktívny príznak *diffuse* sa prejavuje rozdiel až v 5. a 6. predikácii.

Adjektívom *compact* sa však nevyjadruje ani sústredenie ani rast energie, ale vlastne až druhotný prejav tohto sústredenia, t. j. tmavá či tmavšia plocha v zobrazení formantovej štruktúry na sonagrame, vznikajúca práve sústredením formantov. A to znamená, že motivácia tu nie je ani akustická, ani genetická, ale percepčná — a to optický dojem. Toto zistenie platí aj o adjektíve *diffuse*, hoci dojem difúznosti

nie je taký presvedčivý ako dojem kompaktnosti. Ak sa už ako motivačný prvok pri pomenovaní tohto dištinktívneho príznaku zvolil optický dojem, azda by stačilo v protikladnom póle záporné vyjadrenie *non-compact*.

Druhý najvýraznejší dištinktívny príznak v Jakobsonovej teórii je *grave/acute*. Je to zároveň vedúci tonalitný dištinktívny príznak. Akusticky sa vymedzuje ako sústredenie energie v nižších/vyšších frekvenciách spektra. Adjektívum *grave* v názve tohto dištinktívneho príznaku sa však zrejme neopiera o akustické vlastnosti, ale ani o artikulačné, lebo gravisové hlásky sa artikulujú na okraji ústnej dutiny a „preto majú priestrannejší a menej delený rezonátor ako zodpovedajúce stredové fonémy“. Ani akúťovosť sa neopiera o nijaký motivačný prvok v týchto vymedzeniach. Motiváciou je jednoducho zvukový dojem, ale opretý o anglickú hudobnú terminológiu (ide predsa o tonalitné dištinktívne príznaky). Rovnako sú zvukovým dojmom motivované aj názvy ďalších dvoch dištinktívnych príznakov, *flat* a *sharp*, resp. pre obidva protikladné *plain*. O nepresvedčivosti tejto motivácie svedčia napokon aj diskusie a pestrosť pomenovaní v iných jazykoch. V slovenčine sa napr. používa *molovosť* a *durovosť*, v nemčine *erniedrigt* a *erhöht*, v ruštine *dieznyj* a *bemoľnyj*. So súhlasom treba prijať úsilie pomenovať všetky tonalitné príznaky na základe sluchového dojmu.

Z hľadiska takejto motivácie by však k tonalitným dištinktívnym príznakom mohol patriť aj názov *strident/mellow*, ktorý tiež nie je motivovaný akusticky (šum väčšej intenzity — hluk menšej intenzity).

Väčšina pomenovaní sonoritných dištinktívnych príznakov — a to je prekvapujúce — nie je motivovaná akustickými, ale artikulačnými vlastnosťami: *discontinuous* sa vymedzuje rýchlym zapnutím alebo vypnutím zdroja *a*/alebo otvorením hlasového traktu, *checked* stlačením alebo zavretím glottisu, *tense* svalovým napätím, *voiced* kmitaním hlasiviek, *nasal* alebo *nasalized* nosovým rezonátorom.

Vzhľadom na akustické a artikulačné vymedzenie a nepriamo aj vzhľadom na motiváciu možno u R. Jakobsona konštruovať takýto systém dištinktívnych príznakov:

	vocalic	
	consonantal	
compact		grave
tense		sharp
strident		plain
	voiced	
	discontinuous	
	nasal	
	glottalized	

V strednom stĺpci sú tradičné dištinktívne príznaky, charakteristické aj tým, že sa používajú aj na označenie celých foném. V ľavom stĺpci sú dištinktívne prízna-

ky, ktorých názvy sú motivované akusticky, resp. energiou, teda sonoritné, kým v pravom stĺpci sú dištingtívne príznaky, resp. ich názvy motivované zvukovým zdrojom, resp. výsledným tónom, teda tonalitné. Pritom dištingtívne príznaky v strednom stĺpci sa pre zápornú podobu označujú záporovou morférou: *non-vocalic, non-consonantal, voiceless, non-nasal, non-glottalized*. V príznaku *discontinuous* sa záporný príznak označuje kladnou podobou adjektíva. V ľavom a pravom stĺpci sa na označenie zápornej vlastnosti u R. Jakobsona používajú spravidla osobitné adjektíva, ale v neskoršej praxi sa aj tu zaužívalo označenie záporovou morférou: *non-compact, ...non-grave*. Do národných jazykov sa názvy dištingtívnych príznakov zväčša prekladajú, niekedy sa volia internacionálne ekvivalenty a spravidla sa uvádzajú v podobe substantív. Dobrý prehľad sa podáva v *Slovníku slovenské lingvistické terminologie* (1977; 1979).

Sústava Jakobsonových dištingtívnych príznakov vyvolala značný ohlas, a to nielen v podobe skoro masového rozšírenia pri opisovaní zvukovej stavby konkrétnych jazykov, ale aj v podobe úvah o neudržateľnosti tézy, že práve týchto dvanásť dištingtívnych príznakov je univerzálnych a že sa s nimi vystačí pri vymedzovaní všetkých foném, teda rovnako vokalickej aj konsonantickych.

Pohotovo reagoval na Jakobsonovu teóriu A. V. I s a č e n k o (1968). Pri opise šumových hlások v slovenčine napr. používal ako dištingtívne príznaky *pulz/trecí šum, tvrdé/mäkké nasadenie, vysoký/nie vysoký tón, nízky/nie nízky tón a palatalizovanosť*. Teda je tu úplný odklon od Jakobsonových dištingtívnych príznakov a okrem toho terminologicky nejednotné riešenie. Systém krátkych vokálov vymedzuje týmito dištingtívnymi príznakmi: vysoká tonálnosť (prednosť), nízka tonálnosť (labializovanosť), nízka poloha F1 (úzkosť), koncentrovanosť. Od R. Jakobsona sa A. V. Isačenko odchyľuje aj v dištingtívnych príznakoch vokalickej a konsonantickosti (op. cit., s. 98). Za základný protiklad pokladá formantovosť/šumovosť, ako aj slabičnosť/neslabičnosť (teda kritérium z úplne inej roviny, než je akustická alebo artikulačná motivácia).

Iní slovenskí fonológovia sa viac opierali o základnú Jakobsonovu klasifikáciu a uvažovali o jednotlivých dištingtívnych príznakoch. Úvahy a alternatívne riešenia vyvolali aj vedúce Jakobsonove príznaky — kompaktnosť a gravisovosť, v ktorých už aj v pomenovaní (ako sme ukázali) bol zreteľný vzťah k akustickej energii. Podľa J. S a b o l a (1989) sústredenie akustickej energie je skutočne charakteristickým znakom istých foném, ktoré práve preto označuje ako koncentrované — Cc. Tento názov je dobre motivovaný sústredením energie v ústrednej časti spektra. Nevzdáva sa však ani dištingtívneho príznaku kompaktnosť, len ho stotožňuje s príznakom nedifúznosti, pričom difúznosť pokladá za kladný dištingtívny príznak. Vzniká tu však nedôslednosť, lebo difúznosť pokladá za rovnú vysokej tonalite a tým tento príznak (jeho zápornú zložku) presúva do skupiny tonalitných dištingtívnych príznakov.

Dištingtívneho príznaku kompaktnosti sa vzdáva aj E. P a u l i n y (1979), pravda, len pri vokáloch. Tu však uznáva istú obdobu so svojím dištingtívnym prízna-

kom kompaktnosti /Cp/ preto, lebo aktívna je zadná časť jazyka. Na základe podoby rezonančných dutín za hlavný dištingtívny príznak vokálov pokladá rozšírenosť, extenziu /Ext/. Motivácia je tu vlastne na základe zrakového dojmu. Uznáva však tonálny príznak flat /Fl/ (temnosť/jasnosť), zase motivovaný akusticky — zvukovým dojmom. Ďalej uvádza ešte otvorenosť /Op/ a úzkosť /Na/. Dištingtívny príznak /Na/ narrow — úzkosť prijíma aj J. Sabol a podopiera ho nízkym formantom — Fl. S Paulinyho príznakom flat súvisí dištingtívny príznak /Lb/ labializovanosť (prípadne nízkotonálnosť), motivovaný spôsobom artikulácie, resp. nízkou tonálnosťou. Teda aj tu je zrejme motivácia zvukovým dojmom. Treba dodať, že J. Sabol (op. cit.) zavádza do opisu vokalickeho systému aj dištingtívne príznaky kvantitatívnosti /Lg/ a kľzavosti /G/, motivačne odôvodnené spôsobom artikulácie. Pri konsonantoch J. Sabol rovnako ako pri vokáloch používa názov difúznosť, ale už nie koncentrovanosť, pri gravisovosti je východisková (kladná) podoba ostrosť/akúťovosť /A/. Kvôli fonémam l, l' zavádza nový dištingtívny príznak laterálnosť /Lt/, motivovaný miestom artikulácie.

Rozdiely sú aj v hierarchizácii dištingtívnych príznakov pri opise konsonantického systému. E. Pauliny na prvé miesto kladie dištingtívny príznak úžinovosť/záverovosť, resp. neokluzívnosť/okluzívnosť, resp. kontinuálnosť/nekontinuálnosť /Cn/. Prvé miesto je dané tým, že ide o stálu, neneutralizovateľnú vlastnosť. Vo všetkých troch príznakoch je zrejme motivácia spôsobom artikulácie, v podobe úžinovosť/záverovosť sa však porušuje princíp jednotnosti názvu pre obidve podoby (rozlíšenie len morférou *ne-*). Popri dištingtívnych príznakoch kompaktnosť/difúznosť, tuposť/ostrosť, gravisovosť/akúťovosť a znelosť/neznelosť pracuje ešte s dištingtívnymi príznakmi sykavosť čiže sibilantnosť /Sib/, orálnosť/neorálnosť /Or/, laterálnosť/nelaterálnosť /Lt/ a nazálnosť. Pozoruhodné je rozlíšenie orálnosti a nazálnosti dvoma dištingtívnymi príznakmi pomenovanými podľa artikulácie. Na niektoré rozdiely v označení dištingtívnych príznakov upozornil E. Pauliny, (1982)

Pri nových dištingtívnych príznakoch sa u E. Paulinyho i J. Sabola berú ako motivačný prvok artikulačné vlastnosti, ojedinele akustické (dĺžka, kvantita), pričom niet zrejmeho dôvodu pre používanie domácich a internacionálnych podôb. Internacionálne podoby prevažujú v sústave dištingtívnych príznakov u J. Horceho (1968; 1975), motivačne založených prevažne na artikulačných vlastnostiach: sonoritnosť, konsonantickosť, vokalicnosť, kompaktnosť, gravisovosť, okluzívnosť, plozívnosť, diftongickosť, domáce sú len výška a dĺžka, netypické aj svojou podobou, lebo sa vzpierajú tvoreniu príponou *-ost*.

Bibliografia

- FURDÍK, J.: Slovtvorná motivácia a jej jazykové funkcie. Levoča, Modrý Peter 1993. 199 s.
 HORECKÝ, J.: Fonologický systém spisovnej slovenčiny. Slovenská reč, 33, 1968, s. 265—271.
 HORECKÝ, J.: Generatívny opis fonologického systému spisovnej slovenčiny. In: Jazykovedný zborník. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1975. s. 5—41.

HORECKÝ, J.: Charakteristika názvoslovia chemických prvkov. Kultúra slova, 27, 1993, s. 140–143.

HORECKÝ, J. — BUZÁSSYOVÁ, K. — BOSÁK, J. a kol.: Dynamika slovnjej zásoby súčasnej slovenčiny. Bratislava, Veda 1989. 431 s.

ISAČENKO, A. V.: Spektrografická analýza slovenských hlások. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1968. 264 s.

JAKOBSON, R.: Lingvistická poetika. Výber z diela. Bratislava, Tatran 1991. 180 s.

JAKOBSON, R. — HALLE, M.: Fundamentals of Language. Hague, Mouton 1956.

PAULINY, E.: Slovenská fonológia. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1979. 213 s.

PAULINY, E.: Označenie fonologických vlastností slovenských vokálov. Slovenská reč, 47, 1982, s. 114–116.

SABOL, J.: Syntetická fonologická teória. Bratislava, Jazykovedný ústav L. Štúra SAV 1989. 253 s.

Slovník slovanské lingvistické terminologie. 2 zv. Red. A. Jedlička. Praha, Academia 1977–1979.

TONDL, L.: Kultura dialogu a formy monologu. Slovo a slovesnosť, 56, 1995, s. 161–173.

ON THE JAKOBSONIAN TERMINOLOGY OF DISTINCTIVE FEATURES

S u m m a r y

The technical term in this study is conceived of as a specific linguistic sign, defined by the content, form and function. On this base the **motivation** as utilized in naming the distinctive features by R. Jakobson is studied. It is demonstrated that the motivation by the aid of formant structure is very rare, e. g., compact/diffuse is created on the base of optical perception of the formant structure in spectrogram; in grave/acute the acoustic perception is utilized. In the distinctive feature flat and sharp the motivation is by the musical terms. In concluding remarks the reception, and also adaptation of Jakobsonian terms in Slovak linguistics is studied.

O JEDNEJ JAKOBSONOVEJ INŠPIRÁCII

JURAJ DOLNÍK

DOLNÍK, J.: Towards a Jakobson's Inspiration. *Jazykovedný časopis*, 47, 1996, No. 2, pp. 100—107. (Bratislava)

This article tries to give a contribution to the naturalness theory which is connected with Jakobson's approach to the concept of markedness in the language. Two naturalness principles are discussed here.

V tomto príspevku sa chceme prístaviť pri jednej z mnohých výskumných inšpirácií, ktoré nachádzajú aj súčasní lingvisti v diele Romana Jakobsona. Máme na mysli jeho myšlienku, že princíp asymetrickej opozície, v ktorej je jeden člen príznakový, kým druhý je bezpríznakový, presahuje fonologickú oblasť. Na jeho výklad o príznakovosti v gramatike (Jakobson, 1932) nadväzujú lingvisti, ktorí na ideí príznakovosti budujú teóriu jazykovej prirodzenosti (porov. Dressler, 1986). Jakobsonova inšpirácia je však bezprostredne alebo sprostredkovane prítomná aj v iných teóriách. V našom výklade budeme sledovať, ako sa idea príznakovosti uplatňuje pri opise a explanácii jazykových štruktúr, a budeme uvažovať o výsledkoch a vyhlídkach príslušných výskumov.

Uplatňovanie idey príznakovosti

Začneme inventarizáciou javov, na ktoré sa v rozličných lingvistických úvahách protiklad príznakového a bezpríznakového vzťahuje, a to priamo alebo nepriamo (implicitne, resp. neuvedomovane).

(1) Príznakovosť sa vzťahuje na fonémy v privatívnej opozícii. Príznakový člen páru je zložitejší ako jeho bezpríznakový náprotivok. Tu si pripomeňme, že už N. S. Trubeckoj videl súvislosť medzi bezpríznakovosťou a vyššou textovou frekvenciou.

(2) Vzhľadom na ich odlišnú zložitosť príznakové a bezpríznakové sú slovné tvary reprezentujúce členy asymetrickej opozície vnútri morfológických kategórií. Ako je známe, R. Jakobson presunul kritérium príznakovosti do oblasti obsahu (funkcie) a príznakové a bezpríznakové členy opozície určoval nezávisle od toho, či sa tento pomer prejavuje aj na forme. Bezpríznakový člen je podľa neho určený tým, že funguje jednoduchšie (je funkčne jednoduchší) ako príznakový člen. Má všeobecnejší význam a širšiu distribúciu. Aj tu platí, že bezpríznakový člen má vyššiu

textovú frekvenciu. Okrem toho sa poukazovalo na to, že v prípade formálnej aj funkčnej opozície sa pri neutralizácii spravidla presadzuje bezpríznačkový člen. V ďalšom bode spomenieme teóriu, v ktorej sa prihliada na formu aj obsah, teda sa ňou reaguje na Jakobsonovu funkčnú príznakovosť.

(3) Idea príznakovosti sa uplatňuje pri hodnotení spôsobu kódovania obsahových štruktúr. Kódovanie (symbolizácia) je bezpríznačkové alebo v rozličnej miere príznakové, pričom sa bezpríznačkové považuje za prirodzené. Ide o ústrednú myšlienku univerzálnej teórie prirodzenosti, ktorú dobre reprezentuje práca W. M a y e r t h a l e r a (1981). Kódovanie je bezpríznačkové, prirodzené, optimálne, ak sa uplatňuje princíp konštrukčného ikonizmu, ktorý vyžaduje, aby sa asymetrický protiklad na obsahovej rovine zobrazil ako konštrukčná symbolizačná asymetria. Predpokladom definície konštrukčného ikonizmu je prisúdenie bezpríznačkovosti, resp. príznakovosti obsahovým prvkom. Za bezpríznačkové sa považujú tie prvky, ktoré korelujú s prototypovými vlastnosťami hovoriaceho vrátane jeho prototypového vnímania. V rečovej situácii sa vychádza z toho, čo je samozrejmé, a tým je súbor prototypových vlastností hovoriaceho, teda z toho, že hovoriaci je živou bytosťou, osobou, agansom, a subjektom rečového aktu, ktorý prebieha v prítomnosti, je totožný s 1. osobou, žije v reálnom svete (indikatív) atď. Tieto obsahové kategórie tvoria pozadie rečovej situácie, na ktorom sa vníma tvar, t. j. to, čo je príznakové (o pozadí a tvare sa tu hovorí v zmysle tvarovej psychológie, t. j. Gestaltpsychologie). Pri maximálnej ikonickosti (optimálnom kódovaní) sa príznakový obsahový prvok formálne zobrazuje nákladnejšie ako bezpríznačkový prvok, a to prítomnosťou aditívneho segmentu. Význam princípu optimálneho kódovania sa zdôvodňuje tým, že optimálna symbolizácia zodpovedá princípu štrukturácie, ktorý vyžaduje naša percepcia. Našej percepcii sú (podľa učenia tvarovej psychológie) ľahšie prístupné bezpríznačkové formy, t. j. také, ktoré zodpovedajú bezpríznačkovým tvarom — „gestaltom“.

(4) Príznačkové, resp. bezpríznačkové môžu byť štruktúry, resp. elementy vo vzťahu k iným štruktúram, resp. elementom vnútri daného systému. Takto sa uplatňuje pojem príznakovosti v teórii prirodzenosti orientovanej na vzťahy vnútri istého jazykového systému (reprezentačná práca: Wurzel, 1984). Bezpríznačkovosť, prirodzenosť, normálnosť, resp. istý stupeň príznakovosti sa prisudzuje danej štruktúre alebo danému elementu na základe kritéria systémovej primeranosti. Systémovou primeranosťou sa myslí stupeň zhody istej štruktúry (paradigmy, tvaru) alebo elementu (morfologického ukazovateľa) so štruktúrnymi vlastnosťami určujúcimi daný systém. Ide o vlastnosti, ktoré v porovnaní s konkurenčnými štruktúrnymi vlastnosťami kvantitatívne prevládajú (majú vyššiu typovú frekvenciu), čiže sa vyskytujú pri väčšom počte flektívnych tried, resp. realizujú sa pri väčšom počte tvarov. Princíp systémovej primeranosti zodpovedá potrebe nositeľov jazyka mať prehľadnú, ľahko osvojiteľnú sústavu pravidiel, ktorá obopína čo najväčšiu časť jazyka.

(5) Príznačkovosť sa spája s Zipfovým zákonom, podľa ktorého — ako je známe — väčší či menší rozmer jazykového výrazu súvisí s jeho textovou frekvenciou

(porov. s výrokmi v 1. a 2. bode o vzťahu príznakovosti k textovej frekvencii). Z tohto zákona vychádza teória, ktorá vysvetľuje morfológické javy na základe princípu jazykovej ekonómie (reprezentačné práce: Bybee, 1985; Werner, 1989). Základnou tézou tejto teórie je, že čím častejšie sa vyskytujú isté kombinácie informácií, tým účelnejšie je kondenzované vyjadrenie týchto kombinácií. Kompresia (kondenzácia) informácie skracaje výraz. Ekonomickosť tu spočíva v artikulačnej úspore. Vo vzťahu k princípu jazykovej ekonómie sa prejavujú isté jazykové štruktúry ako viac alebo menej príznakové, viac alebo menej neprírodné. Neprírodné je, ak s malou textovou frekvenciou koreluje silná kompresia a s nízkym stupňom kompresie koreluje vysoká textová frekvencia.

(6) Pojem príznakovosti sa spája aj s používaním jazykových výrazov vo vzťahu k norme. Ak sa výraz použije v súlade s normou, ide o bezpríznakové použitie. W. W i n t e r (1982) dodáva, že správnejšie je položiť si otázku, či použitie istej formy lepšie zodpovedá norme v istých podmienkach ako použitie inej normy. Príznakovosť je tu teda kontextovo podmienenou vlastnosťou (porov. s termínom „štylistická príznakovosť“). Autor však navrhuje, aby sa v tomto prípade použil radšej termín „normálne/nenormálne“.

(7) Nadväzne na predchádzajúci bod ideu príznakovosti môžeme vzťahovať aj na fonotaktickú a morfotaktickú, resp. sémotaktickú normu. Reťazce, ktoré narušajú normu, sú príznakové, expresívne (v širokom zmysle).

(8) Pri pojme príznakovosti sa vŕtiera do pozornosti aj kategorizačný (klasifikačný) jav, ktorý je známy ako prototypový princíp, resp. ako prototypový efekt. Prototypové exempláre sú bezpríznakové, prírodné, normálne členy kategórií, oproti ktorým stoja príznakové, neprototypové exempláre. Prototypové exempláre sa vyznačujú vlastnosťami s vysokým stupňom typovej frekvencie (čiže sa vyskytujú pri väčšine, resp. všetkých členoch danej kategórie), nachádzajú sa v centre skúsenostnej oblasti používateľov jazyka, čiže sú im dôverne známe a majú vysokú frekvenciu výskytu (tieto príznaky však nemusia byť v priamej korelácii).

„Bezpríznakové“ je preferované

Je zrejmé, že lingvistické výskumy, na ktoré sa vzťahujú výpovede v uvedených ôsmich bodoch, sú zamerané na preferenčné štruktúry v jazyku, resp. na preferencie pri používaní jazykových prvkov. Pojem príznakovosti v jeho pôvodnom vymedzení sa dá interpretovať tak, že ide pri ňom o hodnotenie členov asymetrickej opozície. Bezpríznakový člen privatívneho fonologického protikladu je perцепčne a artikulačne jednoduchší, a preto „lepší“ a napríklad uprednostňovaný pri neutralizácii. Ak tento pojem zovšeobecníme v tejto interpretácii, môžeme ho uplatniť vo vzťahu k hodnoteniu jazykových výrazov usúvzťažnených na základe istých parametrov. Ak istý výraz disponuje vlastnosťou, ktorá je zhodná s preferovaným pre-

javom príslušného parametra, napr. je maximálne ikonický, je v optimálnom súlade s normou používania v daných podmienkach, maximálne zodpovedá štruktúrnym vlastnostiam definujúcim systém, má vlastnosti prototypového exempláru kategórie atď., je bezpríznačový. Vymedzený okruh parametrov tvoria vlastnosti-premenné, ktoré sú relevantné pre určovanie a realizáciu preferencií v rozličných súvislostiach. Tieto súvislosti sa vymenúvajú ako empirické doklady pre budovanie teórie prirodzenosti a prototypovej teórie. Ide o preferencie napr. v súvislosti so spomínanou neutralizáciou, so zmenami v jazyku, na ktoré sa teória prirodzenosti osobitne upriamuje, s postupnosťou osvojovania si jazykových prostriedkov, s neúmyselnými jazykovými chybami, s afáziou, s percepciou, pidžinizáciou a kreolizáciou atď. Výrazy ‚príznačové‘, ‚bezpríznačové‘ v tomto zovšeobecnenom význame sú podobné hodnotiace výrazy ako napr. adjektíva *dobrý* a *zlý*, teda implicitne vyjadrujú veľmi všeobecný hodnotiaci základ a explicitne následok hodnotenia čiže preferenciu. Pri slovách *dobrý* a *zlý* je týmto veľmi všeobecným hodnotiacim základom to, v akej miere hodnotený objekt vyhovuje istej potrebe, resp. predstave subjektu. Podobne treba určiť tento základ aj pri sledovaných výrazoch. Potom treba špecifikovať tento základ parametrami, ktorými sa skonkrétňuje hodnotiaci aspekt.

Otázka je, aký zmysel má také zovšeobecnené uplatnenie pojmu príznačivosti. Veď sú s ním spojené rozličné špecifikačné parametre, takže sa bezpríznačivosť, resp. príznačivosť určuje na základe odlišných hľadísk, pričom sa rozdielne hľadiská uplatňujú pri tom istom jave (napr. koňštrukčný ikonizmus, systémová primeranosť a ekonomickosť pri slovnom tvare). Jestvuje nejaký princíp, z ktorého by sa dali tieto parametre vyvodíť? Súčasne sa pýtame aj na to, či jestvuje nejaký princíp, ktorý riadi preferenčné zaobchádzanie s jazykovými štruktúrami. Z teoretickopoznávacieho hľadiska ide o odhalenie idealizačného zákona, na základe ktorého sa dá vysvetliť všeobecná podstata.

Princíp kognitívnej jednoduchosti

Na idei jednoduchosti spočíva protiklad bezpríznačivých a príznačivých foném, ktorý je východiskovým bodom (bod 1) v našom reťazci jazykových javov a názorov lingvistov, pri ktorých je explicitne alebo implicitne prítomná myšlienka príznačivosti. Bezpríznačivé fonémy majú menej zložitú stavbu, sú artikulačne a percepčne jednoduchšie. Základom Jakobsonovho chápania príznačivosti je **funkčná jednoduchosť** (bod 2). V univerzalistickej teórii prirodzenej morfológie (bod 3) sa prirodzenosť spája s ikonickou jednoduchosťou. V prirodzenej morfológii orientovanej na systém konkrétneho jazyka (bod 4) hrá kľúčovú úlohu jednoduchosť sústavy morfológických pravidiel (porov. s učebnicovým poznatkom o tendencii k zjednodušeniu flexie v slovenčine). Ekonomicky orientovaná teória morfológie (bod 5) vyzdvihuje ideu komunikačnej jednoduchosti. Čím vyššiu textovú

frekvenciu vykazujú výrazy, tým sú kratšie, kondenzovanejšie, a teda znamenajú úsporu artikulačného času a zjednodušenie komunikácie. A čím nižšia je frekvencia výrazu, tým silnejšie je asociačne spätý s bežným, jednoduchým vzorcom. Transparentné aj netransparentné vyjadrenie obsahových kategórií je prirodzené; v jednom aj druhom prípade pôsobí princíp jednoduchosti v spolupráci s textovou frekvenciou. V súvisi s používaním jazykových prvkov vo vzťahu k norme (bod 6 a 7) je primerané hovoriť o informačnej jednoduchosti. Bezpríznakové, prirodzené je to, čo je informačne jednoduchšie, t. j. to, čo (v zmysle klasickej teórie informácie) prijímateľ v danom kontexte očakáva. A naopak, čím menej je očakávaný istý výraz v danom kontexte, čiže čím väčšia je jeho informatívnosť, tým viac je príznakový, t. j. tým menej je prirodzený. Napokon v prototypovej teórii (bod 8) máme do činenia s klasifikačnou jednoduchosťou. Prototypové exempláre kategórií (tried) sú bezpríznakové, prirodzené, „dobré“ členy tried, lebo sa jednoduchšie, ľahšie identifikujú z hľadiska kategoriálnej príslušnosti ako neprototypové (teda príznakové, menej prirodzené) exempláre.

Ako vidíme, „jednoduchosť“ v preberaných prípadoch sa vyskytuje s rozličnými určujúcimi vlastnosťami. Bezpríznakové je to, čo zodpovedá (1) štruktúrnej, (2) funkčnej, (3) ikonickej, (4) systémovej, (5) komunikačnej a systémovej, (6, 7) informačnej a (8) klasifikačnej jednoduchosti. Vyššie sme konštatovali, že pojem príznakovosti v jeho pôvodnom vymedzení sa dá interpretovať ako hodnotiace porovnávanie členov asymetrickej opozície. Teraz môžeme dodať, že na základe tejto interpretácie sa tento pojem zovšeobecnil tak, že sa vzťahuje na rozličné parametre (premenné), na podklade ktorých sa jazykové štruktúry hodnotia ako „dobré“, bezpríznakové, prirodzené, ak zodpovedajú takému výskytu tejto zovšeobecnenej vlastnosti. Ale čo má napríklad štruktúrna jednoduchosť spoločné s klasifikačnou jednoduchosťou? Je evidentné, že tým spájacím článkom je hľadisko používateľov jazyka. Výskyt parametrov pri jazykových štruktúrach sa javia ako jednoduchšie alebo zložitejšie vzhľadom na to, ako sú kognitívne nákladné, kolko kognitívnej „práce“ musí pri nich používateľ jazyka vynakladať. Jednoduché je to, čo vyžaduje nižšie kognitívne náklady (pravda, pojem kognitívnych nákladov si ešte žiada objasnenie, ktoré môžeme očakávať od kognitívnej psychológie, resp. ďalších disciplín kognitívnych vied). Epizodicky používané spojenie ‚väčšia alebo menšia nákladnosť istého jazykového výrazu sa tu spresňuje a nadobúda povahu jedného z kľúčových termínov pri budovaní teórie príznakovosti, resp. prirodzenosti. G. F e n k - O c z l o n — A. F e n k (1995, s. 223) na tento fakt poukazujú týmto výrokom: ‚Mnohé, ak nie všetky kritériá ‚prirodzenosti‘ majú styčný bod v tom, že ako ‚prirodzené‘ sa javia tie jazykové charakteristiky, ktoré ‚vychádzajú v ústrety‘ našim kognitívnym a artikulačným možnostiam, resp. zohľadňujú ohraničenia príslušných mechanizmov.‘

Spomínané určujúce vlastnosti pojmu jednoduchosti sa teda vzťahujú na atribút ‚kognitívna‘ (jednoduchosť). Môžeme povedať, že princíp kognitívnej jednoduchos-

ti riadi naše preferenčné zaobchádzanie s jazykovými štruktúrami. Jeho základom je teda kognitívna ekonómia. Z princípu kognitívnej jednoduchosti sa však nedajú vyvodíť hodnotiace parametre, na ktoré sa vzťahujú naše pomenovania určujúcich vlastností pojmu jednoduchosti. Vyplýva z neho len tolko, že musia to byť parametre, ktoré sú relevantné z hľadiska kognitívneho spracúvania jazyka čiže z hľadiska percepcie, osvojovania, uchovania v pamäti a uplatňovania pamäťových údajov pri myslení a komunikácii.

Princíp imitácie (podobnosti)

Rečové produkty (komunikáty) a jazyk sú výsledkom rečovej a jazykotvornej (prostredníctvom rečovej) činnosti. Výraznou črtou tejto činnosti je napodobňovanie a podobnosť. Dieťa si osvojuje jazyk napodobňovaním artikulácie svojich rečových vzorov a postupne napodobňuje používanie jazykových výrazov. Artikulácia, reč tých, ktorí už ovládajú (materinský) jazyk, nie je identická, ale podobná. Táto vlastnosť rečovej činnosti sa prejavuje aj v jej jazykotvornej aspektoch. Bolo by krajne prekvapujúce, keby sa napodobňovanie ako závažný konštitučný prvok ľudskej činnosti výrazne nepodielalo na jazykotvornej činnosti. Z poznatkov o jazykových znakoch, o vzťahoch medzi nimi aj o vzťahoch medzi **neznačovacími jednotkami** vyplýva, že podobnosť je silne prítomná v stavbe jazyka. Môžeme povedať, že napodobňovanie a podobnosť tvoria základ výstavby jazyka a jeho fungovania. Vzťahujú sa na ne už tradičné lingvistické pojmy označované ako zvučnosť, analógia, motivácia, ikonickosť, morfosémantická transparentnosť a pod.

Okruh možných hodnotiacich parametrov vyplýva z podobnosti medzi rozličnými stránkami jazykových jednotiek a ich používania. Parametre, na základe ktorých sa posudzuje príznakosť v okruhu našich ôsmich bodov, sú určené podobnosťou medzi (1) komponentovou štruktúrou neznačovacích a (2) značkových jednotiek, (3) morfosématickou a významovou štruktúrou, (4) slovnými tvarmi, (5) slovnými tvarmi podobnej textovej frekvencie, (6, 7) jazykovými jednotkami vzhľadom na ich očakávané použitie (normu), (8) **exemplármi** kategórie a jej prototypom. Tento výpočet ukazuje, že ide o podobnosť v rozličnom zmysle. Ak sa do výkladu o jazykových javoch vnáša myšlienka podobnosti, vždy sa poukazuje na jej neurčitosť, pokiaľ sa nespresní v súlade s otázkou, z akého hľadiska sa považujú príslušné entity za podobné. V našom výpočte ide o vzťahy medzi rozličnými entitami aj o rozličné aspekty, z ktorých sa nám príslušný vzťah javí ako príklad relácie „X sa podobá na Y“. Ak sa pojem podobnosti uplatňuje v rozličnom zmysle, vzniká otázka, ako ho môžeme použiť pri hľadaní princípu, z ktorého chceme hodnotiace parametre vyvodíť.

Fakt, že sme schopní vnímať entity ako podobné v rozličných vzťahoch a z rozličných aspektov, svedčí o tom, že **disponujeme** veľmi abstraktnou schémou podobnosti, ktorú uplatňujeme ako interpretačný konštrukt. Komponentom tejto schémy

je aj variabilný aspekt, čiže schému reprezentuje formula „X sa podobá na Y v aspekte A“. Obsah pojmu podobnosti tu nebudeme rozoberať; predpokladáme, že je intuitívne jasný. Ak sa istý vzťah medzi jazykovými jednotkami alebo ich stránkami dá interpretovať na základe tohto konštruktú, patrí do množiny hodnotiacich parametrov, ktoré sú relevantné z hľadiska teórie prirodzenosti. Množina parametrov, ktorá je určená princípom podobnosti, je, pravdaže, širšia ako náš okruh ohraničený prípadmi v uvedených ôsmich bodoch (porov. napr. s prípadom materiálnej podobnosti, ktorú ilustrujú onomatopoické slová, alebo s textovým zobrazením istého fragmentu skutočnosti v súlade s „prirodzeným poriadkom“ jeho komponentov).

Hierarchizácia parametrov

Ak chceme vysvetliť stavbu jazyka na základe princípu podobnosti, musíme si položiť otázku, ktorý parameter dominuje nad ostatnými parametrami. Je zrejme, že v obore aspektu A jeden z aspektov je preferovaný, a teda príslušnému typu podobnosti sú podriadené všetky ostatné parametre. Ako by sa inak riešil konflikt medzi parametrami? V zjavnom konflikte je napríklad konštrukčný ikonizmus, ktorý predpokladá morfosémantickú transparentnosť, s artikulačnou úspornosťou, ktorá túto transparentnosť narúša. Otázka hierarchie parametrov si vyžaduje ďalšie skúmanie. Z doterajších poznatkov a diskusií najmä o parametroch prirodzenej morfológie môžeme vyjsť z toho, že v tejto hierarchii najvyššie stojí parameter frekvenčnej podobnosti (bod 5). V tomto parametri sa odráža fakt, že v konečnom dôsledku podoba výrazu závisí od toho, ako často ho hovoriaci vyslovuje a počúvajúci percipuje, s čím súvisí vysoký či nižší stupeň automatickosti ich použitia, rýchlosti odovzdávania a prijímania istého súboru informácií.

Záver

Náš výklad smeroval od Jakobsonovej inšpirácie spočívajúcej v idei zovšeobecňovania pojmu príznakovosti k teórii jazykovej prirodzenosti. Táto generalizácia je spojená s takou interpretáciou pôvodného pojmu príznakovosti, ktorou sa zvyrazňuje jeho hodnotiaci obsahový komponent. Výsledkom interpretácie je, že sa výrazy ‚bezpríznakové‘, ‚príznakové‘ chápu v zmysle ‚prirodzené‘, ‚menej prirodzené‘, resp. ‚neprirodzené‘. Sú to hodnotiace výrazy so všeobecným hodnotiacim základom ‚kognitívna jednoduchosť‘, ktorý je špecifikovaný parametrami odvodenými z princípu podobnosti.

Princíp kognitívnej jednoduchosťi s princípom podobnosti určujú preferenčne zaobchádzanie s jazykovými výrazmi vo vzťahu k istým hodnotiacim aspektom.

Obidva princípy môžeme integrovane opísať ako „kognitívna jednoduchosť podobnosti v istom aspekte“. Komponent „v istom aspekte“ treba chápať tak, že ide o istý okruh aspektov, ktoré sú preferenčne hierarchizované. Naša úvaha vedie k hypotéze, že podobnosti v rozličných aspektoch sa hierarchizujú z hľadiska kognitívnej ekonómie. Overenie tejto hypotézy vyžaduje hlbšiu analýzu pojmu kognitívnej jednoduchosti a ďalšie skúmanie prejavov princípu podobnosti a ich funkcie v jazyku, resp. pri používaní jazyka.

Bibliografia

- BYBEE, J. L.: Morphology. Amsterdam 1985.
- DRESSLER, W. U.: Ob objasnitelnoj sile jestestvennoj morfologii. Voprosy jazykoznanija, 1986, č. 1, s. 33—46.
- FENK-OCZLON, G. — FENK, A.: Selbstorganisation und natürliche Typologie. Sprachtypologie und Universalienforschung, 48, 1995, s. 223—238.
- JAKOBSON, R.: Zur Struktur des russischen Verbums. In: Charisteria Gvilemi Mathesio qvinquagenario a discipulis et Circuli Lingvistici Pragensis sodalibus oblata. Pragae 1932.
- MAYERHALER, W.: Morphologische Natürlichkeit. Wiesbaden 1981.
- WERNER, O.: Sprachökonomie und Natürlichkeit im Bereich der Morphologie. Zeitschrift für Phonetik, Sprachwissenschaft und Kommunikationsforschung, 42, 1989, s. 34—47.
- WINTER, W.: O markirovannosti, sootvetstvii norme i „jestestvennost“. Voprosy jazykoznanija, 1982, č. 1, s. 72—77.
- WURZEL, W. U.: Flexionsmorphologie und Natürlichkeit. Studia grammatica XXI. Berlin 1984.
- WURZEL, W. U.: Zur Erklärbarkeit sprachlichen Wandels. Zeitschrift für Phonetik, Sprachwissenschaft und Kommunikationsforschung, 41, 1988, s. 488—510.

ÜBER EINE JAKOBSONS INSPIRATION

Zusammenfassung

Jakobsons Idee der Verallgemeinerung des Begriffs der **Merkmalthaltigkeit** hat zur Natürlichkeitstheorie geführt. Diese Generalisierung ist mit einer solchen Interpretierung des ursprünglichen Begriffs der Markiertheit verbunden, in der seine Bewertungskomponente hervorgehoben wird. Die Begriffe ‚markiert‘, ‚unmarkiert‘ wurden im Sinne von „natürlich“ umgedeutet, und die entsprechenden Bezeichnungen werden als Wertausdrücke mit der allgemeinen Bewertungsbasis „kognitive Einfachheit“ aufgefaßt, die durch von dem Ähnlichkeitsprinzip abgeleitete Parameter spezifiziert ist.

Durch das Prinzip der Einfachheit und das der Ähnlichkeit wird das präferenzielle Umgehen mit den sprachlichen Ausdrücken mit Bezug auf bestimmte Wertaspekte bestimmt. Die beiden Prinzipien kann man als „kognitive Einfachheit der Ähnlichkeit in einem Aspekt“ beschreiben. Die „Aspekt“-Komponente ist als eine Menge von Aspekten zu verstehen, die präferenzbezogen strukturiert sind. Es wird die Hypothese aufgestellt, daß die Ähnlichkeiten in verschiedenen Aspekten aus der Sicht der kognitiven Ökonomie hierarchisiert sind.

ROMAN JAKOBSON A ZAČIATKY FONOLOGICKÉHO VÝSKUMU
V SLOVENSKEJ DIALEKTOLÓGI

RUDOLF KRAJČOVIČ

KRAJČOVIČ, R.: Roman Jakobson and the Beginnings of Phonologic Investigation in Slovak Dialectology. *Jazykovedný časopis*, 47, 1996, No. 2, pp. 108—112. (Bratislava)

The paper discloses that already in monograph *Liptovské nárečia* (1932) by J. Stanislav, there is a chapter dedicated to the synchronic description of phonologic structures of vocalism and consonantism at dialects in accordance with the instructions of R. Jakobson — as author of monograph himself states.

1. Ak máme na mysli dôkladné a komplexné využitie metód fonológie v synchrónnom opise zvukových štruktúr nárečí, za starší a súčasne podnetný pokus v slovenskej dialektológii možno pokladať opis vokalizmu a konsonantizmu nárečí troch oravských osád od E. P a u l i n y h o (1947). V tejto monografii sa v plnom rozsahu aplikujú všeobecné tézy súdobej fonológie. Z nich sa nielen manifestuje téza o potrebe a oprávnenosti synchrónneho opisu jazykovej reality a teda aj nárečí, ale precízne sa uplatňuje aj téza o štruktúrnych vzťahoch foném na základe protikladov, rozumie sa, v rámci vokalikých a konsonantických štruktúr skúmaných nárečí. Pravda, treba hneď uviesť, že ide o aplikáciu zásad fonologickej teórie, ako ich už skôr vypracoval N. S. T r u b e c k o j (1939), čo autor v úvode publikácie aj naznačuje. To, že spomínaná monografia bola súčasne aj podnetná, dokazuje skutočnosť, že v slovenskej dialektológii sa v synchrónnom opise nárečí začali zásady fonologického opisu uplatňovať takmer dôsledne.

2. V našom príspevku chceme upozorniť, že synchrónny opis fonologických štruktúr sa v slovenskej dialektológii uplatnil ešte skôr, a to z iniciatívy i aktívnou účasťou R. J a k o b s o n a . Ide o osobitnú kapitolu v známej monografii o liptovských nárečiach z pera J. S t a n i s l a v a, ktorá vyšla v roku 1932. Iste je zaujímavé, že spomenutá kapitola venovaná synchrónnemu fonologickému opisu vokalikých a konsonantických liptovských nárečí nie je organickou súčasťou hlavnej, pomerne rozsiahlej časti opisu zvukovej štruktúry skúmaných nárečí, ale nachádza sa v úvodnej časti spolu s kapitolami venovanými reáliám nelingvistického charakteru. Vzhľadom na to mohlo by sa zdať, že kapitola o fonologických štruktúrach liptovských nárečí bola v spomínanej monografii zaradená len preto, aby sa vyhovelo dobovej „novote“, t. j. úsiliu niektorých domácich lingvistov presadiť zásady štrukturalizmu vo výskume jazyka, ktoré bolo zvlášť aktuálne po založení Pražského lingvistického krúžku r. 1926. Keď si však pozornejšie prečítame úvod monografie,

zistíme, že nie je to celkom tak. V ňom si totiž autor za hlavný cieľ vytýčil podať synchronný obraz o líptovských nárečiach, ale „zo širšieho hľadiska slovanského“, čo v zmysle súdobého mladogramatického chápania jazyka znamenalo podať opis nárečí ako prirodzeného produktu vývinu konkrétneho jazyka na základe komparácie so slovanskými jazykmi vrátane praslovančiny. Prirodzene, takéto chápanie jazykovej reality si vyžadovalo v opise uplatniť aj historické kritérium. Z toho autorovi logicky vyplynulo zvukovú štruktúru skúmaných nárečí opísať postupom synchronno-diachrónnej komparácie a čisto synchronný opis fonologických štruktúr umiestniť do úvodu ako východisko pre uskutočnenie hlavného cieľa.

2. 1. Pre našu tému má osobitný význam zistenie, že kapitola venovaná opisu fonologických štruktúr v spomínanej monografii o líptovských nárečiach vznikla podľa inštrukcií R. Jakobsona a iste aj v bezprostrednom kontakte autora monografie s ním. Pozoruhodné je, že autor monografie v úvode medzi jazykovedcami, ktorých práce poznal alebo sa o ne opieral, R. Jakobsona neuvádza. Ale na s. 45 doslova čítame: „Ďakujem p. Dr. R. Jakobsonovi za cenné rady a pokyny z oboru fonologie.“ Pravda, účasť R. Jakobsona „radami a pokynmi“ čiže aspoň v rámci konzultácií pri príprave uvedenej kapitoly dokazuje aj využívanie terminológie súdobého štrukturalizmu, ktorú R. Jakobson (1931) prípadne aj iní vo svojich prácach už skôr používali. Také termíny použité v kapitole sú napríklad *fonéma* (pl. *fonematá*), *inventár foném*, *pár foném*, *protiklad*, *korelácia*, *variant* (*fonetický*, *fakultatívny*), *fonetická realizácia*, *systém* (*fonetický*, *fonologický*), *trojuholníkový*, *štvoruholníkový systém*, ba je tu aj termín *odfonologizovanie* a iné termíny. Vo všeobecnosti možno povedať, že termíny sú použité v súlade s vtedajšou štrukturalistickou jazykovedou, hoci niektoré fonologické pojmy použité v monografii boli podrobené kritike (Novák, 1934). To, že by takto pomerne precízne mohol používať na ten čas novú lingvistickú terminológiu mladý adept mladogramatismu, akým v tom čase J. Stanislav bol, bez pričinenia štrukturalisticky orientovaného odborníka možno len ťažko predpokladať.

2. 2. Okrem tejto aplikácie termínov štrukturalistickej fonológie v kapitole sú aj nové postrehy, ktoré možno pripísať autorovi, pretože sa týkajú len predmetu jeho výskumu. V zásade možno kvalifikovať ako prínos pre ďalší rozvoj našej dialektológie. Z nich zaujímavý je pokus osobitosti synchronných fonologických štruktúr alebo inventár foném využiť ako kritérium na identifikáciu charakteristických zvláštností nárečových areálov a tým ich aj teritoriálne vymedzovať. Takto napríklad autor zisťuje, že nárečový areál v časti stredolíptovského a východolíptovského regiónu charakterizuje štvoruholníkový systém krátkych vokalickejých foném typu:

a	ä
o	e
u	i

Centrálnu časť lipťovských nářečí zasa charakterizuje trojuholníkový systém krátkych vokalických foném typu:

	a	
o		e
u		i

Podobne na celkovú charakteristiku skúmaných nářečí autor využíva aj synchronne štruktúry konsonantických foném. Napríklad nářečový areál v stredoliptovskom regióne charakterizuje systém znelostne neutrálnych foném s mäkkostnými protikladmi $n - \tilde{n}$, $l - \tilde{l}$, teda podľa autora typu:

	j		
m		r	
n	ň	l	ľ

Naproti tomu na väčšine územia lipťovských nářečí sa vyskytuje systém znelostne neutrálnych foném bez mäkkostného protikladu $l - \tilde{l}$, t. j. podľa autora systém typu:

	j	
m	r	l
n		ň

Napokon autor zisťuje v rámci regiónov aj enklávy s „odfonologizovanými“ mäkkostnými párami, čiže systém znelostne neutrálnych foném typu:

	j		
m	n	r	l

Tieto systémy znelostne neutrálnych konsonantických foném autor potom konfrontuje so systémami znelostne korelačných konsonantických foném a zisťuje, že v zásade areály s výskytom mäkkostných protikladov $n - \tilde{n}$, $l - \tilde{l}$, prípadne len s výskytom $n - \tilde{n}$, charakterizujú aj mäkkostné protiklady $d - \tilde{d}$, $t - \tilde{t}$ a teda, že v konfrontácii systémov znelostne neutrálnych foném a znelostne korelačných foném má celková štruktúra konsonantických foném skúmaných nářečí podobu:

		j							
	m		r						
	n	ň	l	ľ					
p	f	x	k	t	ť	c	č	s	š
l	l	l	l	l	l	l	l	l	l
b	v	h	g	d	d'	ʒ	ʒ'	z	ž

V niektorých enklávach mäkkostné protiklady v systéme konsonantických foném chýbajú a autor také systémy kvalifikuje ako ochudobnené.

Z nárečových enkláv s osobitosťami v štruktúrach konsonantických foném autor si zvlášť všima nárečie lokality Šošov a konštatuje, že tu došlo k splynutiu korelačných párov sykaviek $s - š$, $z - ž$, $c - č$, $ʒ - ʒ'$ v prospech mäkkého s' , z' , c' , $ʒ'$, v dôsledku čoho vznikli znelostné i mäkkostné protiklady, ktoré tvoria systém sykaviek typu:

$s - s'$	$z - z'$
$c - c'$	$ʒ - ʒ'$

2. 3. Pri charakteristike nárečových areálov skúmaných nárečí je tu ešte jeden pokus metodického charakteru, ktorý si zaslúži pozornosť. Je to pokus využití komparatívny postup, pričom predmetom komparácie sú opäť fonologické štruktúry ako celky. Výrazne sa tento postup uplatňuje pri opise fonologických štruktúr dlhých vokálov. Autor zisťuje, že štruktúru dlhých vokálov v liptovských nárečiach charakterizuje neprítomnosť dlhého $é$, t. j. podľa autora je tu štruktúra typu:

á	ia
uo	ie
ú	[iu] í

Túto štruktúru dlhých vokalických foném autor potom porovnáva so štruktúrou v štúrovskej spisovnej slovenčine a v súčasnej spisovnej slovenčine.

Z komparácie so štruktúrou dlhých vokálov v štúrovskej spisovnej slovenčine autorovi vyplýva, že totožné štruktúry dlhých vokalických foném so štruktúrou v štúrovskej spisovnej slovenčine majú tie areály, prípadne enklávy liptovských nárečí, v ktorých nie je fonéma iu . Komparácia so štruktúrou dlhých vokalických foném v spisovnej slovenčine vedie autora k záveru, že táto štruktúra v spisovnej slovenčine je bohatšia o fonémy $é$ a iu , ktoré navyše sú v nej ustálené.

Ako vidieť, pokus J. Stanislava o uplatnenie komparácie fonologických štruktúr ako celkov, hoci v podobe nesymetrickej, má svoje opodstatnenie, pretože tento postup identifikuje nielen vzťahy medzi formami národného jazyka, ale charakterizuje aj ich osobitosti.

3. Na záver možno vcelku konštatovať, že autor monografie o liptovských nárečiach J. Stanislav už pred rokom 1932 prejavil záujem o štrukturalistickú metódu jazykového výskumu, ktorá v tom čase bola aktuálna. Príčinom R. Jakobsona opísal synchronne fonologické štruktúry vokalizmu a konsonantizmu skúmaného nárečia. Pravda, treba dodať, že fonologické štruktúry chápal len ako všeobecné východisko pre hlavný záměr svojho výskumu, t. j. pre skúmanie elementov týchto štruktúr podľa zásad mladogramatizmu a porovnávacej slavistiky. Preto kapitulu o synchronných fonologických štruktúrach nárečových areálov zaradil do úvodnej časti monografie. Už z tohto kompozičného členenia monografie je zrejmé, že autorovi nebola ešte známa zásadná téza jazykovedného štrukturalizmu o súvzťažnosti medzi vlastnosťami foném a charaktere vzťahov medzi nimi v rámci fonologických

štruktúr ako celistvých systémov, prípadne o súvzťažnosti medzi fonologickou a fonetickou realitou na úrovni zvukovej roviny. Pre úplnosť treba však uviesť, že tento výskumný aspekt teoreticko-metodickej povahy sa v našej jazykovede precíznejšie vypracoval až neskôr (Paulíny, 1961; 1962; novšie Sabol, 1992). Napokon dodajme, že to platí aj o výskume fonologického vývinu nášho jazyka (Paulíny, 1963; Krajčovič, 1964; 1988).

Bibliografia

- JAKOBSON, R.: Z fonologie spisovné slovenštiny. In: Slovenská miscellanea. Bratislava 1931, s. 155—163.
- KRAJČOVIČ, R.: Pôvod juhozápadoslovenských nárečí a ich fonologický vývin. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1964.
- KRAJČOVIČ, R.: Vývin slovenského jazyka a dialektológia. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1988.
- PAULINY, E.: Nárečie zátopových osád na hornej Orave. Martin, Matica slovenská 1947.
- PAULINY, E.: Fonológia spisovnej slovenčiny. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1961; 2. vyd. 1968.
- PAULINY, E.: Fonologický vývin slovenčiny. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1963.
- NOVÁK, L.: Fonológia a štúdium slovenčiny. Turčiansky Sv. Martin, Matica slovenská 1934.
- SABOL, J.: Syntetická fonologická teória. Bratislava, Jazykovedný ústav Ľ. Štúra 1989.
- STANISLAV, J.: Liptovské nárečia. Turčiansky Sv. Martin, Matica slovenská 1932.
- TRUBECKOJ, N. S.: Grundzüge der Phonologie. Praha 1939.

ROMAN JAKOBSON AND THE BEGINNINGS OF PHONOLOGIC INVESTIGATION IN SLOVAK DIALECTOLOGY

S u m m a r y

The paper discloses the fact that already in monograph *Liptovské nárečia* by J. Stanislav (1932) there is a chapter dedicated to the synchronic description of phonologic structures of vocalism and consonantism of the areas of investigated dialects. The author of monograph himself states (page 45) that chapter had been written in accordance with the instructions of R. Jakobson. Evidence of it represents also phonologic terminology in monograph. Useful contribution is the fact that author of monograph had used an areal individualities of phonologic structures as a criterion for differentiating in investigated dialects as well as a basis for confrontation with phonologic structures of the Slovak literary language and Štúr Slovak literary language.

ROMAN JAKOBSON O VÝZNAME VLASTNÉHO MENA

VINCENT BLANÁR

BLANÁR, V.: Roman Jakobson on the Meaning of Proper Name. *Jazykovedný časopis*, 47, 1996, No. 2, pp. 113—117. (Bratislava)

Arguing with Roman Jakobson author lays down (on the name of dog Fido) his grasp of onymic semantics, which is the result of his systematic research work within the field of theoretical investigation of proper name.

1. Medzi základné teoretické otázky onomastiky patrí problematika významu vlastného mena. Významu vlastného mena venovali pozornosť nielen jazykovedci, ale otázka oddávna priťahovala aj pozornosť filozofov, logikov, sociológov, psychológov a v poslednom čase tiež bádateľov v oblasti programovania ľudskej pamäti a myslenia. Treba pripomenúť, že o tejto základnej otázke teoretickej onomastiky sa mienky doteraz rozchádzajú. S významom vlastného mena sa vyrovnával i Roman Jakobson.

V štúdií *Shifters, Verbal Categories, and the Russian Verb* (1957) R. Jakobson osvetľuje svoj postoj k danej otázke na osobnom mene *Jerry* a na mene psa *Fido*. Podľa Jakobsona vlastné mená vzhľadom na štyri dvojčlenné typy vzťahov medzi informáciou a kódom zaujímajú osobitné miesto v jazykovom kóde tým, že kód sa pri nich vzťahuje na kód. „V kóde angličtiny má *Jerry* význam osoby pomenovanej *Jerry*“. Kým apelatívum *pup* ‚šteňa‘ označuje mladého psa, *mongrel* označuje psa miešanej rasy, *hound* je lovecký pes, menom *Fido* sa označuje iba „pes, ktorý sa volá *Fido*“. Všeobecný význam mena *Fido* nemožno určiť podobnými abstrakciami, ako to môžeme urobiť pri uvedených apelatívach (‚vek šteňaťa‘, ‚rasová miešanosť psa‘, ‚psia loveckosť‘). Parafrazujúc B. Russela, R. Jakobson pripomína, že jestvuje veľa psov, ktorí sa volajú *Fido*, ale títo psi nemajú nijakú vlastnosť „fido-vosti“. Kód sa tu vzťahuje na kód. Trochu neskôr sa R. Jakobson vrátil k zvukovej stránke propria. Na zvukovú stránku vlastných mien právom upriamil pozornosť už A. H. G a r d i n e r, autor známej „protirečivej rozpravy“ *Theory of Proper Names* (1. vyd. 1940; 2. vyd. 1954). Vlastné meno funguje prostredníctvom svojej vonkajšej formy, svojho vonkajšieho kontrastu s inými slovami. Vlastné mená sú identifikačné znaky, ktoré možno spoznať nie rozumom, ale zmyslami. Preto treba venovať väčšiu pozornosť ich charakteristickej zmyslovo vnímateľnej vonkajšej stránke v protiklade s asociovaným významom (Gardiner, 1954, s. 40). Na túto v podstate správnu, hoci dosť zúženú formuláciu nadviazali R. J a k o b s o n — M. H a l l e

(1960, s. 3—6); zdôrazňovali nevyhnutnosť presnej artikulácie priezvisk *Chitter*, *Ditter*, *Fitter*, *Gitter*, *Hitter* atď., odlišujúcich sa len prvými tromi fonémami, aby mohol prijímateľ presne postihnúť oznámenú informáciu. Príčinu vidia v priamom referenčnom vzťahu vlastného mena s denotátom. Táto myšlienka sa všeobecne prijala.

Jakobsonová argumentácia potvrdzuje známy fakt, že vlastné meno nemá lexikálny význam. No tomuto negatívnemu určeniu jednej stránky vlastných mien chýba podrobnejšie pozitívne vymedzenie. Ako sme na iných miestach zdôvodňovali (naposledy súhrnne v monografii *Teória vlastného mena*, 1996), vlastné mená, pomenovania z druhotného jazykového plánu, sú onymické znaky sui generis, pre ktorých povahu je príznačný nielen lingvistický, ale aj špecificky onomastický status.

2. Otázku významu vlastného mena riešime v rámci komplexnej analýzy proprií, pričom uplatňujeme semiologické a funkčno-štrukturálne hľadisko. Komplexná analýza vlastného mena smeruje od onymických objektov cez (špecificky onymické) myšlienkové spracovanie vedenia o onymickom objekte a jazykové stváranie vlastného mena k jeho fungovaniu v spoločenskej komunikácii. Postavenie vlastného mena v jazyku charakterizujú dve protichodné, ale vzájomne na seba pôsobiace tendencie: ustavičná interakcia vlastného mena s ostatnou slovnou zásobou a celým jazykovým systémom a stála polarižácia vlastného mena vo vzťahu k apelatívam. Onymická nominácia sa výrazne odlišuje od apelatívnej nominácie. S apelatívnou nomináciou ich síce spájajú viaceré kategoriálne a subkategoriálne príznaky substantíva, ale kvalitatívne sa od nej odlišuje špecificky onymickými generickými a diferenčnými príznakmi. Spoločensky podmienená identifikácia // diferenciacia druhových jednotlivín predstavuje najdetailnejšiu klasifikáciu javov vonkajšieho sveta. Pri vlastných menách sa onymický objekt myšlienkovu spracúva spôsobom odlišným od spracúvania apelatívneho objektu. Vlastné meno necharakterizuje denotát cez jeho pojem. Vychádza sa z vedenia o denotáte, ktoré nevyplýva z jazykovej kompetencie, ale používateľ vlastného mena sa s ním musí oboznámiť. Informačnú stránku obsahu vlastného mena vytvárajú individuálne príznaky propria (napr. veľkosť vodného toku, jeho poloha, pri osobných menách vek, vzrast osoby, bydlisko a pod.). Keď informácia o denotáte chýba, komunikant sa „uspokojuje“ možnosťou zaradiť denotát do istej triedy onymických objektov (a jeho názov do istej subkategoríe vlastných mien).

Myšlienkové spracovanie vedenia o onymickom objekte zodpovedá špeciálnym (príznakovým) pomenovacím potrebám. Vzhľadom na druh a ráz onymických objektov a spôsobov onymizácie jestvuje pomerne široké rozpätie využívania lexikálneho významu od minimálneho stupňa využívania (napr. niektoré vrstvy chrématoným) po tzv. ambimodálne názvy, pri ktorých slovotvorná štruktúra vychádza z lexikálneho významu (napr. *Právnická fakulta UK v Bratislave*). Lexikálny význam pri vlastných menách celkove ustupuje a do popredia sa dostáva ich iden-

tifikačná // diferenciačná úloha v komunikácii. Pri myšlienkovom spracúvaní denotátu sa na onymicky relevantné príznaky prehodnotili len tie gnozeologicko-logické prvky, ktoré boli dôležité na zaradenie vlastného mena do istého onymického podsystemu, resp. ktoré umožňovali klasifikáciu názvov celých tried onymických objektov ako prvkov istých onymických podsystemov. Obsahovú stránku vlastných mien teda utvárajú dve zložky príznakov: individuálne príznaky (informácia o onymickom objekte) a onymicky relevantné kategoriálne príznaky (designácia). V designácii (ktorú zachytávame v pomenovacích modeloch) sa reflektujú všeobecné pomenovacie princípy. Designácia necharakterizuje onymický objekt, iba ho zaraďuje do príslušného onymického podsystemu. To je podstatný rozdiel medzi onymickou a apelatívnou nomináciou. Prostredníctvom onymického obsahu a jeho jazykovej formy sa onymický objekt pomenúva ako prvok istej onymickej sústavy, a nie ako vlastné meno všeobecne. Triedy vlastných mien sa navzájom odlišujú štruktúrou svojej onymickej sémantickej stavby. Jakobsonova interpretácia mena psa *Fido* („pes, ktorý sa volá *Fido*“) predstavuje okrajový prípad, keď sa vlastné meno približuje jazykovej etikete pomenovaného objektu. Takýto prípad onymickej nominácie nemožno zovšeobecňovať.

3. Z uvedeného hľadiska sa pozrieme na obsahovú stránku mena psa *Fido*.

V spoločenskej komunikácii sa uskutočňuje identifikácia tohto domáceho psa na základe jeho individuálnych vlastností (príznakov); druhový jedinec (1) v triede psov (D), teda D_1 oproti D_2, D_3, \dots , má napr. takéto individuálne znaky: vlčiak; dvojročný; so sivou srstou; počúva na meno *Fido*; majiteľ R. J. atď. Meno *Fido* má však aj svoj kategoriálny onymický význam. Treba tu, pravda, oddeliť prípady polyonymie, keď viacerých psov, napr. aj rozličnej rasy, nazývajú menom *Fido*. (Prípady polyonymie sú napr. pri osobných menách alebo toponymických názvoch obvyklým javom.) Designáciu mena *Fido* vytvárajú tieto onymické príznaky:

- všeobecný príznak (funkcia) proprií <spoločensky podmienená identifikácia // diferenciacia>
- generický príznak <spôsob štandardizácie — živé meno>
- diferenčné príznaky <ustálenie užším spoločenským úzom>
<označenie domáceho zvierťaťa (psa, mačky, koňa..)>.

R. Jakobson si nevšíma diferenčný príznak <ustálenie užším spoločenským úzom>, ktorý sa spája aj s istým stupňom nepreložitelnosti. Nepreložitelnosť mena psa môžeme potvrdiť týmto skutočným príkladom. — V rodičovskom dome sme mali psa, ktorému sme dali meno *Pozor*. Nebol to nijaký rasový pes a ani nevynikal ako strážca domu a záhradky. Raz prišla na návštevu jedna známa pani (maďarského pôvodu). *Pozor* počúval rozhovor, ale nášho hosťa príliš nebral na vedomie. Staršia pani si všimla túto malú nepozornosť *Pozora*. Chcela sa trochu zblížiť s naším strážcom domu a zavolaala naň slovami: „*Vigyáz* (=maď. ‚pozor‘), pod sem!“ Pes však nereagoval. „Ach, aký si hlúpy,“ dodala pani trochu namrzena. „Nie je hlúpy, ale je *Slovák*“, opravila nášho hosťa matka. Prekvapilo nás, že pes nereaa-

goval na dvojslabičné paralelné meno z iného jazyka. Príklad by mohol viesť k úvahám o psychológii psa, ale my sa tu uspokojíme konštatovaním, že na príznak mena psa <ustálenosť užším spoločenským úzom> sa viaže aj istý stupeň nepreložiteľnosti mena.

Celkove jednoduchá štruktúra onymických príznakov mena psa *Fido* utvára designáciu, na základe ktorej môžeme zaradiť meno do pod systému mien domácich zvierat. Ak „poznáme“ istého psa s menom *Fido*, realizuje sa aj druhá, individuálna zložka obsahu onymického znaku *Fido*.

Designáciu osobných mien alebo zemepisných názvov tvoria zložitejšie súbory onymických príznakov, a tak sa tieto hlavné triedy vlastných mien výrazne vzdalujú od „mena-etikety“, za ktoré sa niekedy vlastné mená pokladajú. Ako príklad môže slúžiť designácia jedného z funkčných členov úradnej dvojmennej sústavy, priezviska. Napr. designácia uvedených priezvisk *Chitter*, *Ditter*, *Fitter*, *Gitter*, *Hitter* pozostáva z nasledujúcich onymických príznakov:

OBSAHOVÝ MODEL — generické príznaky <spôsob štandardizácie — úradné priezvisko>
diferenčné príznaky <rodinný stav — ženatý muž>
<ustálenosť administratívno-
-právnym úzom>
<príbuzenský vzťah k rodine
ako celku>
<dedičnosť>

MOTIVAČNÝ MODEL — <motivovanosť menom otca>.

4. Nestotožňujeme sa s názorom, že vlastné mená (ako hláskové značky) sa priamo spájajú s pomenovanou vecou. Medzi vlastným menom a onymickým objektom existuje ako sprostredkujúci článok onymický význam (designácia), ktorý necharakterizuje onymický objekt, ale ho „iba“ zaraďuje do príslušnej triedy vlastných mien. Referenčný vzťah sa môže, ale nemusí realizovať. Závisí to od individuálneho vedenia o onymickom objekte.

Bibliografia

BLANÁR, V.: Zur Frage der proprialen Semantik. In: *Studia Onomastica*, VI. Ernst Eichler zum 60. Geburtstag. Leipzig 1990, s. 7—14.

BLANÁR, V.: Teória vlastného mena. Status, organizácia a fungovanie v spoločenskej komunikácii. Bratislava 1996. [v tlači]

BLANÁR, V. — MATEJČÍK, J.: Živé osobné mená na strednom Slovensku. I. I. Bratislava 1978.

DOLNÍK, J.: Lexikálna sémantika a onomastika. (K otázke významu vlastných mien.) In: X. slovenská onomastická konferencia. Bratislava 11.—15. septembra 1989. Zborník referátov. Red. M. Majtán. Bratislava 1991, s. 209—214.

GARDINER, A. H.: Theory of Proper Names. A Controversial Essay. 2. vyd. New York — Toronto 1954.

JAKOBSON, R.: Shifters, Verbal Categories, and the Russian Verb. Russian Language Projekt. Department of Slavic Languages and Literatures. Harvard University 1957. [Rotaprint, s. 1—14.]

JAKOBSON, R. — HALLE, M.: Grundlagen der Sprache. Berlin 1960.

ROMAN JAKOBSON ÜBER DIE SEMANTIK DER EIGENNAMEN

Zusammenfassung

Laut Roman Jakobson „hat *Jerry* im Kode des Englischen die Bedeutung der als *Jerry* benannten Person“; mit dem Namen *Fido* „wird der Hund namens *Fido* bezeichnet“. Bei den Personennamen kann der Empfänger gesendete Information nur im Falle einer genauen Artikulation erfassen. Der Grund beruht in der direkten Referenzbeziehung des Eigennamens zum Denotat. In unseren Untersuchungen sind wir zu einer anderen Fassung der onymischen Semantik gelangt. Der Inhalt des onymischen Zeichens besteht aus zwei Komponenten. Der erste Bestandteil formt die Gesamtheit der individuellen Merkmale, welche die Information von dem Denotat herausbilden. Der zweite Bestandteil ist kategorieller Natur, er besteht aus spezifisch onymischen generischen und diferenziellen Merkmalen (die Struktur dieser Merkmale nennen wir Designation). Diese onymische Semantik stellt das vermittelnde Glied zwischen dem Eigennamen und dem onymischen Objekt dar. Diese onymische Semantik charakterisiert nicht das benannte Gattungseinzelwesen, sondern gliedert es „nur“ in die betreffende Klasse der Eigennamen ein. Die Referenzbeziehung kann, aber muß nicht realisiert werden. Das hängt von dem individuellen Wissen über das onymische Objekt ab.

ROZHLADY

ŠEŠŤZVÄZKOVÝ VEĽKÝ SLOVENSKO-RUSKÝ SLOVNÍK AKO PROTOTYP KONFRONTAČNÉHO LEXIKOGRAFICKÉHO DIELA

ELLA SEKANINOVÁ

SEKANINOVÁ, E.: *The Great Slovak — Russian Dictionary in Six Volumes as Prototype of Confrontational Lexicographic Work*. Jazykovedný časopis, 47, 1996, No. 2, pp. 118—124. (Bratislava)

On the occasion of finishing the work on the Great Slovak — Russian Dictionary the chief editor briefly explains main theoretical postulates as well as lexicographic principles which form the basis of the Dictionary.

V roku 1995 vyšiel vo Vede, vydavateľstve SAV, šiesty zväzok *Veľkého slovensko-ruského slovníka* (ďalej VSRS), ktorým sa uzatvára dlhodobý projekt spracúvaný v Jazykovednom ústave Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied. Prvý zväzok (A—K) vyšiel v r. 1979, druhý (L—O) v r. 1982, tretí (P—Q) v r. 1986, štvrtý (R—Š) v r. 1990, piaty (T—Vú) v r. 1993 a šiesty (Vy—Ž) v r. 1995.

V priebehu rokov, keď sa pracovalo na tomto projekte, sa autorský kolektív dopĺňal novými mladými pracovníkmi, no jednotná teoretická línia sa dodržiavala vďaka jadrú autorov a redaktorov, ktorí niesli štafetu od začiatku do konca. Dôležitá je skutočnosť, že VSRS vznikol v spolupráci slovenských rusistov a slovakistov s ruskými slovakistami z Ústavu slavistiky a balkanistiky bývalej Akadémie vied ZSSR a vydavateľstva Ruský jazyk v Moskve.

Hlavný cieľ, ktorý si VSRS vytýčil, objasňuje v úvode 1. zväzku D. Kollár, hlavný redaktor tohto zväzku: je to funkcia konfrontačná, prekladateľská a sprostredkovateľská. Konfrontačná funkcia je založená na tom, že slovník konfrontuje lexikálne systémy dvoch jazykov, v danom prípade lexikálne systémy slovenčiny a ruštiny, ekvivalentnosťou ich jednotiek.

Prekladateľská funkcia spočíva v umožňovaní prekladať texty rozličného druhu zo slovenčiny do ruštiny, čo si žiada venovať maximálnu pozornosť presnosti a výstižnosti ruských ekvivalentov a ich použiteľnosti v rozličných kontextoch. Sprostredkovateľská funkcia sa prejavuje v tom, že slovensko-ruský slovník je lexikografické dielo, pomocou ktorého sa prostredníctvom ruštiny slavistická i širšia neslavistická verejnosť oboznamuje so súčasným slovenským jazykom vo všetkých jeho štylistických rovinách. K týmto funkciám priradujeme ešte funkciu poznávaciu ako vlastnú každému lexikografickému dielu väčšieho typu a funkciu pedago-

gicko-didaktickú ako jednu z najdôležitejších. Lexikografická teória sa postupne rozvíjala a zdokonaľovala. Výsledná podoba sa uvádza v úvode 2. zväzku (Sekaninová — Kučerová, 1982); hlavnou redaktorkou 2.—6. zv. je E. Sekaninová.

Pri tejto vzácnej príležitosti, keď máme v rukách celé šesťzväzkové dielo, ktoré sa podarilo dokončiť a vydať vďaka porozumeniu a priazni rozhladených a vedecky uvažujúcich ľudí, chceme načrieť hlbšie do zásad dvojazyčnej lexikografickej teórie, na ktorej je VSRS budovaný a poukázať na vývin tejto teórie.

Východiskový slovenský text sa opiera o šesťzväzkový *Slovník slovenského jazyka* (1959—1968) a komentáre k nemu publikované priebežne v časopise *Kultúra slova*, o *Krátky slovník slovenského jazyka* (1987), ale najmä o excerpciu z krásnej a odbornej literatúry, o rozličné odborné slovníky a príručky encyklopedického charakteru, ako aj o vlastné jazykové povedomie autorov a redaktorov slovníka.

Ústredným problémom dvojazyčnej lexikografie je problém ekvivalentácie, t. j. určenia adekvátneho ekvivalentu lexikálnej jednotky východiskového jazyka v cieľovom jazyku. Ekvivalent má mať s východiskovým slovom alebo slovným spojením spoločné ukazovatele, a to: zhodu lexikálneho významu, gramatickú zhodu, štylistickú zhodu, zhodu lexikálnej spájateľnosti a dosaditeľnosti do pretlmočovaného kontextu. V súvislosti s vyčleňovaním odsekov v rámci slovníkového hesla podľa ekvivalentov sa utvoril termín „prekladový význam“, inšpirovaný názorom L. V. Ščerbu (1969, s. 4; 1974, s. 265), že preklad nemá byť výkladom, ale reálnym prekladom, ktorý by sa v zodpovedajúcom gramatickom tvare hodil do správnej (v danom prípade francúzskej) vety, ktorá je prekladom konkrétnej ruskej vety.

Na tento výrok L. V. Ščerbu a jeho aplikáciu v rusko-francúzskom slovníku nadviazal A. V. I s a č e n k o v *Slovensko-ruskom prekladovom slovníku* (1. zv. 1950; 2. zv. v spolupráci s D. Kollárom a J. Komorovským 1958). Tento slovník bol na svoju dobu a podmienky, v ktorých vznikol (bez výkladového slovníka slovenského jazyka), priekopníckym dielom a bol podkladom pre rozvíjanie teórie „prekladového významu“.

Členenie slovníkového hesla na odseky (čiže významy) v dvojazyčnom slovníku ako hlavná problematika v dvojazyčnej lexikografii sa riešila na lexikologicko-lexikografickej konferencii konanej r. 1952 v Bratislave. (Referáty prednesené na tejto konferencii vyšli v *Lexikografickom zborníku*, Bratislava 1953.) Už tu sa ukázali dva protichodné prístupy v riešení tejto otázky pražskou a bratislavskou lexikografickou skupinou. Pražská skupina, pracujúca na *Velkom rusko-českom slovníku* pod vedením prof. L. V. K o p e c k é h o, uplatňovala zásadu členenia hesla podľa významov vo východiskovom jazyku, kým bratislavská skupina, pracujúca pod vedením prof. A. V. I s a č e n k a, zastávala názor, že je účelné členiť heslo podľa ekvivalentov, odrážajúcich zoskupenie relevantných, no inak realizovaných sémantických príznakov v jednotkách cieľového jazyka. Tento prístup bra-

tislavskej skupiny v skratke vyjadril L. Ď u r o v i č (1953, s. 128): pri plnení posla-
nia dvojjazyčného slovníka — konfrontovať slovnú zásobu dvoch jazykov — treba
vychádzať z toho, v akom pomere sú lexikálne jednotky v jednom jazyku k lexikál-
nym jednotkám druhého jazyka, teda z ekvivalentu. V takom prípade nový ekviva-
lent (nie synonymum!) tvorí nový oddiel, nový slovníkový odsek, t. j. nový prekla-
dový význam; v tom spočíva špecifika dvojjazyčného slovníka. Na aplikáciu tejto
zásady na konkrétne príklady poukázala na spomínanej konferencii O. M a l í-
k o v á (1953, s. 119). Problematike ekvivalentu v dvojjazyčnom slovníku sa
L. Ďurovič venoval aj na lexikografickej porade v Piešťanoch r. 1961. Jeho referát
vyšiel v osobitnom zborníku (Ďurovič, 1961, s. 78—87).

Otázke prekladového významu venoval náležitú pozornosť D. K o l l á r (1974
a, s. 122; 1974 b, s. 74). Vyslovil názor, že dvojjazyčný slovník nie je a ani nemôže
byť jednoduchou konfrontáciou pomenovaní zodpovedajúcich tej istej mimojazy-
kovej realite, ale pri riešení tejto otázky treba ísť hlbšie, do oblasti denotácie, t. j.
vzťahu pomenovania k pomenovanej skutočnosti. Tu treba hľadať ekvivalencie a na
ich základe vyčleňovať prekladové významy, ktorých podstata spočíva v tom, v čom
hodnotenie tej istej mimojazykovej skutočnosti nositeľmi dvoch rôznych jazykov
ukazuje totožný alebo rozdielny pohľad na skutočnosť, pohľad cez totožný alebo
rozdielny filter pojmov a predstáv. S takto vymedzeným prekladovým významom
sa pracuje v päťväzkovom *Velkom rusko-slovenskom slovníku* (1960—1970)
i v jednoväzkovom *Slovensko-ruskom slovníku* (1976). Vo VSRS sa táto teória
prehlbuje o pojem „prekladový ekvivalent“, pretože termín „význam“ v lexikogra-
fickej chápaní sa zamieňal s „významom“ ako sémantickým pojmom.

Danou problematikou sme sa zaoberali na lexikologicko-lexikografickej konfe-
rencii (Smolenice r. 1970) v referáte o význame lexikálnej jednotky z konfrontač-
ného aspektu (Sekaninová, 1974). Vychádzali sme z konštatovania, že súvzťažné
lexikálne jednotky v lexikálno-sémantických sústavách konfrontovaných jazykov
majú zväčša rôzne hodnoty, v dôsledku čoho sa utvára štruktúra výrazového plánu
špecifická pre každý jazyk, čo treba zohľadniť a vyjadriť v ekvivalente danej lex-
ikálnej jednotky v lexikografickom spracovaní. V rámci konfrontačného štúdia jazy-
kov sa vyčleňuje osobitná ekvivalenčná metóda (Sekaninová, 1988, s. 225; 1992,
s. 34).

V teórii lexikografickej ekvivalentácie uplatňovanej vo VSRS sa vychádza
z predpokladu symetrie a asymetrie obsahu porovnávaných lexém ako slovníko-
vých jednotiek, pričom výsledkom je ekvivalentácia lexémy ako realizácia každej
semémy, ktorú vyjadruje. Súvzťažné lexémy jazykov L_1 a L_2 môžu byť zhodné ako
realizácia tých istých semém s rovnakým sémovým zložením. Také prípady tvoria
symetrický obraz ekvivalencie v relácii slovensko-ruskej, napr. jednosemémové
lexémy L_1 *lampra* — L_2 *лампа*, alebo viacsemémové lexémy L_1 *orgán* — L_2 *organ*
v rôznych významoch: a) biol. ústroj; b) výkonný úrad; c) osoba poverená výkon-
nou mocou; d) noviny, časopis istej politickej strany, skupiny a pod. Pri nezhode

lexém v jazyku L_1 a L_2 z hľadiska počtu a obsahu semém vzniká asymetrický obraz ekvivalencie, napr. L_1 *panva* — L_2 1. plytká nádoba na praženie — *сковорода*; 2. hut. *ковш*; 3. geol. *впадина, котловина*; 4. geol., ban. *бассейн*; 5. anat. *таз*; 6. tech. *вкладыш*. Existujú aj prípady sčasti zhodné a sčasti nezhodné, ktoré utvárajú symetricko-asymetrický obraz ekvivalencie (napr. L_1 *pôž* — L_2 1. *нож*; 2. *резец*; L_1 *operadlo* — L_2 1. *спинка*; 2. *подлокотник*). Pri určovaní ekvivalencie lexém jazyka L_1 v jazyku L_2 možno vyčleniť 7 skupín podľa typov ekvivalentov (porov. Sekaninová, 1993, s. 58—79).

Úlohou dvojazyčného slovníka je popri určení ekvivalentu (resp. ekvivalentov) lexémy L_1 poukázať i na typické prípady spájateľnosti danej lexémy a jej ekvivalentu. Lexikálna spájateľnosť je schopnosť slova spájať sa s inými slovami v rámci slovného spojenia alebo istej výpovede, je to možnosť realizácie sémantických valencií slova. Význam slova a jeho spájateľnosť sú neoddeliteľne späté, no postihnúť prechod od použitia slova v istých kontextoch k spájateľnosti ako vlastnosti lexikálneho významu v systéme jazyka je zložitá úloha, umocnená ešte problémom postihnúť túto problematiku v ekvivalente L_2 . To je cieľom lexikografickej exemplifikácie: príklady na použitie slova musia byť „v súhre“ so sémantizáciou, ktorá osvetľuje okruh použiteľnosti slova i jeho ekvivalentu (Dorotjaková, 1974; Jarošová, 1990).

K závažným úlohám dvojazyčnej lexikografie patrí teda nielen určenie významov lexémy v L_1 a ich ekvivalentov v L_2 , ale aj poukázanie na ich usúvzťažňovanie na základe lexikálnosémantickej spájateľnosti v slovných spojeniach. Exemplifikácia uvádza voľné slovné spojenia, no ustálené slovné spojenia si žiadajú osobitné spracovanie. Spracovaniu ustálených slovných spojení — frazém rôzneho druhu — venuje VSRS náležitú pozornosť. Konfrontácia v oblasti frazeológie je často náročná, pretože tertium comparationis môže tvoriť abstraktný pojem obsahového plánu, ktorý je v niektorých prípadoch vyjadrený zhodne, inokedy však úplne odlišne. V oblasti frazeológie sa najvýraznejšie prejavuje národná špecifickosť jazyka.

Na základe lexikografickej skúsenosti, ako aj výsledkov konfrontačného štúdia ruskej a slovenskej frazeológie (Kučerová, 1974 a; 1974 b; 1978; 1980; Sekaninová — Kučerová, 1982; 1984) sa vyčleňujú nasledujúce ekvivalenčné typy frazém: a) symetrická ekvivalencia (napr. *nájsť spoločnú reč* — найти общий язык; *stavat' vzdušné zámky* — строить воздушные замки); b) symetricko-asymetrická ekvivalencia (*trepat' sa ako ryba v sieti* — биться как рыба об лед; *ani ryba, ani rak* — ни рыба, ни мясо; *robiť z komára somára* — делать из мухи слона); c) asymetrická ekvivalencia (*svet mu je gombička* — море ему по колено; *neurobí diery do sveta* — пороха не выдумает; *mať niečo v malíčku* — собаку съест на чѐм-л.). Uvedená typológia frazém podľa ich ekvivalentácie má význam pre ich spracovanie v slovníku a ich substitúciu v konkrétnom použití, najmä v preklade.

S plnou zodpovednosťou možno povedať, že VSRS ako prototyp konfrontačného lexikografického diela spĺňa ciele a funkcie, ktoré si vytýčili jeho spracova-

telia na začiatku práce, konkretizuje nasledujúce zásady ekvivalenčnej lexikografie:

(1) konfrontuje lexikálne systémy slovenčiny a ruštiny cez ekvivalentáciu významov (semém) lexikálnych jednotiek (lexém) ako ich základných prvkov, t. j. vyčleňovaním prekladových ekvivalentov;

(2) pri ekvivalentácii významov lexikálnych jednotiek vychádza z porovnávanía, pričom určuje totožné a diferenciálne príznaky významov týchto jednotiek v slovenčine a ruštine;

(3) pri odhaľovaní lexikálneho významu lexém v slovenčine a jeho ekvivalentácii v ruštine na pozadí tertía comparationis v kognitívnom systéme zohľadňuje typy ekvivalentov podľa semémového obsahu lexém v slovenčine a ruštine; vyčleňuje 7 typov ekvivalentov;

(4) zohľadňuje sémové zloženie semém a ich spájateľnosť v rámci slovných spojení rozlišovaním voľných a typických slovných spojení, t. j. minimálnych kontextov ako exemplifikácií;

(5) dopĺňa ekvivalenty tým, že poukazuje na ich použitie vymedzovaním okruhu použiteľnosti uvádzaním synonym i antonym a inými spôsobmi tzv. lexikografickej sémantizácie;

(6) poukazovaním na možnosti a typy lexikálnej spájateľnosti a použiteľnosti v kontexte uvádza jednotky lexikálnych systémov slovenčiny a ruštiny do oblasti ich pôsobenia v reči;

(7) v slovníkovom hesle realizuje výsledky lexikologických výskumov pri uvádzaní synonym, rozčleňovaní homonym, členení slovných spojení na základe vnútornej viazanosti a ustálenosti na voľné a ustálené (lexikalizované a frazeologické) slovné spojenia;

(8) zohľadňuje a uplatňuje štylistickú charakteristiku slovenských lexém i lexikálnych spojení a ich ekvivalentov v ruštine.

V slovníkovom hesle je lexikálna jednotka zobrazená z rozličných hľadísk, čo sa dosahuje uvádzaním príslušných parametrov, ku ktorým patrí parameter fonetický, gramatický, štylistický, ekvivalenčný, parameter lexikálnej ustálenosti, lexikálnosémantickej spájateľnosti a kontextovej použiteľnosti.

VSRS okrem toho, že je budovaný na vypracovaných a praxou overených teoretických základoch, má ešte tú prednosť, že je to najdôkladnejšie spracovanie slovej zásoby slovenčiny a môže slúžiť ako vzor i podklad pre spracovanie slovensko-inojazyčných slovníkov. O aplikovateľnosti konfrontačnej metódy prekladového ekvivalentu na lexikografické porovnávanie lexikálnych sústav rôznych jazykov svedčí i poukázanie na možnosti realizácie tejto metódy pri konfrontovaní slovenskej slovej zásoby s českou, ruskou, nemeckou a anglickou (Sekaninová, 1993).

Slovná zásoba jazyka ako sociolingvistický fenomén reaguje priamo na politické, sociálne, právne a ekonomické zmeny v spoločnosti. Prvé štyri zväzky vyšli

v rokoch 1979—1990 a, prirodzene, nezachytávajú termíny a slovné spojenia, ktoré priniesli so sebou zmeny politického systému v našej spoločnosti a ktoré by veľmi potrebovali najmä prekladatelia a pracovníci rôznych odborov. Bolo by preto veľmi aktuálne vypracovať ešte zväzok doplnkov k VSRS.

Na *Veľkom slovensko-ruskom slovníku* pracovali ako autori: V. Dorotjaková (1.—4. zv.), E. Fifiková (1.—4. zv.), M. Filkusová (1.—4. zv.), I. Kothaj (1. zv.), A. Španková (1. a 2. zv.), M. Laciok (2. zv.), M. Masárová (2.—6. zv.), M. Petrufová (2.—6. zv.), M. Šefranková (2. zv.), L. Balážová (4. a 6. zv.), P. Ďurčo (4.—6. zv.), B. Haasová (4. zv.), A. Jarošová (4.—6. zv.), J. Benkovičová (5. a 6. zv.), K. Sakanová (5. a 6. zv.), A. Šebestová (5. a 6. zv.), T. Grigorjanová (6. zv.);

ako redaktori: D. Kollár (1. zv.), J. Horecký (1. a 2. zv.), E. Kučerová (1.—4. zv.), M. O. Malíková (1.—4. zv.), E. Sekaninová (1.—6. zv.), N. B. Trojepolskaja (1.—6. zv.), E. P. Vasilievová (1.—5. zv.), T. Žitníková (5. a 6. zv.), V. Dorotjaková (5. a 6. zv.), M. Filkusová (5. a 6. zv.), M. Masárová (6. zv.);

ako recenzenti: F. Kočiš (1. a 2. zv.), J. Horecký (3.—6. zv.), L. N. Smirnov (1.—6. zv.).

Vedenie Slovenského literárneho fondu udelilo Veľkému slovensko-ruskému slovníku (5. a 6. zv.) v rámci Ceny Mateja Bela za vedecký a odborný preklad za r. 1995 knižnú prémii v kategórii lexikografických diel.

Bibliografia

DOROTJAKOVÁ, V.: Sémantizácia v dvojazyčnom slovníku. In: Slovo a slovník. Red. J. Ružička — I. Poldauf. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1974, s. 209—213.

ĎUROVIČ, L.: Z diskusie. In: Lexikografický sborník. Red. Š. Peciar. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1953, s. 128.

ĎUROVIČ, L.: Ekvivalent v dvojazyčnom slovníku. In: Lexikografický zborník. Red. V. Blanár. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1961, s. 78—87.

ISACENKO, A. V.: Slovensko-ruský prekladový slovník. Zv. 1 (A—O), zv. 2 (P—Ž; za spolupráce D. Kollára a J. Komorovského). Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1950—1958.

JAROŠOVÁ, A.: Sémantizácia v dvojazyčnom slovníku. In: Metódy výskumu a opisu lexiky slovenských jazykov. Zost. V. Blanár. Bratislava, Jazykovedný ústav L. Štúra SAV 1990, s. 225—230.

KOLLÁR, D.: Prekladový význam — jeho podstata a problémy. In: Slovo a slovník. Red. J. Ružička — I. Poldauf. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1974 (a), s. 121—129.

KOLLÁR, D.: Špecifikum systémového opisu lexiky v konfrontačnom pláne. Československá rusistika, 19, 1974 (b), s. 74—79.

Krátky slovník slovenského jazyka. Red. J. Kačala — M. Pisárčiková. Bratislava, Veda 1987.

KUČEROVÁ, E.: Z problematiky slovných spojení. In: Štúdie z porovnávacej gramatiky a lexikológie. Red. Š. Peciar. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1974 (a), s. 7—40.

KUČEROVÁ, E.: Slovné spojenie v slovnej zásobe a v slovníku. In: Slovo a slovník. Red. J. Ružička — I. Poldauf. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1974 (b), s. 155—159.

KUČEROVÁ, E.: Frazologická jednotka a jej štúdium v dvojazyčnom pláne. Slavica Slovaca, 15, 1980, s. 65—68.

- MALÍKOVÁ, O.: Problém ekvivalentu v dvojjazyčnom slovníku. In: Lexikografický slovník. Red. Š. Peciar. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1953, s. 119—125.
- SEKANINOVÁ, E.: Význam lexikálnej jednotky z konfrontačného aspektu. In: Slovo a slovník. Red. J. Ružička — I. Poldauf. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1974, s. 113—119.
- SEKANINOVÁ, E.: Východiská a ciele skúmania lexiky konfrontačnou a ekvivalenčnou metódou. *Slavica Slovaca*, 23, 1988, s. 225—238.
- SEKANINOVÁ, E.: Vzťah konfrontačnej lexikológie a dvojjazyčnej lexikografie. *Jazykovedný časopis*, 43, 1992, s. 34—47.
- SEKANINOVÁ, E.: Dvojjazyčná lexikografia v teórii a praxi. Bratislava, Veda 1993. 256 s.
- SEKANINOVÁ, E. — KUČEROVÁ, E.: Stavba hesla vo Veľkom slovensko-ruskom slovníku. In: *Velký slovensko-ruský slovník. Zv. 2.* Red. E. Sekaninová. Bratislava, Veda 1982, s. 9—20.
- SEKANINOVÁ, E. — KUČEROVÁ, E.: Slovensko-ruský slovník ako konfrontácia slovenskej a ruskej lexiky. In: *Obsah a forma v slovnej zásobe.* Red. J. Kačala. Bratislava, Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 1984, s. 213—226.
- Slovensko-ruský slovník. [Autori: D. Kollár, V. Dorotjaková, M. Filkusová, E. Vasilievová.] Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo — Moskva, Russkij jazyk 1976.
- Slovník slovenského jazyka. 6 zväzkov. Red. Š. Peciar. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1959—1968.
- ŠČERBA, A. V.: Predslovíje. *Russko-francuzskij slovar*. 9. vyd. Moskva, Sovetskaja Enciklopedija 1969, s. 3—10.
- ŠČERBA, A. V.: Opyt obščej teorii leksikografii. In: *Jazykovaja sistema i rečevaja dejatel'nost'.* Leningrad, Nauka 1974, s. 265—304.
- Velký rusko-slovenský slovník. 5 zväzkov. [Autori V. Dorotjaková, M. Filkusová, E. Kučerová, M. O. Malíková, E. Sekaninová.] Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1960—1970.
- Velký slovensko-ruský slovník. 6 zväzkov. Red. D. Kollár (zv. 1.) — E. Sekaninová (zv. 2.—6.) Bratislava, Veda 1979—1995.

SECHSBÄNDIGES GROßE RUSSISCH-SLOWAKISCHE WÖRTERBUCH ALS
MUSTERTYP DES KONFRONTATIVEN LEXIKOGRAPHISCHEN WERKES

Zusammenfassung

Bei der Gelegenheit der Publizierung des sechsten Bandes des *Großen Russisch—Slowakischen Wörterbuchs* als des letzten Bandes des großen lexikographischen Projekts widmet die Autorin der Studie ihre Aufmerksamkeit der theoretischen Prinzipien, auf welchen das Wörterbuch gebildet ist. Es geht um den Vergleich der lexikalischen Systeme zweier Sprachen auf Grundlage des Vergleichs der Bedeutungen der lexikalischen Einheiten als grundlegender Einheiten der lexikalischen Systeme. Das Große Russisch-Slowakische Wörterbuch in 6 Bänden (Verlag SAV „Veda“ 1979—1995) ist nach den Prinzipien der Ausgliederung von Übersetzungsäquivalenten erarbeitet.

RECENZIE

OPIS SYNONYMICKÉHO BOHATSTVA SLOVENČINY

Synonymický slovník slovenčiny. Red. M. Pisárčiková. Bratislava, Veda 1995. 998 s.

V roku 1995 vyšiel Synonymický slovník slovenčiny (SSS), ktorý pod redakčným vedením M. P i s á r ě i k o v e j spracovali A. Anetová, I. Hrubaničová, Š. Michalus, E. Pícha, M. Pisárčiková, M. Považaj a E. Tíbenská. Po *Malom synonymickom slovníku* M. Pisárčikovej a Š. Michalusa, ktorý sa používal v ostatných dvoch desaťročiach (1. vyd. 1973 — 6. vyd. 1990), dostávajú používatelia slovenčiny slovník, ktorý komplexne zachytáva synonymickú zložku lexikálnej zásoby slovenčiny, a teda sa zaraďuje medzi fundamentálne lexikografické diela nášho jazyka. Konceptia slovníka sa opiera o štandardné lingvistické poznatky o lexikálnej synonymii a o overené lexikografické postupy pri opise tejto dosť komplikovanej zložky lexikálnej zásoby. Hlavným hodnotiacim meradlom-slovníka je komplexnosť a prehľadnosť informácií, ktoré od neho očakávajú určení používatelia. Synonymický slovník slovenčiny vcelku spĺňa príslušné očakávania a môžeme ho globálne hodnotiť ako dielo na úrovni štandardných základných jednojazyčných lexikografických prác. Pravda, vzhľadom na to, že ide o prvý synonymický slovník slovenčiny veľkého rozsahu, prináleží mu atribút priekopníckosti.

Pri opise lexikálnych synonym sú podstatné tri otázky, a to vymedzenie synonymie, zistenie stupeňa sémantickej zhody a zachytenie diferenčných vlastností synonym. Ako vyriešili tieto otázky autori SSS? Pri vymedzovaní synonymie vychádzali zo širokého chápania tohto vzťahu, ktoré zodpovedá jazykovej intuícii vo vzťahu k významovej blízkosti istých lexikálnych jednotiek. Ako je známe, na určenie hraníc medzi synonymiou a nesyonymnou príbuznosťou (s predpokladanou prechodnou zónou) nemáme (zatiaľ?) jednoznačné kritériá, takže je pochopiteľné, že sa názory môžu diferencovať pri posudzovaní jednotlivostí. SSS je v tomto ohľade veľkorysý a zachádza až na krajnú hranicu čiastkovej synonymie. Okrem toho v úsilí o zachytenie istej kontinuálnosti spisovnej a nespisovnej lexiky sa k spisovným slovám priradujú nárečové, slangové aj subštandardné výrazy (bez vysvetlenia sa objavujú aj „krajové“ slová). Autori programovo poukazujú na nespisovné, resp. nesprávne výrazy, aby prispeli k jazykovej kultivácii používateľov slovníka. Je dobre známe, že názory na spisovnosť či nespisovnosť istých lexikálnych jednotiek sa rozchádzajú a že napriek dlhodobému úsiliu jazykovedcov, resp. jazykových vychovávateľov v istých prípadoch pretrváva napätie medzi kodifikáciou a jazykovou praxou. Pri synonymách je otázka spisovnosti osobitne háklivá, čo súvisí s rozmanitou motiváciou synonymizácie lexiky, synonymizačnej inovácie. Bez osobitného skúmania tejto problematiky sa vystavujeme nebezpečenstvu, že líniu medzi spisovnými a nespisovnými výrazmi v synonymickom raďe zdôvodníme istými odbornými predsudka-

mi. SSS nadväzuje aj v tomto bode na *Krátky slovník slovenského jazyka* (1987). Vyslovujeme obavu, že prispeje ku konzervovaniu spomínaného napätia. Nesporným kladom slovníka je však to, že neignoruje frekventované výrazy, hoci sa z prijatého hľadiska považujú za nespisovné. K otázke vymedzenia synonymie môžeme konštatovať, že slovník plní úlohu spoľahlivého tezaura sémanticky príbuzných lexikálnych jednotiek a poskytuje optimum informácií pre lingvistické operácie, ale najmä pre rozvíjanie vyjadrovacích schopností používateľov.

Ďalšou závažnou otázkou je zachytenie stupňa sémantickej zhody synonymím. Odvolávajú sa na terminológiu lexikálnej sémantiky, ide tu predovšetkým o kognitívne, resp. absolútne synonymiá. Pri usporadúvaní synonymím autori SSS postupovali štandardným spôsobom, teda za dominantou nasledujú ďalšie členy synonymického radu v závislosti od stupňa sémantickej príbuznosti k dominantnému členu. To značí, že kognitívne (prípadne absolútne) synonymiá treba hľadať v blízkosti dominanty. Kognitívna (resp. absolútna) synonymiá sa naznačuje tak, že ak sú členy synonymického radu s dominantou sémanticky zhodné, platí pre ne výklad formulovaný pri dominante (rozlišujúce komponenty sa uvádzajú v zátvorkách ako objasňujúce poznámky). Tento spôsob signalizácie sémantickej zhody je prehľadný. Slovníkár musí, pravda, preverovať „kandidátov“ na kognitívnu synonymiu, t. j. zisťovať, či sa s prekladanými kognitívnymi synonymiami spájajú rovnaké pravdivostné podmienky. Je to neobyčajne náročná práca, takže sa dá vopred počítať s tým, že sa môžeme stretnúť so spornými údajmi.

Podľa toho, že sa pri postdominantných členoch synonymického radu neuvádzajú žiadne objasňujúce poznámky, sa považujú napr. popri slove *zhodiť* aj slová *zvaliť* a *vraziť* za sémanticky zhodné s dominantou *zvrhnúť*, alebo slová *zlý*, *nedobry*, *planý*, *nevychovujúci*, *nekvalitný*, *nedostatočný* s dominantou *mizerný*, alebo sloveso *chápať* s dominantou *vnímať* s výkladom „prijímať v podobe vnemov“ a pod. Ostatný príklad naznačuje ďalšiu nástrahu, ktorej je lexikograf vystavený pri sémantickom usúvzťažovaní synonymím. Dobre ju znázorňuje heslová stať s dominantou *rosiť 1.*, ktorá sa vykladá ako „vlhčiť rosou“. Bez objasňujúcej poznámky (teda ako sémanticky zhodný člen radu) sa k nej pričleňuje slovo *kropiť* s exemplifikáciou *dážďik rosil, kropil zem*. Je očividné, že exemplifikácia neilustruje sémantickú zhodu týchto slovík vo vzťahu k uvedenému výkladu slova *rosiť*, ale poukazuje na druhotné použitie tohto slova, ktorým sa dostáva do sémantickej blízkosti so slovom *kropiť* (= „pokryvať kvapkami“). Adekvátny výklad významu je, pravdaže, predpokladom zisťovania stupňa sémantickej zhody a identifikovania kognitívnej synonymie. Pri sémanticky jemnom narábaní so slovami používateľ jazyka by iste rád konfrontoval svoju sémantickú intuíciu so slovníkovým údajom o významovej zhode dvoch výrazov. Pri citovanom príklade by hľadal potvrdenie (alebo vyvrátenie) svojej intuície, podľa ktorej sloveso *rosiť* nadobúda význam „pokryvať kvapkami podobnými rose“ (z odborného hľadiska by išlo o relevantnosť komponentu „podobným rose“ vo vzťahu ku kognitívnej synonymii). Podobne by si chcel overiť sémantickú totožnosť či čiastkovosť významovej zhody, napr. dominanty *cieľ 1.* s členmi radu *účel*, *úmysel*, *zámer*, *predsavzatie*, pri ktorých intuícia kolíše v závislosti od kontextov. V mnohých prípadoch je identifikácia významu a významovej zhody podmienená dôkladnou detailnou analýzou, a preto je prirodzené, že v rozsiahlom slovníku používateľ narazí na prípady, ktoré ho nemusia úplne uspokojiť. Vcelku však aj vo vzťahu k otázke položenej v tomto odseku môžeme konštatovať, že SSS poskytuje dobrú orientáciu pri zisťovaní rozsahu kognitívnej synonymie v lexike slovenčiny.

Rubom významovej zhody je sémantická diferencovanosť členov synonymického radu. V slovníku sa systematicky opisujú dobre známe diferenčné vlastnosti synonym, a to nocio-nálne, expresívne a štylistické. Do koncepcie slovníka sa včlenila nie dosť jasná idea o sekundárnych komponentoch, ktorými sa členy radu často odlišujú od dominanty. Premietajú sa do spomínaných objasňujúcich poznámok v zátvorkách, „ktoré spresňujú synonymický vzťah medzi nimi a dominantou, príp. poukazujú na významové osobitosti jednotlivých členov“ (s. 14). Tým, že sa nediferencovane hovorí o sekundárnych komponentoch a potom aj o významových odtienkoch, znejasňuje sa princíp synonymickej škály, ktorý je prítomný v štruktúre synonymických radov. Podľa toho totiž napr. slovo *ostrý* (ktorý chladom nepríjemne pôsobí na zmysly) sa oproti dominante *chladný* vyznačuje sekundárnym komponentom ako napr. aj slovo *šuba* (dlhší voľný kožušinový kabát bez rukávov) vo vzťahu k dominante *kožuch*. Zdá sa, že sa koncepcia neopierala o dôkladnú analýzu synonymie a čiastkovej synonymie. O sekundárnych komponentoch je účelné hovoriť pri kognitívnych synonymách, pri ktorých tieto komponenty nemajú vplyv na pravdivostné podmienky, kým pri čiastkových synonymách ide o dištingtívne komponenty s vplyvom na tieto podmienky. K sekundárnym komponentom potom patria aj príznaky zachytené v podobe kvalifikátorov. Aby opis zobrazil metajazykovú intuíciu používateľa vo vzťahu k významovej príbuznosti lexikálnych jednotiek, bolo by treba osobitne vyznačiť „sekundárny“ a „dištingtívny“ komponent.

Osobitne sa treba zmieniť o spájateľnosti synonym. Tejto stránke synonym sa dotýkajú trojaké informácie: informácia o zameniteľnosti členov radu, tzv. sémantizácia, „t. j. poznámka, ktorá zužuje okruh príslušného člena... radu alebo vymedzuje plátnosť dominanty“ (s. 14), ako aj exemplifikácia. Vcelku slovník podáva istý obraz o tejto stránke lexikálnych synonym, pričom si treba uvedomiť, že tvorba SSS z tohto hľadiska bola sťažená tým, že nám chýba slovník spájateľnosti slov. Azda aj preto táto otázka nie je predmetom výkladu v osobitnej kapitole v textovej časti slovníka. Z teoretického aj praktického hľadiska sú zaujímavé tie obmedzenia spájateľnosti synonym, ktoré nie sú motivované ich sémantikou (kolokačné reštrikcie), a to systémové, polosystémové aj nesystémové. Systematický opis týchto obmedzení je predpokladom zistenia kolokačnej osobitosti lexiky slovenčiny. SSS je pre takéto opis dobrou oporou. Otázka kolokability, pravda, opäť aktualizuje adekvátnosť výkladu lexikálneho významu, pretože sa zisťuje motivovanosť či nemotivovanosť obmedzení na spájateľnosť. Na ilustráciu uvedieme adjektívum *masívny*, ktoré sa vo vzťahu k dominante v SSS vykladá ako „hrubý a pevný“ s exemplifikáciou *hrubé, masívne múry, dvere*. Slovo *masívny* však nemožno spájať bez obmedzenia so slovami označujúcimi hrubé a pevné predmety, objekty. Treba spresniť výklad, alebo vyznačiť kolokačné reštrikcie? Systematické skúmanie kolokačnej a selekčnej (motivovanej lexikálnym významom) reštrikcie je jednou z podmienok ďalšieho zdokonaľovania lexikografického spracovania lexikálnych synonym v slovenčine.

Pri nazretí do SSS sme pohľad upriamili na tri fundamentálne otázky lexikografického opisu synonymickej zložky lexikálnej zásoby slovenčiny. Autorský kolektív sa vyrovnal s týmito otázkami tak, ako to môžeme pozorovať pri štandardných inojazyčných synonymických slovníkoch. Pracovný tím optimálne zužitkoval poznatky o týchto slovníkoch, skúsenosti z tvorby domácich jednojazyčných slovníkov, ako aj výsledky štandardných lexikálno-sémantických výskumov v oblasti synonymie. Na záver môžeme s potešením konštatovať, že sa slovenská slovníková produkcia obohatila o ďalšie dielo základného významu, ktoré dobre

plní všetky svoje funkcie. Okrem toho, že uspokojuje potreby používateľov jazyka, dá sa očakávať, že bude podnetom na sústredený návrat k skúmaniu lexikálnej synonymie v slovenčine, čo zasa ovplyvní ďalšie lexikografické uchopenie tohto závažného jazykového javu.

Juraj Dolník

NOVÁ GRAMATIKA ČEŠTINY

Průruční mluvnice češtiny. Kolektív autorů Ústavu českého jazyka Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně. Editori: P. Karlík — M. Nekula — Z. Rusínová. Brno. Nakladatelství Lidové noviny 1995. 800 s.

Desať rokov po vydaní trojzväzkovej akademickej *Mluvnice češtiny* dostáva čeština nový, kratší opis svojej stavby, založený približne na rovnakých východiskách, ale predsa odlišný v mnohých riešeniach a hodnoteniach, a to v podobe *Průručnej mluvnice češtiny* (PMČ). Vypracoval ju teoreticky dobre založený kolektív Ústavu českého jazyka v Brne a dal tým používateľom češtiny pri nedostatku klasicky koncipovanej *Českej mluvnice* B. Havránka a A. Jedličku panoramatický pohľad na spisovnú češtinu a mnohé praktické rady a hodnotenia.

Cieľom PMČ je podať „informáciu o tej podobe súčasnej češtiny, hovorenej i písanej, ktorá sa používa a pokladá za náležitú vo verejnej komunikácii, teda o kultivovanej forme národného jazyka“ (s. 17). Preto je PMČ určená tým, ktorí „chcú alebo sú nútení vyjadrovať sa kultivovane“ (s. 18).

Ako sa konštatuje v úvode, usporiadanie látky nadväzuje na tradíciu, teda spracúva sa tu zvuková stavba (spolu s výslovnosťou), slovná zásoba, morfológia, veta a text a napokon štylistika. Napriek spoľahlivej opore o tradíciu však treba pripomenúť, že tradičné úvahy o jazykových rovinách, ktoré sú viazané viacerými vzťahmi, sa narúšajú zaradením náuky o slovnej zásobe medzi fonológiou a morfológiou. Tieto kapitoly o slove sú podľa našej mienky paralelné so zvukovou rovinou, lebo na zvukových útvaroch a pomenovaniach sa realizujú morfológické a syntaktické kategórie. Predložené poradie je však nevyhnutné v dôsledku lineárnej výstavby gramatiky, resp. knihy o gramatike.

V kapitole o zvukovej stavbe (M. K r ě m o v á, s. 21—63) sa predovšetkým osvetľujú základné pojmy fonetiky a fonológie (rozdiel medzi týmito disciplínami sa ilustruje aj ukázkami príslušných prepisov), pričom sa, prirodzene, vychádza z teórie pražskej školy. Iba pri základnom členení foném sa uplatňujú Jakobsonove základné protiklady vokalickosť — nevokalickosť a konsonantickosť — nekonsonantickosť a na ich základe sa vyčleňujú aj kľzavé spoluhlásky *j, u* a medzi konsonantmi sa rozlišujú sonóry a pravé spoluhlásky (v texte sa označujú aj ako šumové hlásky). V každej skupine foném sa uvádza inventár foném, alofóny a alternácie. Upozorňuje sa aj na kombinácie foném, pravda, v rámci slabiky. Pri charakterizovaní slabiky sa poukazuje na jej jadro a svahy. Osobitná pozornosť sa venuje súvislej reči a supersegmentálnym vlastnostiam. Na konci kapitoly sú pripojené poznámky o „cudzostiach“ (o výslovnosti cudzích slov a princípoch prepisu grafického záznamu čiže pravopisu).

Kapitola o slovnej zásobe (Z. H l a d k á, s. 65—108) sa člení na dve časti. V prvej sa podávajú všeobecné poznámky o slove a viacslovných pomenovaniach. Medzi jednotky slovnej zásoby sa zaraďujú aj frazémy, ustálené pomenovania a vetné frazémy. Encyklopedický charakter majú výklady o význame lexikálnych jednotiek (tu sa pripája aj výklad o apelatívach a propriách). Pri výklade o významových vzťahoch sa vhodne uvažuje popri synonymii aj o hyperonymii a hyponymii, antonymia sa chápe širšie ako opozitnosť. Do vzťahov sa zahrňujú aj syntagmatické vzťahy, vyjadrené lexikálnou spájatelnosťou.

Vlastný opis slovnej zásoby súčasnej češtiny je v osobitnej kapitolke. Upozorňuje sa tu na rozvrstvenie slovnej zásoby, ale aj na zmeny a vývinové tendencie: sú to významové očisťovanie slov, vlastne odideologizovanie, ale aj obnovenie starších slov. Výrazná je aj tendencia rozširovať slovnú zásobu jednak z domácich zdrojov, najmä však preberaním, predovšetkým z angličtiny. Správne sa však upozorňuje, že angličtina preniká najmä v počítačovej technike a že prevzaté slová sa stávajú základom pre ďalšie odvodzovanie. Sotva však možno súhlasiť s mienkou, že nadmerné používanie vedie niekedy k zahmlňovaniu významu takých slov ako *filozofia*, *identita*, *alternatívny*. Podľa našej mienky tu ide o prenášanie významu vyvolané potrebami vyjadrovať nový postoj.

Orientačný význam má pripojená kapitolka o druhoch slovníkov aj s odkazmi na konkrétne slovníky.

V kapitole o tvorení slov (D. Š l o s a r, s. 109—225) sa po výklade o základných pojmoch, resp. postupoch a procesoch prehľadne a systematicky uvádzajú typy tvorenia podľa gramatických kategórií (substantíva zo substantív, z adjektív, zo slovíes) a v ich rámci podľa typu a tu zase podľa jednotlivých prípon. Pozoruhodné však je, že hoci sa sústavne hovorí o procesoch, nepracuje sa s pojmom motivácia, resp. fundácia, a teda ani s pojmom binárna slovotvorná štruktúra. Hoci sa spomína prefixačno-sufixačný spôsob tvorenia, neuvádzajú sa konkrétne prípady. Len tak si možno vysvetliť, že ako sufixy sa uvádzajú segmenty *t* (*odbyt*, *záchyt*), *šť* (*strast*, *závist*, *odúmrt*) a *v* (*výlov*, *odliv*). Sémantické hľadisko sa neuplatňuje napr. v kompozitách, kde by bolo vhodné rozlišovať napr. zlučovacie a násobné zloženiny (typu *časoprostor* a *ampérhodina*) a kde by sa typ *úzkolebý* nepokladal za kompozitum *úzký+leb*, ale za posesívnu zloženinu (*úzky — leb*) -ý.

Mnohé zloženiny by sa z hľadiska motivovanosti mali hodnotiť ako odvodeniny pomocou polosufixov či poloprefixov. Potom by sa aj typ *cesmistr* mohol klásť do prechodného pásma od kompozít k poloprefixálnym odvodeninám; podobne aj typ *šéfpilot*. Zaslúženú pozornosť si vyžaduje podrobná analýza tvorenia slovíes, kde sa vychádza z triedenia slovíes podľa infinitívneho kmeňa a pri prefixácii sa upozorňuje na modifikáciu deja a mutáciu významu i na spôsoby slovesného deja. Vhodný je výklad o slovesnom formante *se/si* najmä vo funkcii spoluformantu (*nachodit se*, *psát si*).

Na záver je pripojená informačná kapitolka o tvorení skratiek a skratkových slov, resp. o tvorení skracovaním (usekávaním).

Podľa navrhutej definície morfológia je náuka o slovných druhoch, a to z hľadiska ich foriem a základných významov týchto foriem. Pritom forma slova sa chápe ako súhrn všetkých podôb (všetky jeho podoby) zložených z tvarotvorného základu (spoločného pre všetky tvary) a z morfu. Ako vidieť, základná jednotka tu je morfa (v češtine morf). Zrejme sa však počíta aj s alomorfami (označujú sa ako varianty), ale na rozdiel od alofón sa s týmto termínom nepracuje. Definuje sa tu aj morféma, a to ako morfa (a jej varianty) slúžiaca na vyjadrenie jedného druhu významu.

V teoretickej časti (Z. R u s í n o v á, s. 227—358) sa vymedzujú slovné druhy a ich základné kategórie (číslo, rod, ale najmä pády). V konkrétnej časti sa opisujú jednotlivé typy (termín vzor sa v tejto súvislosti označuje ako tradičný) a podtypy. Je sympatické, že sa křčovito nehľadá jeden typ, ale upozorňuje sa na „odchýlky“ v prototypoch a tak sa napr. pri type *pán* rozoznávajú podtypy *hoch* a *občan*, pri type *muž* podtypy *muž* a *obyvatel*. Pritom sa, prirodzene, uvádzajú aj jednotlivé varianty koncoviek. Pri každom type sa napokon, ako je to už tradičné, a vlastne aj nevyhnutné, uvádzajú komentáre k jednotlivým substantívam. Tradične sa pripájajú aj poznámky o menách gréckeho a latinského pôvodu. Podobný postup sa uplatňuje aj pri ostatných slovných druhoch. Osobitne treba pripomenúť kapitolku o časticiach (M. N e k u l a, s. 358—367), kde sa uvádza detailný sémantický opis, prechádzajúci často až do syntaxe.

Kapitola o syntaxi (K. Grepl — P. Karlík — M. Nekula) predstavuje najreprezentatívnejšiu časť gramatického opisu. Nielen čo do skúsených autorov (dvaja z nich majú značnú autorskú účasť na akademickej Mluvnici češtiny, aj na vlastnej Skladbe češtiny), ale predovšetkým čo do teoretických východísk i metódy opisu. Kapitola sa člení na tri časti: veta, výpoveď, text, ktoré plynule prechádzajú do kapitoly o štylistike.

Kapitola o vete (P. K a r l í k, s. 369—568) je založená nie na vetných vzorcoch, ako to je v akademickej gramatike, ale na téze, že dominantným členom vety je predikát, na ktorý sa viažu participanty. Odstup od klasickej teórie sa prejavuje aj tým, že napr. podmet sa vymedzuje len ako termín na označenie ľavostrannej pozície prísudkového výrazu. Podobne sa tvrdí, že termínom prísudok sa označuje ten člen vety, ktorým sa o niečom hovorí. Pozoruhodná tu je klasifikácia predikátorov, zhrnutá aj do tabuľky sémantických tried predikátorov, založená na rozlišovaní stavu a zmeny stavu (a tu zase prostých mutácií a akčných mutácií). Všetky skupiny a položky sú ilustrované bohatými výpočtami prostriedkov. Do detailov sú rozpracované aj sémantické vlastnosti všetkých vetných členov. Popri pádoch sa značná pozornosť venuje analýze príslovkových určení. Nový pohľad sa uplatňuje aj vo výkladoch o hierarchizácii. Už z faktu, že autorom podkapitoly o vetách s významom nutnosti, možnosti a zámeru a o záporných vetách je M. Grepl, vidieť, že sa tu vychádza z obsahu, nie z formy a že ide vlastne o prechod k výkladom o výpovedi.

Nosným pojmom a termínom výkladov o výpovedi (M. G r e p l, s. 568—632), ako sme už naznačili, je komunikačná funkcia a s tým súvisiace rozlíšenie vety a výpovede. Treba však povedať, že toto rozlíšenie nie je dosť jednoznačné. Ak sa hovorí (s. 612), že veta reálne existuje (lebo inak by to bol iba konštrukt) vo výpovedi a že veta je realizovaná výpoveď, nie je dosť presvedčivá téza, že výpovede sú už realizované vety. To by predpokladalo, že východiskovým prvkom je veta a že treba skúmať zmenu vety na výpoveď. To je však len v teórii. V praxi (aj v recenzovanej gramatike) sa vychádza z poznatku, že reálne existujú a zmyslovo overiteľné sú práve len výpovede (s. 612).

Podľa našej mienky však nie je odôvodnený názov komunikačná funkcia. Slovom funkcia sa predsa neurčuje, neoznačuje nejaký konkrétny útvar, ale spôsob, ako tento útvar funguje. V tomto zmysle sa termín funkcia používa u M. Jelínka v kapitole o štylistike. Ako možno vyvodzovať z výkladov o komunikačných funkciách, nie je dosť presvedčivo definovaný ani obsah, forma a funkcia týchto útvarov. Ich funkciou je zrejme vyjadrovať zámer (napr. príkaz, prosbu, oznámenie), obsahom je propozícia (čo sa hovorí). Forma je to, čo sa u M. Grepla komentuje ako jazykové indikátory. Ale práve týmito indikátormi sa komunikačné funkcie zaraďujú do abstraktných vetných útvarov. Na komunikačné funkcie by teda bolo treba nájsť nejaké nové pomenovanie. Azda by sa pri tom mohlo vychádzať zo skúse-

nosti s rečovými aktami a navrhnutí pomenovanie výpovedné akty (alebo výpovedné jednotky — analogicky s elementárnymi textovými jednotkami v teórii textu). Za pokus by stálo aj konštruovať systém týchto výpovedných aktov, lebo Greplov návrh nie je dosť logický. Ak sa napr. vezme do úvahy ako kritérium vzťah slova k svetu, patria komisívne, permisívne a varovacie akty rozhodne pod direktívne akty, ktoré vyjadrujú prispôsobenie sveta slovám. Podradené im sú výpovedné akty vyjadrujúce ohotu, možnosť a zákaz tohto prispôsobovania. Hierarchicky najvyššie by mali stáť deklaratívne akty, im by boli podradené asertívne a direktívne akty ako rovnocenné a na najnižšom stupni by boli expresívne výpovedné akty.

K nášmu chápaniu výpovedných aktov sa M. Grepel približuje vo výkladoch o postojoch: ich obsah tvoria typy modalít, formu jazykovej prostriedky a funkciou je hodnotenie výpovede.

Do podkapitoly o texte (M. N e k u l a, s. 633—699), ktorá na výpovedné akty (resp. komunikačné funkcie) nadväzuje cez aktuálne členenie, sú zaradené výklady o aktuálnom členení (popri dvojici téma — réma sa tu pracuje aj s pojmom kontextové zapojenie a výpovedná dynamickosť). Dobré sa rozlišuje situácia na začiatku a na konci textu. Na rozdiel od aktuálneho členenia v komentári k slovosledu sa skúma vzťah k aktuálnemu členeniu, ku gramatickej stavbe výpovede, k prízvuku a rytmu. Podobne ako pri komunikačných funkciách sa pri každej charakteristike textu (situatívnosť, intertextovosť, informatívnosť, koherencia) uvádzajú konkrétne spôsoby realizácie. Pri výkladoch o intertextovosti sa hovorí aj o priamej reči a všetkých typoch nepriamej reči, ale aj o citáciách a bibliografických zásadách citovania, o členení textu a jeho signáloch a o nadväzovacích prostriedkoch.

Završením línie od zvukovej stavby textu je kapitola o štylistike (M. J e l í n e k, s. 701—782). Správne sa tu rozlišuje singulárny štýl a subjektívne štýly. Na pokrok v teórii štýlu poukazuje aj fakt, že sa nehovorí o funkčných jazykoch v klasickom zmysle, ale rozlišujú sa štýly subjektívne a objektívne. Zdá sa však, že pri klasifikácii subjektívnych štýlov sa zachádza do prílišných podrobností, ak sa rozlišuje trvalý a situačný psychický štýl. To platí aj o direktívnom a orientačnom objektívnom štýle. Nie je také isté, či pre každú komunikačnú funkciu treba predpokladať osobitný funkčný štýl. Nosným prvkom Jelínkovej štylistiky je pojem konkurenčnej množiny, založený na fakte výberu či možnosti výberu z konkurenčných výrazových prostriedkov (alternujúcich aj diferencujúcich). Podobne ako pri komunikačných funkciách sa vo výklade o výpovedi a textových vlastnostiach podrobne členia a vhodne ilustrujú prípady konkurencie nielen jazykových prostriedkov, ale aj konkurencie medzi znakmi jazykovými a grafickými, ideografickými, fonickými a grafickými. Zdá sa však, že v týchto prípadoch nejde o možnosti výberu, ale o paralelné spôsoby vyjadrovania, často s podpornou či sprievodnou funkciou k jazykovým prostriedkom.

Cieľ vytýčený v úvode Príručnej mluvnice češtiny sa plní dvojako. Na jednej strane sa predkladá podľa všetkého dosť úplný súpis a opis výrazových prostriedkov na všetkých jazykových rovinách. Netreba znova zdôrazňovať, že pri tomto opise sa autori opierajú o dôvernú znalosť živého materiálu, ale aj o hlbokú znalosť teoretických úvah v súčasnej domácej i svetovej jazykovede. Na druhej strane sa sústavne upozorňuje na bohatosť výrazových prostriedkov, charakterizovaných aj hojnou variantnosťou a štýlovou diferencovanosťou. Varianty sa sústavne zaznačujú a vždy štylisticky hodnotia. Prispieva sa tak k formovaniu súčasnej kultivovanej češtiny.

Ján Horecký

KRONIKA

JUBILEUM DOCENTKY ELLY SEKANINOVEJ

Životné jubileum doc. PhDr. E. Sekaninovej, DrSc., je pre slovenskú jazykovedu svia-točnou príležitosťou, aby z nadhľadu zosumarizovala a zhodnotila vedecký vklad svojej poprednej reprezentantky do pamäti slovenského lingvistického poznávania, ale aj vplyv jej osobnosti na udržiavanie a oživovanie tvorivej klímy v našej jazykovede. Hoci jej vedecká tvorba je nosným pilierom slovenskej rusistiky, a teda je jedným z hlavných poznávacích zdrojov pre rusistov, žiadny slovenský lingvista sa nezaobíde bez jej prác, ak sa nechce uspokojiť so zúženým poznávacím obzorom. Jej výskumy výdatne zvelaďovali tento obzor, a to jednak prísunom množstva faktografických poznatkov a jednak prinášaním metodologických podnetov, idej aj ucelenej teórie. E. Sekaninová je modelovým príkladom jazykovedca, ktorý si vytrvalo zhromažďuje a kompletizuje svoj výskumný materiál, aby jeho empirická analýza bola spoľahlivá a jeho zovšeobecnenia mali pevnú oporu v jazykových faktoch. Metodická rekonštrukcia jej tvorby je vysokou školou empirického lingvistického poznávania, ktoré vyúsťuje do konzistentného teoretického zobrazenia skúmaných jazykových javov. Obráťme pozornosť na javy, ktoré sú predmetom jej vedeckého záujmu, a na výsledky ich skúmania.

Magickými kameňmi, ktoré už desaťročia pútajú bádateľský pohľad jubilantky, sú rusko-slovenské lexikálne vzťahy. S osobitnou silou ju dlhší čas priťahovali predponové slovesá, a to ich sémantika, ktorej analýza práve pri tejto vrstve slov vyžaduje zmysel pre jemnosť a dobrú orientáciu v záplave potenciálnych asociácií. Po viacerých čiastkových štúdiách predložila syntetické dielo *Sémantická analýza predponového slovesa v ruštine a slovenčine* (1980). Jadro diela tvorí konfrontačný rozbor prefixálne charakterizovaných spôsobov slovesného deja. Jej rozbor obopína päťdesiatosem spôsobov slovesného deja, ktoré prezentuje ako sústavu s prehľadným terminologickým vyznačením jej prvkov, a skúmaniu podrobila takmer 1200 ruských a slovenských predponových slovík. Okrem toho monografia je nasýtená dokladmi z komunikátov, ktoré vylučujú akúkoľvek pochybnosť o autentickosti skúmaného materiálu. Tieto údaje uvádzame preto, aby sme zdôraznili skutočnosť, že za poznanie tejto širokej sféry lexikálnej zásoby ruštiny a slovenčiny vďačíme neobyčajnej pracovnej húževnatosti a bádateľskej dôkladnosti a dôslednosti E. Sekaninovej. Vďaka nej disponujeme zosystematizovaným obrazom sémantiky prefixálnych slovík, ktoré vzhľadom na ich zložitosť sa dosť ťažko uchopujú. Príkladné je aj to, ako sa autorka vyrovnáva s jestvujúcimi teóriami, aby si našla svoj prístup, ktorým sa dopracovala k vlastnému systematickému zobrazeniu náročného lexikálneho výseku, a to ešte z medzijazykového konfrontačného hľadiska.

Rusko-slovenské lexikálne porovnávanie zaujalo jubilantku z lexikologického aj lexikografického aspektu. Lexikológia, konfrontačná lexikológia, teória lexikografie a praktická

lexikografia tvoria širší priestor jej bádateľského pohybu. Tento pohyb zákonite smeroval k ďalšiemu syntetickému dielu *Dvojazyčná lexikografia v teórii a praxi* (1993). Slovenská jazykoveda sa obohatila o fundamentálnu prácu, ktorá prezentuje ucelenú sústavu zovšeobecnených empirických poznatkov o lexikografickom spracovaní lexikálnych jednotiek v dvojazyčnom slovníku, ako aj sústavný výklad o ich aplikácii pri spracúvaní slovníka. Lexikografická problematika je včlenená do širších lexikologických a konfrontačnolexikologických súvislostí, a tak sa zreteľne ukazujú závislostné vzťahy medzi základnou disciplínou a aplikačnými odbormi. Osobitnou zásluhou doc. Sekaninovej v tejto oblasti je jej rozhodujúci prínos k teórii prekladového významu v slovenskej dvojazyčnej lexikografii a k vypracovaniu ekvivalenčnej typológie lexém. Pojmy symetrickej, symetricko-asymetrickej a asymetrickej ekvivalencie lexém a frazém sa stali klasickými konceptmi slovenskej dvojazyčnej lexikografie. Jej modelovanie hesla v dvojazyčnom slovníku s ilustráciami realizácie heslového modelu je teoreticky zdôvodneným a prakticky overeným návodom na tvorbu kvalifikovaných prekladových slovníkov, pričom jej ilustrácie už prekračujú rámec rusko-slovenského prekladového slovníka.

Presvedčivosť výsledkov lexikologických a lexikografických analýz E. Sekaninovej, ktoré sú systematicky zachytené v spomínaných dvoch zhrňujúcich dielach, vyplýva jednak z jej dobre premyslenej metodiky narábania so skúmaným materiálom, za ktorým je silná teoretická opora, a jednak z jej dôverného poznania tvrdej lexikografickej praxe. Svoje skúsenosti (v role spoluautorky aj redaktorky) z práce na dvoch kolosálnych slovníkoch — *Veľký rusko-slovenský slovník* (5 zväzkov, 1960—1970) a *Veľký slovensko-ruský slovník* (6 zväzkov, 1979—1995) — plne využila pri budovaní teórie dvojazyčnej lexikografie. Na podklade týchto skúseností vníma ponúkané teórie a dospieva k pojmovej sústave, ktorá je empiricky dobre pokrytá. Konečným výsledkom symbiózy dobrej teoretickej pripravenosti a bohatej lexikografickej skúsenosti je, že E. Sekaninová sa zapísala do slovenskej jazykovedy ako protagonistka modernej dvojazyčnej lexikografie. Má rozhodujúci podiel na vysokej odbornosti spomínaných fundamentálnych diel slovenskej lexikografie a na vypracovaní modelu spracovania kvalifikovaných dvojazyčných slovníkov.

Bez doc. E. Sekaninovej si nevieme predstaviť, že by boli vyrástli noví kvalitní slovníkári, ktorí pokračovali v tradícii rusko-slovenských lexikografických konfrontácií a dotvorili načaté veľké dielo. Mladší lexikografi vyrástli pod vplyvom jej koncepčného myslenia a prirodzenej vysokej vedeckej autority. V Jazykovednom ústave Ludovíta Štúra SAV sa už nepracuje na prekladových slovníkoch, ale vyslovujeme presvedčenie, že kvalifikované spracovanie slovníkov tohto druhu na iných pracoviskách je sotva možné bez využitia myšlienkového potenciálu a empirického bohatstva, ktoré nachádzame v tvorbe jubulantky. Niet pochýb o tom, že lexikologicko-lexikografický úsek slovenskej jazykovedy sa ani v budúcnosti nezaobíde bez toho, čo do neho vložila E. Sekaninová za niekoľko desaťročí cieľavedomej vedeckej práce.

Článok k životnému jubileu nemôže nahradiť analytický príspevok o diele poprednej predstaviteľky slovenskej jazykovedy. Môžeme len opakovane zdôrazniť, že si nahlas pripomíname jubileum doc. E. Sekaninovej ako príležitosť na prejavenie úcty k jej poučnej a inšpiratívnej tvorbe. Súčasne je to príležitosť, aby sme váženej jubilantke zaželeli neutíchajúcu energiu a radosť z ďalších výsledkov z tvorivého zápasu s osudovým „protivníkom“ — slovom.

Juraj Dolník

PhDr. Ladislav Dvonč, DrSc. (narodený 24. septembra 1926 v Humennom), patrí do tej generácie slovenských jazykovedcov, pri ktorej sa nemusíme ostýchať uvádzať vek rovno aj v titulku. Generácia L. Dvonča — ak do nej rátame aj bývalých vitálnych spolupracovníkov starších od neho o päť-šesť rokov — bola v mnohých smeroch a disciplínach v slovenskej jazykovede zakladateľská a doteraz si vďaka svojej aktívnej činnosti drží popredné pozície.

Keď L. Dvonč ako 65-ročný a ešte plný energie odchádzal zo svojho celoživotného pracoviska, Jazykovedného ústavu L. Štúra Slovenskej akadémie vied (pracoval tu v r. 1949—1991), do dôchodku, išlo v podstate len o formalitu (pravda, okrem „vzdania sa“ istých finančných prostriedkov), lebo naďalej neustránil kontakt s ústavom a intenzívne pracoval aj ďalších päť rokov — stačí sa pozrieť v Slovenskej reči (č. 5/1996) do jeho rozsiahlej bibliografie za roky 1986—1995.

Krátky čas po odchode z pracoviska nám L. Dvonč doniesol separáty svojich článkov a štúdií, ktoré precízne zhromaždené a upravené dosahovali nezvyčajnú, zopár decimetrovú „výšku“: v nich sa hmatateľne i kvantitatívne prezentovala tvorba nášho jubilanta. Jeho výskumná a vedecká činnosť má totiž aspoň dve výrazné podoby či dimenzie: ustavičný kontakt s pulzovaním súčasnej slovenčiny, odhaľovanie jej dynamiky v každodennej komunikácii na jednej strane a „uchytenie“ základov slovenskej jazykovedy v podobe jej bibliografie na druhej strane.

Napriek známemu bonmotu, že „slovenčina nie je len skloňovanie“, L. Dvonč svojou detailnou výskumnou prácou práve v oblasti formálnej morfológie dokázal, že aj „skloňovanie“ možno interpretovať dynamicky, neformalisticky a „nekultúrnický“. Svedčí o tom nielen jubilantova monografia *Dynamika slovenskej morfológie* (1984), predstavujúca, žiaľ, iba časť jeho rozsiahlej doktorskej dizertácie, ale najmä stovky drobných príspevkov publikovaných zväčša v Slovenskej reči (kde je doteraz aktívnym členom jej redakčnej rady), ako aj v rubrikách denníkov a časopisov, v ktorých L. Dvonč stále patrí medzi ich najaktívnejších a najstatočnejších „naplňáčov“. Pre jeho štýl je od začiatku charakteristické, že používateľa slovenčiny mentorsky nepouča a britko nekarhá, ale najprv ho podrobne informuje o stave, potom argumentuje a napokon odporúča.

Výskumný aj aplikačný záber L. Dvonča je naozaj mimoriadne široký — od skloňovania exotického názvu *Baguio* po „domácu“ *Zuzanu Jakubovie*, tvorenie adjektív a obyvatel'ských mien tak od *Hlohovca* či *Lučenca*, ako aj od nám vzdialenej *Zimbabwe*, nehovoriac už napríklad o názvoch jednotlivých indiánskych či afrických kmeňov, ktoré som s ním svojho času konzultoval do Pyramídy. Na prospech používateľov slovenčiny sa jubilant celé tie roky „vyžíva“ v neuralgických pádoch lok. sg. mužského rodu *-il-e*, v nom. pl. *-il-ovia*, gen. pl. ženského rodu *-okl-iek* a ďalších jemnosťkach či dokonca „nástrahách“ slovenského tvaroslovía. A to nie je ešte všetko. Okrem tvarov, dvojtvarov a pádov ho zaujímajú aj (všetky) rody a domáce „zrody“ slov, permanentne aj zdomáčňovanie anglických slov (od *džemu* a *víkendu* a voľakedajších *plejbojov* až po dnešné *missky*), písanie veľkých písmen v zeme-pisných názvoch cudzích aj domácich (kde by sa však dnes žiadalo „racionálne priblížiť“ k používateľom slovenčiny zjednodušením písania napríklad vo viacslovných pomenovaniach), rovnako aj tvorenie nových názvov ulíc, mimoriadne aktuálne po novembri 1989, keď si bolo treba zachovať chladnú hlavu a hľadať argumenty proti revolučným „premenúvačom“. V otázkach slovenského pravopisu je L. Dvonč bezpochyby najpoprednejším a najskúsenejším odborníkom, o čom svedčí aj jeho doterajší výrazný podiel pri tvorbe kodifikačných príručiek, naposledy pri *Pravidlách slovenského pravopisu* z r. 1991.

Meno L. Dvonča sa akosi automaticky spája s bibliografiou slovenskej jazykovedy: kolko si však táto — na prvý pohľad „drobná“ práca — vyžaduje času, disciplíny a úsilia! Ved doteraz mu vyšlo päť knižných bibliografií slovenskej jazykovedy (za roky 1948—1952, 1953—1956, 1957—1960, 1961—1965), v tomto jubilantskom desaťročí to bola rozsiahla (skoro 1400-stranová) súborná personálna bibliografia *Slovenskí jazykovedci* (1987) do r. 1975, práve sa ide tlačiť ďalší zväzok zahrnujúci práce do r. 1985. Povedzme si tiež rovno, že bez Dvončových súpisov publikovaných prác by si sotvaktó z nás vedel predstaviť svoje životné jubileum. A za roky 1986—1995 nám L. Dvonč zostavil 75 (!) takýchto individuálnych súpisov, pričom ešte každoročne pripravoval bibliografiu slovenskej onomastiky, ako aj výberové bibliografie do zahraničných informačných zdrojov.

Stojac pred úctyhodným dielom nášho jubilanta, nemôžem sa ubrániť nástojčivej myšlienke, o čo viac by bol L. Dvonč ešte dokázal, keby tak bol mohol vo svojej práci využívať počítač „aspoň“ takých dvadsať rokov! C'est la vie... Takže veľa, veľa zdravia a neutíchajúcej vytrvalosti. Lacko!

Ján Bosák

JUBILEUM VÝZNAMNÉHO SLOVENSKÉHO JAZYKOVEDCA A ORIENTALISTU PHDR. VIKTORA KRUPU, DRSC.

Má absolútnu pravdu J. Bosák, autor medailónu o Viktorovi* Krupovi spred desiatich rokov (*Jazykovedný časopis*, 37, 1986, s. 172—173), keď hovorí, že náš jubilant je renesančný človek. Potvrďuje to nielen šírka jeho záujmov a itinerárium jeho ciest, ale najmä neprekonateľná poznávacía vášeň. Jeho záujmy všeobecnojazykovedné, no i všeobecnovedné, jazykovofilozofické i filozofické, jazykovotypologické i systémové, ale napr. aj špecifické lingvistické, napr. morfonologické, záujmy japanistické, polynézistické a, pravdaže, slovakistické ho jednoznačne radia medzi lingvistov polyhistorov našej doby a poskytujú mu zároveň dostatočný priestor nielen na opis a vyslovenie sa o „stave sveta“, ale i na vyjadrenie postoja k nemu. V. Krupa pravidelne píše a uvažuje o stretnutiach i „stretoch“ rozličných kultúr a civilizácií, o konfliktoch, ale aj o možnostiach dialógu medzi týmito svetmi, o kontaktoch Európanov s obyvateľmi Oceánie a Japonska, a to tak pre odborné, ako aj širšie obecnstvo.

Možno by ani nebolo veľkou hyperbolou, keby sme V. Krupu označili za slovenského Mezzofantiho. Rovnako ako spomínaný kardinál ovláda nezvyčajne veľký počet jazykov, no okrem toho vyniká ešte aj objavnosťou pri reflexiách o jazyku i jazykoch sveta. Aj preto sa môže iba pousmiať nad anglocentrizmom N. Chomského, no určite neraz aj nad naším jazykovým europocentrizmom. Vďaka poznaniu značného počtu konkrétnych jazykov sveta je mu teda dané videnie vecí z nezvyčajných perspektív a v nezvyčajných farbách, čo nachádza svoj odraz v jeho štúdiách a príspevkoch, originálne systemizujúcich a interpretujúcich jazykovú realitu.

Osobná bibliografia V. Krupu prezrádza, že v poslednom desaťročí, ak sa máme sústreďiť predovšetkým naň, sa venoval najmä výskumu metafory. Náš jubilant ako orientalista prekračuje hranice klasickej jazykovedy vo väčšej miere než je u nás zvykom, jeho zábery do antropológie, filozofie, etnológie či dokonca genetiky majú zásadný ráz, neraz robí prvé kroky v celkom neprebádanom priestore. Aj svoju knihu, syntetizujúcu metaforickú problematiku, mohol najvýstižnejšie nazvať len tak ako ju nazval: *Metafora na rozhraní vedných disciplín* (Bratislava 1988). Inou knižnou publikáciou tohto obdobia, ktorou takisto demon-

štroval svoju všestrannosť a originálnosť myslenia, je jeho populárna kniha (populárna v jednom i druhom význame) *Jazyk — neznámy nástroj* (Bratislava 1991).

Medzi veľkými témami V. Krupu v poslednej dekáde sa udržali problémy jazykovej tvorivosti, resp. tvorivosti v jazyku, o ktorých aj uvažuje naozaj tvorivo (porov. napr. jeho brilantnú štúdiu *Creativity and Language* 1991), najmä však tematika jazykovej mytológie, ktorú spracúva takisto veľmi netradične. V štúdiách venovaných mýtom [pripomeňme aspoň *Mýty okolo nás* (1995), *Mýty a slovenčina* (1996), *Poslanie mýtov* (1996)] objavuje prekvapujúco aj v tomto „žánri“ pozitívne prvky (mýty môžu zohrať svoju rolu pri upevňovaní pocitu národnej identity), no bez milosti odhaľuje všetky falošné jazykové mýty — naše i cudzie. Vracia sa i k témam takpovediac večným, sko sú otázky jazykovej relativity, „smrť jazykov“, no prichádza aj s témami pre slovenskú jazykovedu úplne novými (kategória priestoru v jazyku, „mužský“ a „ženský“ jazyk) a pod.

V období, ktoré tu sledujeme, sa V. Krupa významne prejavil aj ako slovakista typológ, čo dokladajú napr. štúdie *Zástoj slovenčiny medzi jazykmi sveta* (1993) a *Typológia slovenskej vety* (1988) a pod. A v tomto období náš jubilant pokračuje vo vydávaní encyklopedických tezaurov o jazykoch sveta, nadväzujúc na rozsiahle kompendium *Jazyky sveta* (1983), ktoré napísal spolu s J. Genzorom a L. Drozdíkom a ktoré sa stalo skutočne základnou príručkou, podávajúcou presné a spoľahlivé údaje o jazykoch na celom svete. V r. 1989 vychádzajú takmer rovnako rozsiahle *Písma sveta*, ktoré V. Krupa napísal spolu s J. Genzorom, svojím osvedčeným tandemovým spolupracovníkom. Spolu s ním pripravil aj doteraz najrozsiahlejšie dielo z tejto oblasti, ktoré kedy u nás ba možno i v celom stredo európskom priestore, vyšlo: *Jazyky sveta v priestore a čase* (Bratislava 1996). V. Krupa je napokon aj jeden z veľkých autorov *Encyklopédie jazykovedy* (1993), kde takisto pripravil všeobecnojazykovedné heslá i heslá o jazykoch sveta.

Okrem toho náš jubilant prekladá. Zo svetových jazykov, japončiny a polynézskych jazykov. A akí sú to autori! Swift, Melvil, Huisinga a mnoho ďalších a ďalších známych mien. Zo svojich ciest píše cestopisy, popularizuje najmä Polynéziu, ktorú pozná zo svojich pobytov naozaj dôverne. Aj český cestovateľ a etnograf Miloslav Stingl požiadal práve V. Krupu o jazykovedné doplnenie svojej knihy o Havaji. Cestopisno-etnografické knihy oboch týchto autorov majú mnoho spoločného. Obidvaja nám vo svojich dielach pomáhajú pochopiť dejiny, kultúru a jazyky vzdialených národov, no i zmeny, ktorými prechádzajú pôvodní obyvatelia dnes. Obidvaja nám približujú aj vzácne legendy tichomorského areálu, a to tak, že ich neničia, že nedajú vyprchať ich poézii. Ba dá sa dokonca povedať, že spomínané súostrovia, povestné svojimi pôvodnými obyvateľmi, melodickou hudbou a orchideovými plantážami, sa vpísalo do štýlu a autorskej stratégie nášho jubilanta („aloha oe“) v jeho „umiernenom“, empatizujúcom prístupe a v optimizme. Pripomeňme v tejto súvislosti i jeho slová o budúcnosti našej vedy, vedy o jazyku. Podľa neho jej význam vzrastá a určite ešte vzrastie, hoci „u nás si to uvedomíme až neskôršie“. Pri tomto tvrdení sa opiera o situáciu v Japonsku, v krajine, kde sa na ceste vedecko-technickej revolúcie pokročilo najďalej a kde už teraz badať ohromujúci záujem o jazyk, o jeho pôvod, štruktúru, fungovanie, kodifikáciu a ďalší rozvoj, kde jazykovedné publikácie skutočne patria medzi bestsellery, medzi najčítanejšie diela vôbec.

Je ťažké čo i len dotknúť sa všetkých tém a aktivít, ktorým sa V. Krupa v tomto období venoval. Najviac o nich vypovedajú azda bibliografické súpisy jeho prác. Spomeňme preto už len skutočnosť, že náš jubilant ako šéfredaktor vedie dva časopisy: pôvodnú orientalistickú ročenku *Asian and African Studies*, ktorá si už dávnejšie vydobyla vysoký kredit aj v zahraničí, i nový interdisciplinárny časopis *Human Affairs*, ktorý — aká to symbolika! —

vznikol na troskách bývalého *Vedeckého ateizmu*. Je dlhoročným členom redakcie *Jazykovedného časopisu* a *Revue svetovej literatúry*, ale aj riaditeľom Kabinetu orientalistiky SAV, predsedom Vedeckého kolégia SAV pre jazykovedu a literárnu vedu, členom mnohých domácich a zahraničných spoločností a komisií.

Orientálna filozofia nás učí, že život najväčších majstrov sa člení na 30 rokov štúdia, 30 rokov putovania a 30 rokov kontemplácie a odovzdávania tajomstiev sveta a tajomstiev života svojim učeníkom. Ak by sme to mali vziať na nášho jubilanta, museli by sme doplniť, že jeho študijné roky sa od začiatku miešali s cestami do ďalekých krajín a tí, čo ho dôverne poznajú, vedia, že na neformálny dialóg s ním nebolo treba čakať až do dnešného dňa, lebo so svojimi vedomosťami a poznaním bol vždy ochotný podeliť sa s kýmkoľvek a kedykoľvek. Už sa tešíme na ďalšie texty, prednášky a knihy z pera V. Krupu, ale aj na ďalšie stretnutie a rozhovory s ním v *Jazykovednom ústave L. Štúra SAV* v miestnosti č. 22 i kdekoľvek inde.

Kia kaha, kia manama nui!

Slavomír Ondrejovič

SÚPIS PRÁC VIKTORA KRUPU ZA ROKY 1986—1995

Táto bibliografia nadväzuje na Súpis prác Viktora Krupu za roky 1956—1985, ktorý vyšiel v *Jazykovednom časopise*, 37, 1986, s. 174—187.

a) Doplnky k bibliografii za roky 1956—1985

1970

Funkcie a zmysel mýtu. — *Revue svetovej literatúry*, 6, 1970, č. 2, s. 53—62.

Medzi zemou a nebom. Z polynézskej mytológie. — *Revue svetovej literatúry*, 6, 1970, č. 3, s. 114—120.

Svetonázor kamennej doby. Mýty austrálskych domorodcov. — *Revue svetovej literatúry*, 6, 1970, č. 4, s. 155—161.

Rozdvojené nebo. Pohľady do japonskej mytológie. — *Revue svetovej literatúry*, 6, 1970, č. 5, s. 75—79.

1971

Blake, B. J.: *The Kalkatungu Language. A Brief Description*. Canberra 1969. — In: *Phonetica*, 23, 1971, s. 249 (ref.).

1973

O mýte a skutočnosti. [Tolkien, J. R.: *Tree and Leaf*. 7. vyd. London 1972.] — In: *Romboid*, 8, 1973, č. 10, s. 61—62 (ref.).

1980

Jednota a variabilita jazyka. Systémový prístup a tzv. exotické jazyky. 1. vyd. Bratislava, Veda 1980. 168 s.

Ref.: 1. Bosák, J.: Slovenská reč, 46, 1981, s. 372—374. — 2. Ráčová, A.: Jazykovedný časopis, 32, 1981, s. 187—189. — 3. PhDr. Slavo Ondrejovič, pracovník JÚLŠ SAV, odporúča. — Nové slovo, 24, 1982, č. 3, s. 21. — 4. Ondrejovič, S.: Referatívny žurnal. Obščestvennye nauki za rubežom. Jazykoznanije 1982, č. 6, s. 55—57.

1983

Jazyky sveta. 1. vyd. Bratislava, Obzor 1983. 512 s. (spoluautori J. Genzor, L. Drozdík).

Ref.: 1. Bosák, J.: Užitočná pomôcka. — Nové slovo, 26, 1984, č. 12, s. 16. — 2. Buzássyová, K.: Kultúra slova, 18, 1984, s. 119—121. — 3. Dvonč, L.: Jazyky sveta pre každého. — Pravda, 8. 2. 1984, s. 5 — 4. Kočiš, F.: Kniha o jazykoch sveta. — Nedelná Pravda, 17, 1984, č. 1, s. 7. — 5. Ondrejovič, S.: Nad mapou jazykov sveta. — Romboid, 19, 1984, s. 65—70. — 6. Ráčová, A.: Jazykovedný časopis, 35, 1984, s. 204. — 7. Zima, P.: K metodice popisů jazyků světa. — Slovo a slovesnost, 46, 1985, s. 130—137.

1985

Gramatika a skutočnosť. Problém metafory. — Jazykovedný časopis, 36, 1985, s. 32—39, rus. res. s. 40. — Znovu publikované: Grammar and Reality. A Problem of Metaphor. — Asian and African Studies, 21, 1985, s. 79—88. — Znovu publikované v rovnakom angl. znení: In: A Reader in Slovak Linguistics. Studies in Semantics. Red. J. Kačala et al. München, Verlag Otto Sagner 1992, s. 59—75.

Ref.: (na) [= N. Ihnátková]: Slovenský jazyk a literatúra v škole, 32, 1985/86, s. 157.

b) Bibliografia za roky 1986—1995

1986

K vnútornej stavbe metafory. — Jazykovedný časopis, 37, 1986, s. 149—155, rus. res. s. 155, angl. res. s. 156.

Lexical Metaphors in the Malay Language. — Asian and African Studies, 22, 1986, s. 9—18.

Teória jazykovej existencie — príspevok japonskej lingvistiky k výskumu v oblasti jazykovej politiky a jazykovej kultúry. — In: Jazyková politika a jazyková kultúra. Materiály z vedeckej konferencie konanej v Smoleniciach v Domove vedeckých pracovníkov SAV 17.—19. apríla 1986. Red. J. Kačala. Bratislava, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV v Bratislave 1986, s. 100—104.

Polinézia irodalma. [Polynézska literatúra.] — In: Világ irodalmi lexikon. Budapest. Akadémiai kiadó 1986, s. 700—702 (spoluautori T. Kun, Gy. Somogyi).

Harris, R.: Approaches to Language. Oxford 1983. — In: Asian and African Studies, 22, 1986, s. 230—231 (rec.).

Jackendoff, R.: Semantics and Cognition. Cambridge, Mass. 1983. — In: Asian and African Studies, 22, 1986, s. 230—231 (rec.).

Fauconnier, G.: Mental Spaces: Aspects of Meaning Construction in Natural Languages. Cambridge Mass. 1985. — In: Jazykovedný časopis, 37, 1986, s. 200—201 (ref.).

Metaphor. Problems and Perspectives. Red. D. S. Miall. Sussex — New Jersey 1982. — In: Jazykovedný časopis, 37, 1986, s. 108—109 (ref.).

Miller, J.: Semantics and Syntax. Cambridge 1985. — In: Jazykovedný časopis, 37, 1986, s. 201—202 (ref.).

- Langdon, R. — Tryon, D.: The Language of the Easter Island. Its Development and Eastern Polynesian Relationships. Laie 1983. — In: Asian and African Studies, 22, 1986, s. 234—235 (rec.).
- Genetičeskije, arealnyje i tipologičeskije svjazy jazykov Azii. Red. V. M. Solncev. Moskva 1983. — In: Asian and African Studies, 22, 1986, s. 232—234 (rec.).
- Jazykoznanije v Japonii. Zost. a predslov napísal V. M. Alpatov. Red. F. Varduf. Moskva 1983. — In: Jazykovedný časopis, 37, 1986, s. 109—110 (ref.).
- Hawkins, E. A.: Pedagogical Grammar of Hawaiian. Mānaa 1982. — In: Asian and African Studies, 22, 1986, s. 235—237 (rec.).
- Firth, R.: Tikopia-English Dictionary. Auckland 1985. — In: Asian and African Studies, 22, 1986, s. 238—239 (rec.).
- Rehg, K. L. (v spolupráci s D. G. Sohlm): Ponapean Reference. Grammar. Honolulu 1981. — In: Asian and African Studies, 22, 1986, s. 239—241 (rec.).
- Nagalo, S.: Slovakiago kaiwa renšúčó. Príručka japonsko-slovenskej konverzácie. Tokio 1984. — In: Slovenská reč, 51, 1986, s. 114—115 (ref.).
- V znamení orientalistov. Pohľadnica z Hamburgu. — Nové slovo, 2, 1986, č. 43, s. 16 (o Hamburgu po účasti na 32. medzinárodnom kongrese o ázijských a severoafričských štúdiách, konanom v roku 1986 v Hamburgu).

1987

- Encyklopédia spisovateľov sveta. Sprac. kolektív autorov. Zost. J. Juríček. 3., preprac. a dopl. vyd. Bratislava, Obzor 1987. 616 s. (člen kolektívu autorov).**
- K otázke jazykovej situácie a jazykovej politiky. — Jazykovedný časopis, 38, 1987, s. 137—142, rus. a angl. res. s. 142.**
- The Role of Metaphor in the Extension of Indonesian and Malay Vocabulary in Comparison with Maori. — Asian and African Studies, 23, 1987, s. 131—140.**
- Najmladšia literatúra našich čias. — Revue svetovej literatúry, 23, 1987, s. 137—139.**
- Teória a prax prekladu. — Nové slovo, 29, 1987, č. 11, s. 7.
- Itoh, T.: Die Gärten Japans. Köln 1985. — In: Asian and African Studies, 23, 1987, s. 285—286 (ref.).
- Stingl, M.: Kunst der Südsee. Leipzig 1985. — In: Slovenský národopis, 35, 1987, s. 522—525 (rec.).
- Doi, T.: The Study of Language in Japan. A Historical Survey. Tokio 1983. — In: Asian and African Studies, 23, 1987, s. 272—274 (rec.).
- Butinov, N. A.: Socialnaja organizacija polinezijcev. Moskva 1986. — In: Asian and African Studies, 23, 1987, s. 277—278 (rec.).
- Savage, V. R.: Western Impressions of Nature and Landscape in Southeast Asia. Singapur 1984. — In: Asian and African Studies, 23, 1987, s. 281—282 (rec.).
- Modern Chinese. A Basic Course. New York 1971. — In: Asian and African Studies, 23, 1987, s. 286 (ref.).
- Bosák, J. — Buzássyová, K.: Východiská morfémovej analýzy. Bratislava 1985. — In: Slovenská reč, 52, 1987, s. 123—124 (rec.).
- Novotný, B. a kol.: Encyklopédia archeológie. Bratislava 1986. — In: Asian and African Studies, 23, 1987, s. 274—275 (rec.).
- Van Noppen, J.: Metaphor. A Bibliography of Post-1970 (Publications). Amsterdam — Philadelphia 1985. — In: Asian and African Studies, 23, 1987, s. 269—270 (ref.).

1988

- Polynézania. 1. vyd. Bratislava, Obzor 1988. 176 s.**
Typológia slovenskej vety. — In: Studia Academica Slovaca. 17. Prednášky XXIV. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mistrík. Bratislava, Alfa 1988, s. 279—297.
Exotický pôvab diaľok. Nový Zéland po dvadsiatich dvoch rokoch. — *Nové slovo*, 30, 1988, č. 31, s. 6—7.
Noun Classes and Categorization. Red. C. Craig. Amsterdam — Philadelphia 1986. — In: *Jazykovedný časopis*, 39, 1988, s. 203—204 (ref.).

1989

- Písma sveta. 1. vyd. Bratislava, Obzor 1989. 360 s. (spoluautor J. Genzor).**
Ref.: Dvonč, L.: *Písma sveta. — Kultúra slova*, 25, 1991, s. 306—310.
Remarks on Creativity in Language. — In: Asian and African Studies, 24, 1989, s. 11—17.
K otázke tvorivosti v jazyku. — Slavica Slovaca, 24, 1989, s. 51—56.
Hranice jazykovej tvorivosti. — Slovenská literatúra, 36, 1989, s. 61—68, rus. res. s. 68—69.
Vágnosť a jej status v jazyku. — Slavica Slovaca, 24, 1989, s. 236—240, rus. res. s. 240.
Metaphor in Critical Communicative Situation. — In: Recueil linguistique de Bratislava. 9. Dynamic Tendencies in the Development of Language. Red. K. Buzássyová. Bratislava, Veda 1989, s. 34—39.
Pojmová vzdialenosť a účinnosť metafory. — Jazykovedný časopis, 40, 1989, s. 3—9, rus. res. s. 9.
Modernizácia literárnych jazykov v Ázii a národná emancipácia. — In: Premeny a návraty. Cesty k emancipácii literatúr Ázie a Afriky. Red. V. Krupa. Bratislava, Slovenský spisovateľ 1989, s. 181—200.
Literárny atlas. Malajzia. Indonézia. — Revue svetovej literatúry, 25, 1989, č. 2, s. 159—169 (spoluautor J. Genzor).
Literárny atlas sveta. Oceánia. — Revue svetovej literatúry, 25, 1989, č. 5, s. 171—173 (spoluautor J. Genzor).
Prvé kroky modernej literatúry v Tichomorí. — In: Premeny a návraty. Cesty k emancipácii literatúr Ázie a Afriky. Red. V. Krupa. Bratislava, Slovenský spisovateľ 1989, s. 171—180.
Nová syntéza Keri Hulmeovej. — In: Hulmeová, K.: Kamenní ľudia. Bratislava, Tatran 1989, s. 503—506.
Legenda o Polynézii. — In: Priateľ rodiny. Bratislava 1989, s. 93—94.
Doslov. — In: Premeny a návraty. Cesty k emancipácii literatúr Ázie a Afriky. Red. V. Krupa. Bratislava, Slovenský spisovateľ 1989, s. 247—249.
Šírka záujmov nie je samoúčel. — Nové slovo, 31, 1989, č. 41, s. 13.
Friedrich, P.: The Language Parallax. Linguistic Relativism and Poetic Indeterminacy. Austin 1986. — In: Slavica Slovaca, 24, 1989, s. 87—89 (rec.).
Cultural Models in Language and Thought. Cambridge 1987. Red. D. Holland [Hollandová] — N. Qzinn. — In: Asian and African Studies, 24, 1989, s. 247—248 (ref.).
Zarubežný Vostok. Jazykovaja situacija i jazykovaja politika. Moskva 1986. — In: Asian and African Studies, 24, 1989, s. 249—250 (ref.).
Nikoľskij, L. B.: Jazyk v politike i ideologii stran zarubežnogo Vostoka. Moskva 1986. — In: Asian and African Studies, 24, 1989, s. 250—251 (ref.).

- Terrell, J.: Prehistory in the Pacific Islands. Cambridge 1986. — In: Asian and African Studies, 24, 1989, s. 251—252 (ref.).
- Schütz, A. J.: The Fijian Language. Honolulu 1985. — In: Asian and African Studies, 24, 1989, s. 253—255 (ref.).
- Kondrašina, E. A.: Indonezija. Moskva 1986. — In: Asian and African Studies, 24, 1989, s. 255—256 (ref.).
- Wenck, G.: Pratum Japonisticum. Exemplifizierender Entwurf einer „Japanistik“. Wiesbaden 1987. — In: Asian and African Studies, 24, 1989, s. 257—258 (ref.).
- Šírka záujmov. Zhovárane sa s orientalistom PhDr. Viktorom Krupom, DrSc. — Nové slovo, 31, 1989, č. 41, s. 13 (rozhovor D. Slobodníka s V. Krupom).

1990

Metafora na rozhraní vedeckých disciplín. 1. vyd. Bratislava, Tatran 1990. 184 s.

- Ref.: 1. Pícha, E.: Metafora z rozličných pohľadov. — Kultúra slova, 25, 1991, s. 188—190. — 2. Pícha, E.: Knižka o metafore. — Eurotelevízia, 1, 1991, č. 6, s. 6. — 3. Gerušková, M.: Odporúčame na vyučovanie literatúry. — Slovenský jazyk a literatúra v škole, 37, 1990/91, s. 254—255. — 4. Horecký, J.: Human Affairs, 1, 1991, s. 91—93.

Lexical Metaphor and Componential Analysis of Meaning. — In: Theoretical Problems of African and Asian Languages. Proceedings of the 5th International Symposium (Liblice 22—26 January 1990). Part II. Praha, Oriental Institute of the Czechoslovak Academy of Sciences 1990, s. 100—108.

- Conceptual Distance Within Metaphor. — Asian and African Studies, 25, 1990, s. 95—100.
- Metaphor in Maori Traditional Poetry. — Asian and African Studies, 25, 1990, s. 95—100.
- Prejavy rečovej tvorivosti v poézii Jána Ondruša. — Slovenská literatúra, 37, 1990, s. 105—111.

Nové a staré myslenie. — Slovenské pohľady, 106, 1990, s. 2—8.

Ten, čo ráta hviezdy. M. R. Štefánik v Oceánii. — Historická revue, 1, 1990, č. 1., s. 29—30.

Bateman New Zealand Encyclopedia. Red. G. McLachlan. Auckland 1987. — In: Asian and African Studies, 25, 1990, s. 233—234 (ref.).

Simmons, D.: Whakairo. Maori Tribal Art. Auckland 1987. — In: Asian and African Studies, 25, 1990, s. 234—236 (ref.).

Morris, R.: Pacific Sail. Four Centuries of Western Ships in the Pacific. Southampton 1987. — In: Asian and African Studies, 25, 1990, s. 236—238 (ref.).

Loveday, O.: Explorations in Japanese Sociolinguistics. Amsterdam — Philadelphia 1986. — In: Asian and African Studies, 25, 1990, s. 239—241 (ref.).

1991

Jazyk — neznámy nástroj. 1. vyd. Bratislava, Slovenský spisovateľ 1991. 164 s.

- Ref.: 1. Glovňa, J.: Jazyk — nástroj neznámy. — Slovenský jazyk a literatúra v škole, 38, 1991/92, s. 471—472. — 2. Kesselová, J.: Jazyk — neznámy nástroj. — Kultúra slova, 26, 1992, s. 178—182. — 3. Sabol, J.: Breviár modernej jazykovedy. — Slovenské pohľady na literatúru a umenie, 109, 1993, č. 3, s. 136—138. — 4. P. aj: Horecký, J.: Formálne prostriedky Krupovho štýlu. — Kultúra slova, 26, 1992, s. 183—186.

Creativity and Language. — Human Affairs, 1, 1991, s. 30—36.

Some Remarks on the Strategy of Courtesy. — Asian and African Studies, 26, 1991, s. 23—26.

- K** charakteristickým zvláštnostiam prirodzených hybridných jazykov. — *Jazykovedný časopis*, 42, 1991, s. 15—21.
- An Analysis of Personal Pronouns in Discourse. — *Asian and African Studies*, 26, 1991, s. 13—22.
- Die Reinheit des Denkens und die himmlische Ruhe. — In: *Viribus unitis. Festschrift für Gabriel Altmann zum 60. Geburtstag*. Red. R. Grotjahn. Trier, Wissenschaftlicher Verlag 1991, s. 115—117.
- Von den alten Zeiten, als wir noch nicht alt waren. — In: *Viribus unitis. Festschrift für Gabriel Altmann zum 60. Geburtstag*. Trier, Wissenschaftlicher Verlag 1991, s. 225—228.
- Vznik sveta a buričské prvky v polynézskej a japonskej mytológii. Pokus o konfrontáciu. — *Slovenský národopis*, 39, 1991, s. 13—17.
- Filozofické prvky v polynézskejších mytologických sústavách. — *Echo*, 1991, č. 12, s. 13.
- Prekrásny nový svet v zrkadle. — *Literárny týždenník*, 4, 1991, č. 25, s. 8—9.
- Európa a Juhovýchodná Ázia — pokus o trvalý dialóg. — *Literárny týždenník*, 4, 1991, č. 41, s. 2.
- Metafora a antropocentrizmus. — *Vesmír*, 70, 1991, č. 2, s. 128—129.
- Tragické stretnutie s Európanmi. — *Historická revue*, 2, 1991, č. 2, s. 8—9.
- Zánik tabu na Havajských ostrovoch. — *Historická revue*, 2, 1991, č. 7, s. 14—15.
- Ikonické akustické prvky v slovnej zásobe. — *Zápisník slovenského jazykovedca*, 10, 1991, č. 3—4, s. 18 (tézy prednášky konanej dňa 27. 11. 1991 v pobočke Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV v Nitre).
- de Saussure, F.: *Kurs obecné lingvistiky*. Prel. F. Čermák. Praha 1989. — In: *Slovenská literatúra*, 38, 1991, s. 78—79 (ref.).
- Taylor, J. R.: *Linguistic Categorization*. Oxford 1989. — In: *Human Affairs*, 1, 1991, s. 196—197 (ref.).
- Kittay [Kittayová], E. F.: *Metaphor. Its Cognitive Force and Linguistic Structure*. Oxford 1989. — In: *Human Affairs*, 1, 1991, s. 197—199 (ref.).
- Alpers, A.: *The World of the Polynesians*. Auckland 1987. — In: *Asian and African Studies*, 26, 1991, s. 231—232 (ref.).
- Orbell, M.: *The Natural World of the Maori*. Auckland 1985. — In: *Asian and African Studies*, 26, 1991, s. 232—233 (ref.).
- Binney, J. — Chaplin, G.: *Ngaa Moorehu. The Survivors*. Auckland 1986. — In: *Asian and African Studies*, 26, 1991, s. 234—236 (ref.).

1992

- Creativity in Communication as a Compromise**. — *Human Affairs*, 2, 1992, s. 118—123.
- Compositional Schemes for Story Initials in Marquesan Legends**. — *Asian and African Studies*, 1, 1992, s. 126—132.
- Metaphor and Vocabulary. Extension in Malay/Indonesian and in Maori**. — In: *Proceedings of the XXII. International Congress for Asian and North African Studies Hamburg*. Stuttgart, Franz Steiner 1992, s. 556—557.
- A Statistical Investigation of Metaphorical Models in a Polynesian Language**. — *Asian and African Studies*, 1, 1992, s. 15—31.
- Interpretation of Experience across Cultural Frontiers**. — *Human Affairs*, 2, 1992, s. 65—70.

Ikonické akustické prvky v slovnej zásobe. — *Jazykovedný časopis*, 43, 1992, s. 26—33, angl. res. s. 33.

Problems of Maori Lexicology. — *Glottometrika (Bochum, NSR)*, 13, 1992, s. 230—240.

Putá periférie. — *Historická revue*, 3, 1992, č. 2, s. 20—21.

Austrália a jej ľudia. — *Historická revue*, 3, 1992, č. 8, s. 2—4.

Rozprávka ako terapia duše. — *Knižná revue*, 2, 1992, č. 10, s. 9.

Nový pohľad na stavbu vesmíru. [Stonier, T.: Information and the Internal Structure of Universe. London 1990.] — In: *Knižná revue*, 2, 1992, č. 6, s. 11 (ref.).

Stalph, J.: Grundlagen einer Grammatik der sinojapanischen Schrift. Wiesbaden 1989. — In: *Asian and African Studies*, 1, 1992, s. 204—205. (ref.).

Investigating Obsolescence. Studies in Language Contraction and Death. Cambridge 1989. Red. N. Dorian [Dorianová]. — In: *Human Affairs*, 2, 1992, s. 94—95 (ref.).

Linguistic Categorization. Red. R. Corrigan — F. Eckman — M. Noonan. Amsterdam — Philadelphia 1989. — In: *Jazykovedný časopis*, 43, 1992, s. 73—74 (ref.).

Lakoff, G. — Turner, M.: More than Cool Reason. A Field Guide to Poetic Metaphor. Chicago 1989. — In: *Human Affairs*, 2, 1992, s. 93—94 (ref.).

Oliver, D. L.: Oceania. The Native Culture of Australia and the Pacific Islands. Honolulu 1989. — In: *Asian and African Studies*, 1, 1992, s. 97—99 (ref.).

Súčasná novozélandská próza. [Finlayson, R. — Frame [Frameová], J. — Ihimaera, W.] — In: *Revue svetovej literatúry*, 28, 1992, č. 8, s. 72—81 (ref.).

Nová kniha o „vodnom“ kontinente. [Kele, F. — Mariot, P.: Ostrovy a súostrovia Oceánie. Bratislava 1992.] — In: *Knižná revue*, 2, 1992, č. 16, s. 7 (ref.).

1993

Encyklopédia jazykovedy. Sprac. J. Mistrík s kolektívom autorov. 1. vyd. Bratislava, Obzor 1993. 520 s. (člen kolektívu autorov).

Ref.: 1. Dvonč, L.: Encyklopédia jazykovedy. — *Nedeľná Pravda*, 2, 1993, č. 38, s. 6. — 2. Gašinec, E.: Všetko o jazyku a štýle pre slovenčinárov a jazykárov. — *Slovenský jazyk a literatúra v škole*, 40, 1993/94, s. 125—127. — 3. Jarošová, A.: Encyklopédia jazykovedy. — *Knižná revue*, 3, 1993, č. 17, s. 1. — 4. Ondruš, Š.: Encyklopédia jazykovedy. Dielo vyše šesťdesiatich slovenských a českých lingvistov. — *Slovenská Republika*, 16. 10. 1993, s. 10. — 5. Švareninová, O.: Encyklopédia jazykovedy. — *Učiteľské noviny*, 43, 1993, č. 33, s. 12. — 6. Dolník, J.: Encyklopédia jazykovedy. — *Jazykovedný časopis*, 45, 1994, s. 58—60. — 7. Dubníček, J.: Najpodrobnejšie o slovenčine. — *Práca*, 24. 2. 1994, s. 5. — 8. Horecký, J.: Typy encyklopedických textov. — *Kultúra slova*, 28, 1994, s. 77—81. — 9. Chmelík, A.: Na okraj recenzie Encyklopédie jazykovedy. — *Slovenský jazyk a literatúra v škole*, 41, 1994/95, s. 121 (k J. Dubníčkovi). — 10. Uhlár, V.: Encyklopédia jazykovedy. — *Literárny týždenník*, 7, 1994, č. 2, s. 5. — 11. Králik, L.: *Slavica Slovaca*, 30, 1995, s. 71—73.

Jazyková relativita a predpoklady jazykovej tvorivosti. — *Jazykovedný časopis*, 44, 1993, s. 54—59, angl. res. s. 59.

Language Death. A Conceptual Framework. — In: *Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Graecolatina et Orientalia. 21—22.* Red. L. Drozdík. Bratislava, Univerzita Komenského 1993, s. 101—110.

The Reality of Acoustic Icons in Vocabulary. — *Asian and African Studies*, 2, 1993, s. 3—15.

- Anatomical Metaphor and Its Role in Vocabulary Extension in Indonesian and Maori. — *Asian and African Studies*, 2, 1993, s. 147—153.
- Remarks on the Specificity of Japanese Culture. — *Human Affairs*, 3, 1993, s. 91—96.
- Structuration of Space and Time in Polynesian Languages. — In: *Time Space and Order in Asian and European Tradition*. Red. K. Fiala. Praha, Japan Center 1993, s. 67—74.
- Semantic Modification of Polynesian Lexicon under the Impact of Christian Teaching. — *Revue pro religionistiku*, 1, 1993, s. 47—54.
- Maori Linguistic Terminology. A Creative Endeavour. — In: *Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Graecolatina et Orientalia*. 22—23. Red. L. Drozdík. Bratislava, Univerzita Komenského 1993, s. 111—117.
- Zástoj slovenčiny medzi jazykmi sveta. — In: *Učíme slovenčinu. Zborník referátov a diskusných príspevkov účastníkov odborného seminára. September 1993*. Red. B. Švihranová. Bratislava, Ústav jazykovej a odbornej prípravy zahraničných študentov Univerzity Komenského 1993, s. 37—51.
- Filozofické črty polynézskej kozmológie. — *Tvorba*, 3 (12), 1993, č. 4—5, s. 51—52.
- Čo ponúka Východ Západu. — *Tvorba*, 3 (12), 1993, č. 6—7, s. 17—20.
- Vízia ušľachtilého divocha. — *Historická revue*, 4, 1993, č. 6, s. 13—14.
- Myšlienkový svet v písme. — *Historická revue*, 4, 1993, č. 10, s. 2—3.
- Inteligencia ako nadstavba informácie. — *Knižná revue*, 3, 1993, č. 10, s. 9.
- Lucy, J. A.: Language Diversity and Thought. A Reformulation of the Linguistic Relativity Hypothesis. — In: *Asian and African Studies*, 2, 1993, s. 96⁵—98 (ref.).
- Mental Representations. The Interface Between Language and Reality. Red. R. M. Kempson [Kempsonová]. Cambridge 1990. — In: *Human Affairs*, 3, 1993, s. 192 (ref.).
- Deane, P. D.: Grammar in Mind and Brain. Berlin 1992. — In: *Human Affairs*, 3, 1993, s. 191 (ref.).
- Bruno [Brunová], S. — Schade [Schadeová], A.: Fiji, Samoa, Tonga. München 1993. — In: *Asian and African Studies*, 2, 1993, s. 100—101 (ref.).
- Interdisciplinárny výskum sémantiky jazyka. Príspevok kognitívnej antropológie. — *Jazykovedný časopis*, 44, 1993, s. 78—79.
- Dovršené dielo. Zamyslenie sa nad naším orientalistom Rudolfom Macúchom (1919—1993). — *Tvorba*, 3 (12), 1993, č. 9, s. 30—31.

1994

- Niektoré vlastnosti jazykového priestoru. — *Jazykovedný časopis*, 45, 1994, s. 12—18, angl. res. s. 18.
- Poetic Language and Ordinary Language. A Linguistic View. — *Human Affairs*, 4, 1994, s. 55—63.
- Structuration of Space and Time in Polynesian Languages. — *Asian and African Studies*, 3, 1994, s. 3—9.
- Possesion in Polynesian Languages. — *Asian and African Studies*, 3, 1994, s. 176—182.
- Semantic Interference Across Cultural Borders. Translating Bible in Polynesia. — In: *Les approches et les méthodes interdisciplinaires de recherche en sciences sociales*. Red. L. Vajdová. Bratislava, Institut Français 1994, s. 161—168.
- Rané kontakty Európanov s obyvateľmi Oceánie a Japonska. Reakcie a stereotypy. — *Slovenský národopis*, 42, 1994, s. 283—295.

- Aspects of Austronesian Kinship Semantics.** — In: *Austronesian Terminologies: Continuity and Change*. Red. A. K. Pawley — M. D. Ross. Canberra 1994, s. 231—239.
- Rodina v Polynézii. — *Tvorba*, 4 (13), 1994, č. 4, s. 6—7.
- Východ a Západ. Stereotyp a xenofóbia. — *Tvorba*, 4 (13), 1994, č. 7, s. 29—30.
- Tabulky z Mezopotámie. — *Historická revue*, 5, 1994, č. 2, s. 2—3.
- Posvätné písmo Egyptánov. — *Historická revue*, 5, 1994, č. 3, s. 2—3.
- Velká šanca. (Poznámky o problémoch pri prekladaní.) — *Gama*, 4, 1994, č. 1, s. 68.
- Strach z budúcnosti. Môžu rozdiely medzi civilizáciami naozaj zaviniť vojnový konflikt? — *Literárny týždenník*, 7, 1994, č. 46, s. 13.
- Ako hodnotiť výsledky vedeckého výskumu? — *Tvorba*, 4(13), 1994, č. 9, s. 24.
- Poznámky a vysvetlivky. — In: Sperry, A.: *Chlapec a more. O chlapcovi, ktorý prekonal strach*. Liptovský Mikuláš, Transcius 1994, s. 79—84.
- Výskum komunikácie. [Arrupe, P.: *Misionár v Japonsku*.] — In: *Literárny týždenník*, 7, 1994, č. 4—5.
- Kirch, P. V. — Sahlins, M.: *Anahulu. The Anthropology of History in the Kingdom of Hawaii*. Chicago — London 1992. — In: *Asian and African Studies*, 3, 1994, s. 97—98 (rec.).
- Noppen, J.-P. van — Hols [Holsová], E.: *Metaphor. 2. A Classified Bibliography of Publications 1985 to 1990*. Amsterdam — Philadelphia 1990. — In: *Asian and African Studies*, 3, 1994, s. 213—214 (ref.).
- Východ — Západ. Otvorená bilancia. Hovoríme s orientalistom Viktorom Krupom. — *Literárny týždenník*, 7, 1994, č. 4, s. 1, 10—11 (rozhovor J. Majerníka s V. Krupom).
- Profesor Ján Komorovský sedemdesiatročný. — In: *Ján Komorovský*. Zost. L. Strohnerová. Trenčín, Okresná knižnica Michala Rešetku 1994, s. 2—7.

1995

- Genetika a lingvistika.** — *Jazykovedný časopis*, 46, 1995, s. 65—73.
- Fears of the Future. Civilizations in the Third Millenium.** — *Human Affairs*, 5, 1995, s. 19—24.
- Body As a Principle of Space Organization and Interpretation.** — *Asian and African Studies*, 4, 1995, s. 3—7.
- Die Gestaltung des Raumes. Ähnlichkeiten und Unterschiede.** — *Slovenský národopis*, 43, 1995, s. 471—478.
- Cognitive Vagueness and Terminology of Internal Organs.** — *Asian and African Studies*, 4, 1995, s. 166—172.
- Maori Religion — a Holistic View of Existence.** — In: *Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Graecolatina et Orientalia. 33—34. 1991—1992*. Red. L. Drozdík et al. Bratislava, Univerzita Komenského 1995, s. 153—157, slov. res. s. 157.
- Jazykové mýty a slovenčina. — *Literárny týždenník*, 8, 1995, č. 16, s. 3. — Znovu publikovaný úryvok pod rovnakým názvom: *Kultúra slova*, 25, 1995, s. 124—125.
- Nový Zéland nie je ďalej ako Mesiac. — *Cesty bez hraníc*, 1, 1995, č. 10, s. 7—9.
- Takeši Umehara: *Pýcha Japonska*. — *Revue svetovej literatúry*, 31, 1995, č. 3—4, s. 120—126.
- Ľudské práva. Poznámka na okraj. — *Tvorba*, 5, 1995, č. 3, s. 14.
- Filozofia prirodzeného jazyka. Zost., prel. a úvodnú štúdiu napísala M. Oravcová. Bratislava 1992. — In: *Jazykovedný časopis*, 46, 1995, s. 54—55 (ref.).
- Štekauer, P.: *Essentials of English Linguistics*. Prešov 1993. — In: *Jazykovedný časopis*, 46, 1995, s. 55—57 (ref.).

O sile túžby a rozmanitosti. — Historická revue, 6, 1995, č. 8, s. 18—19. (rozhovor L. Berovej s V. Krupom).

Prekladateľská činnosť

O pôvode kávy a cukrovej trstiny. — In: Únoscovia ohňa. Red. J. Komorovský. Bratislava, Tatran 1986, s. 136—137.

Mahuike. — In: Únoscovia ohňa. Red. J. Komorovský. Bratislava, Tatran 1986, s. 138—139.

O pôvode ohňa. — In: Únoscovia ohňa. Red. J. Komorovský. Bratislava, Tatran 1986, s. 139—140.

Alisjahbana, S. T.: Nová poézia. — Revue svetovej literatúry, 23, 1987, s. 185—186.

Hau'ofa, E.: Blahoslavení tichí. — Revue svetovej literatúry, 23, 1987, s. 76—79.

Idrus: Surabaya. — Revue svetovej literatúry, 23, 1987, s. 122—128.

Waiko, J.: Ja a balus. — Revue svetovej literatúry, 23, 1987, s. 140—147.

Melville, H.: Omu. Bratislava, Tatran 1987.

Kipling, R.: Brána storakého žiaľu. — Život, 2. 2. 1989, s. 42—43.

Kipling, R.: Vojna sahibov. Bratislava, Slovenský spisovateľ 1989. 148 s.

Huizinga, J.: Jeseň stredoveku. Homo ludens. Bratislava, Tatran 1990.

Bronfield, L.: Noc v Bombaji. Bratislava, Litera 1991.

Defoe, D.: Život a dobrodružstvá Robinsona Crusoea. Bratislava, Mladé letá 1991.

Jagawová, S. — Suekiči, A.: Rozprávka o žeriavovi. Bratislava, Mladé letá 1991.

Jakobson, R.: Lingvistika a poetika. — In: Jakobson, R.: Lingvistická poetika. (Výber z diela.) Bratislava, Tatran 1991, s. 36—76.

Jakobson, R.: Tajná služba Konštantína Filozofa a ďalší rozvoj staroslovanskej poézie. — In: Jakobson, R.: Lingvistická poetika. (Výber z diela.) Bratislava, Tatran 1991, s. 168—188.

Miller, A.: Zákruty času. Bratislava, Slovenský spisovateľ 1991.

Bromfield, L.: Trpký lotos. — Literárny týždenník, 6, 1993, č. 50, s. 8—9.

Polanyi, M. — Prosch, H.: Pád rozumu. — Tvorba, 4, 1994, č. 4, s. 26—29.

Snežná žena (Juki-onna). — Gama, 4, 1994, č. 1, s. 69—71.

Redakčná činnosť

Jazykovedný časopis, 37, 1986 — 46, 1995 (člen red. rady).

Premeny a návraty. Cesty k emancipácii literatúr Ázie a Afriky. Bratislava, Slovenský spisovateľ 1989. 264 s. (redaktor).

Zostavil Ladislav Dvonč

V dňoch 1.—3. mája 1996 sa v Kongresovom centre SAV v Smoleniciach konala medzinárodná vedecká konferencia s názvom *Slovenčina na konci 20. storočia, jej normy a perspektívy*. Organizátorom boli Jazykovedný ústav L. Štúra Slovenskej akadémie vied a Ministerstvo kultúry Slovenskej republiky, iniciátorom, koordinátorom celého podujatia aj tak povediac výkonným organizátorom zodpovedným za priebeh bol vedúci vedecký pracovník JÚLŠ SAV S. Ondrejovič. Konferencia bola prvým väčším výstupom vedeckého projektu č. 95/5305/238 *Slovenčina na konci 20. storočia, zmeny v jej systéme, normách a funkciách*, ktorého vedúcim je J. B o s á k (porov. aj jeho článok *Spisovné jazyky v pohybe: dynamika ich opisu*. Jazykovedný časopis, 46, 1995, s. 23—26).

Aktuálnosť tematiky tejto konferencie diktoval sám život. Rozdelenie Česko—Slovenska a s tým spätý vznik Slovenskej republiky ako samostatného štátu, úloha slovenčiny ako úradného a štátneho jazyka (15. novembra 1995 bol slovenským parlamentom prijatý Zákon o štátnom jazyku SR; zákon č. 270/1995 Zbierky zákonov, s. 1999) si vyžaduje, aby slovenská jazykoveda kontinuálne, no aj po novom riešila problematiku jazykových noriem, normatívnosti, vzťahu normy a kodifikácie v spisovnej slovenčine, aby charakterizovala základné znaky súčasnej jazykovej situácie v nových štátoprávných podmienkach, a to aj vzhľadom na všetky závažné spoločenské, politické zmeny, zmeny v kultúre a postupujúcu transformáciu celej slovenskej spoločnosti. Dôležitosť a spoločenskú závažnosť témy konferencie dokazuje účasť predstaviteľov decíznej sféry — Ministerstvá kultúry SR na konferencii nielen ako inštitúcie zaštitujúcej toto podujatie; predstavitelia MK SR boli prítomní počas celého rokovania a zúčastnili sa okrem otváracieho prejavu viacerými vstupmi v bloku referátov aj v diskusiách.

Minister kultúry SR Ivan Hudec v otváracom príhovore začlenil jazyk medzi hodnoty národa, ktoré tvoria súčasť jeho kultúrneho dedičstva. Vyslovil vieru, že príde čas, keď ekokultúra ako ochrana osobitností každej kultúry dostane v celosvetovom kontexte miesto, ktoré jej patrí. — Riaditeľ JÚLŠ SAV I. R i p k a vo svojom vstupnom prejave zdôraznil nadväznosť konferencie na predchádzajúce obdobné podujatia, osobitne na konferenciu o spisovnom jazyku a jazykovej kultúre, ktorá sa konala v októbri 1994 v Budmericiach (porov. zborník *Spisovná slovenčina a jazyková kultúra*, 1995).

Rovnovážnosť, ktorá je ontologickou vlastnosťou jazyka, vyžaduje venovať primeranú pozornosť systémovej aj komunikačnej dimenzii jazyka. V bloku najvšeobecnejšie ladených referátov v mimoriadne hodnotnom príspevku *Wspólczesne premiany językowe z metodologiczno-językoznauczego punktu widzenia* S. G a j d a (Opole, Poľsko) nastolil viaceré závažné otázky: ako chápať súčasnosť jazyka, či doterajší metodologický aparát vystačí na zachytenie jazykovej súčasnosti, ako treba chápať tendenciu k zdokonaľovaniu. Za organizujúceho činiteľa vnútrojazykových procesov pokladá päť hlavných tendencií: ekonomizáciu, unifikáciu, kompletizáciu, repartíciu (jej doménou je kooperácia syntaxe so slovtvorbou) a nobilitáciu (prechod prvkov z hovorenej reči na úroveň všeobecne používaných jazykových prostriedkov). Pri sledovaní spoločensky podmienených jazykových zmien treba brať do úvahy viaceré kontexty (etnicko—národný, slovansko—európsky, globálny, politicko—ekonomický a ideologický). — J. H o r e c k ý (*Ciele a metódy preskriptívnej lingvistiky*) konštoval, že činnosť preskriptívnej lingvistiky, ktorá je dnes aktuálna, má zahŕňať viaceré zložiek

(poznávanie, rozhodovanie o správnosti, kultivovanie). Musí sledovať nielen tendenciu po homogenizácii, ale aj tendenciu po diferenciacii podľa komunikačných sfér. Skúmať treba individuálne, ale najmä socializované vedomie používateľov jazyka.

Ak J. D o l n í k (*Kritika jazykovej kritiky*) svojím vystúpením sledoval zámer vyvolať živú diskusiu, treba povedať, že sa mu zámer podaril. Postavil sa na pozíciu „advokáta“ používateľov jazyka. Proti jazykovým kritikom obviňujúcim používateľov z nedostatku jazykovej kultúry, z ignorantstva, dokonca až zo zámernej deštrukcie spisovného jazyka — samých negatívnych vlastností — by si podľa J. Dolníka obhajca používateľov jazyka mohol postaviť protiotázku: Ako je to s kultúrnosťou jazykovej kritiky, keď zotrúva na stereotypných názoroch, nekultivuje svoj obraz jazyka, nezaujíma sa o to, čo vlastne prebieha v hlave nositeľa jazyka, keď (podľa kritiky) nerešpektuje zákonitosti slovenčiny. — L. Ď u r o v i č (*Systém [skutočný?, domnělý?] a jeho kodifikácia*) poukázal na niektoré všeobecné črty kodifikácií: Teoretické poznanie je nekonečné, každá kodifikácia sa správa ako konečná. Kodifikátori by mali mať pokoru, mali by si byť vedomí toho, že nové poznanie koriguje predchádzajúcu kodifikáciu. Autor vyslovil aj provokačný názor, že najlepšimi kodifikátormi sú ľudia, ktorí teoreticky nerozmyšľajú. — J. D o r u l a (*Jazyk a identita, jazyk a zákon*) najprv polemizujúc s názorom politológa M. Kusého („nie sme národ, sme krajan“) priniesol argumenty v prospech ním už viackrát zdôrazňovanej myšlienky, že spisovný jazyk ako kodifikovaná podoba národného jazyka je atribút, ktorý všetci Slováci uznávajú za neodmysliteľný znak svojej národnosti, slovenskosti. V súvisi so zákonom o štátnom jazyku SR zdôraznil, že je to zákon nie o podobe jazyka, ale o jeho používaní. — J. F i n d r a (*Jazyk ako individuálny a sociálny fenomén [norma a úzus]*) konštatoval, že v súčasnej slovenskej spoločnosti existujú predstavitelia dvoch krajných tendencií: jedni fetišizujú (spisovný) jazyk, druhí fetišizujú text. Obidve stanoviská ignorujú napätie medzi individuálnym a sociálnym v jazyku. Norma (synchronne fixované pravidlá) žije v jazyku napriek zásahom jednotlivca. — J. B o s á k (*Prestratifikovaná slovenčina alebo hľadanie hraníc spisovnosti*) rozvíjal myšlienku, že hoci v našej komunikácii je aspoň 90% hovorených prejavov, najmenej máme v slovenčine preskúmané práve bežné komunikáty „medzi“ nárečiami a spisovným jazykom. Termíny štandard a subštandard v Horeckého chápaní sa mu nezdarujú najvhodnejšie, lebo chýba určenie, kto sú nositelia týchto variet. — S. O n d r e j o v i č (*Sociolingvistický vs. „normativistický“ pohľad na jazyk*) polemizoval s tézou, opakovanne vyslovovanou niektorými slovenskými jazykovedcami, že „normu uvádzajú kodifikačné príručky, netreba ju zisťovať na ulici“. Na rozdiel od tých, ktorí situáciu v používaní (spisovnej) slovenčiny vidia ako katastrofálnu, jemu sa zdá, že je tu normálna sociolingvistická situácia: jazyk je dostatočujúco rozvinutý, nik ho neohrozuje.

V referáte *Deskripce alebo preskripce v neografii* O. M a r t i n c o v á (Praha) zdôraznila, že pri tvorbe slovníkov neologizmov otázka neznie „deskripcia“ (t. j. iba informovanie) alebo „preskripcia“, ale užitočné je zisťovať, aké okolnosti utvárajú preskriptívnu slovníkového opisu, čím teda slovník pôsobí na používateľa v zmysle odporúčania. — *Nová jazyková situácia v Slovenskej republike* má podľa J. K a ě a l u vlastný jazykový, medzijazykový a mimojazykový rozmer. Precíznosťou a presnosťou hodnotný pohľad na funkciu jazykového zákona predniesol J. K o ř e n s k ý (Praha) *Jazykové právo — otvorený prostor, nebo limita?* V kontexte kontroverzne prijímaného zákona o štátnom jazyku v SR pokladáme za poučny najmä tento zo záverov autorovho uvažovania: Sama existencia jazykového zákona nemu-

sí byť chápaná iba ako limitatívny či dokonca diskriminačný faktor. Jazykový zákon je právny predpis, ktorý je schopný integratívne, explicitne, na vysokom stupni právnej sily pozitívne vymedzovať aj rozsiahle práva v oblasti jazykových aktivít občanov a cudzincov. Neexistencia jazykového zákona môže naopak viesť k tomu, že jednotlivé čiastkové problémy sa riešia nesústavne, kumulatívne, izolovane formou predpisov veľmi rozdielnej právnej sily (čo vytvára nekontrolovateľný priestor). M. F e r k o (MK SR) porozprával o tom, ako sa pripravoval Zákon NR SR o štátnom jazyku SR (zákon mal 43 rozličných variantov), o významnosti tohto zákona svedčí podľa neho aj to, ako proti nemu ide politická opozícia. Za významného pomocníka pri uvádzaní zákona do života pokladá ustanovenie Ústrednej jazykovej rady, utvorenie Národného literárneho centra ale napríklad aj starostlivosť o obsadzovanie miest zahraničných lektorov slovenčiny.

Medzi všeobecnejšie orientované príspevky sa priradujú aj vystúpenia M. Považaja, V. Krupu a K. Buzássyovej. M. P o v a ž a j (*Norma a kodifikácia*) v porovnaní s ohlásenou témou pojal svoj referát všeobecnejšie. Po analýze vzťahu pojmov norma a kodifikácia u viacerých popredných slovenských a českých lingvistov podal svoju definíciu normy. Zdôrazňuje v nej oporu o vybranú jazykovú prax (o nositeľov jazyka s istým vzdelaním vedome kultivujúcich svoj jazykový prejav). — V. K r u p a (*Jazykové mýty okolo nás*) na príklade niektorých maďarských (ale aj slovanských) starších aj súčasnejších mýtotvorcov ukázal spoločnú vlastnosť jazykových mýtov: Všetky jazykové mýty sú prepletené s historickými mýtmi a kladú si za cieľ povznášať povest vlastného národa. Nevyhnutne pritom znevážujú postavenie iných, obyčajne susedných národov a jazykov, hoci vo väčšine prípadov to nie je ich primárna funkcia. — K. B u z á s s y o v á (*Slovenčina ako stredoeurópsky jazyk [Na okraj protikladu domáce / cudzie]*) uviedla viacero argumentov v prospech platnosti téz: Slovenčina je v porovnaní s niektorými susednými jazykmi jazyk relatívne otvorený prijímaniu internacionalizmov. Súčasťou identity slovenčiny sú aj proporcie, v akých na makroúrovni aj mikroúrovni systému koexistujú domáce a internacionálne prostriedky. Tieto proporcie vyplývajú z dlhodobou sa utvárajúcich kultúrnych a spoločenských tradícií.

Parciálnejších problémov sa týkali referáty J. M l a c k a *Dvojaký život našej súčasnej frazeológie, jej domáci a exilový kontext*, v ktorom autor venoval pozornosť frazeológii s kresťanským motivačným základom (ale nielen jej), a M. P i s á r č i k o v e j *Nové vydanie Krátkeho slovníka slovenského jazyka*; autorka predstavila niekoľko rovín, v ktorých sa uskutočňuje dopĺňanie a opravy v KSSJ ako príprava na tretie vydanie tohto diela. — Aj keď okolnosti a príčiny, pre ktoré vo vývine spisovných jazykov existujú puristické tendencie, sú pri každom jazyku do značnej miery jedinečné, poučné a teda nesporne prínosné v tematike konferencie boli dôkladné príspevky M. J e l í n k a (Brno) *Český purizmus a jeho ztroskotání* a M. S a m a r d ž i j u (Záhreb) *Osnovni pravci hrvatskoga jezičkog purizma*. — Do tematiky konferencie dobre zapadli aj sociolingvisticky orientované príspevky I. R i p k u *Strata historickéj komunikačnej základne v nárečových prejavoch amerických Slovákov* a D. S l a n č o v e j — M. S o k o l o v e j *Výsledky a perspektívy sociolingvistických výskumov prešovských vysokoškolákov*. V referáte autorky porovnali výsledky výskumu hovorenej podoby slovenčiny v 60. rokoch (projekt E. Paulinyho) s výsledkami ich výskumu jazykovej situácie na východnom Slovensku v 90. rokoch. Poskytli tak obraz o javochoch, ktoré vytvárajú východoslovenský variant štandardnej variety v porovnaní s javmi vytvárajúcimi celoslovenskú podobu štandardnej variety. — Na súvzťažnosť pohybov v slovnej zásobe v okruhu

poľnohospodárstva s vývinom tohto odvetvia národného hospodárstva na Slovensku pred druhou svetovou vojnou a po nej poukázala A. F e r e n ě í k o v á. — Súčasťou tohto bloku boli aj príspevky bádateľov z Česka: J. Z e m a n a (Hradec Králové) o prijímaní slovenskej kultúry Čechmi po rozpade Česko-Slovenska, A. R a n g e l o v e j (Praha) o paralelných slovenských a českých textoch na výrobkoch a O. S c h u l z o v e j (Praha) o vývoji jazyka niekoľkých generácií Slovákov žijúcich v Prahe, resp. v Ostrave. Tematicky sa sem priraduje etnologický príspevok M. K a l a v s k é h o *Jazyk a identita v zmiešanom prostredí (na príklade južného Zemplína)*. V príspevku sú výsledky autorovho terénneho výskumu o dorozumievaní v zmiešaných slovensko—maďarských manželstvách.

Hoci pôvodne sa so zaradením tematického okruhu počítačovej lingvistiky do programu konferencie nerátalo, príspevky V. B e n k u, M. Š i m k o v e j, A. J a r o š o v e j, P. Ď u r ě u, ako aj lexikograficky orientované príspevky J. S k l a d a n e j a J. B e n k o v i ě o v e j ukázali, že obraz o slovenčine na konci 20. storočia by bol neúplný, keby bol ochudobnený o výskumné aktivity, ktoré vyvíjajú v oblasti počítačovej jazykovedy, pri budovaní korpusu slovenského jazyka a opise slovnej zásoby vhodnom na využívanie korpusu na rozličné aplikácie slovenskí jazykovedci aj iní odborníci.

Kladnou stránkou konferencie bol relatívne dostačujúci priestor na diskusiu. Diskutovalo sa živo, v polemickom zápale sa miestami aj iskrilo, ale to nebolo na škodu vecí. Ukázalo sa, že účastníci konferencie zväčša ovládajú umenie viesť plodný dialóg, vyskytli sa aj prípady, keď averzia k mienke názorového protivníka bránila diskutujúcemu uplatniť schopnosť vypočúť si a pochopiť to, o čom bola reč. Uvedme aspoň výberovo zaujímavejšie otázky a problémy, ktoré nastolili niektorí diskutujúci: M. J e l í n e k žiadal bližšie objasniť pojem systemizácie (v súvislosti s globálnou a lokálnou systemizáciou, o ktorej hovoril J. Dolník). — L. Ď u r o v i ě pokladá slovenskú kodifikáciu spravidla za čierno-bielu, uznáva však, že hovoriaci si takú kodifikáciu želajú, lebo majú averziu voči dubletám. — Neuralgickosť normy vyplýva podľa J. K o ř e n s k é h o z toho, že k prvkom — súčasť normy — je možný aj a priori systémový prístup, aj prístup komunikatívno-interaktívny. — M. F e r k o sa pohoršil nad tým, koľko otázok v súvislosti s pojmom jazykovej normy pokladajú slovenskí jazykovedci za otvorené problémy (hoci, ako sa uviedlo, od prvej povinovej konferencie o norme v r. 1955 uplynulo už vyše štyridsať rokov). Takýto stav však vo vede, ako sa konštatovalo aj v záveroch z konferencie, nie je nijakou anomáliou. Pojmová náplň termínov odrážajúcich javy, ktoré sú vo vývoji, sa dlho spresňuje. — K problému náporu anglicizmov do súčasnej slovenčiny (aj do iných jazykov), ku ktorému sa vyslovili viacerí diskutujúci, M. Jelínek a K. B u z á s s y o v á zhodne poukázali na to, že by sa malo rozlišovať, či ide o výpožičku uplatnenú na úrovni textu (parole), alebo ide o prevzatie na úrovni langue.

Konferencia *Slovenčina na konci 20. storočia, jej normy a perspektívy* splnila cieľ, ktorý si usporiadatelia vytýčili, aj keď, ako to neraz býva, nemusela uspokojiť všetkých účastníkov rovnakou mierou. Vo viacerých hodnotných referátoch, aj v diskusiách k nim účastníci mohli získať ne jeden podnet na ďalší výskum. Materiály z konferencie vyjdú v samostatnom zborníku.

Klára Buzássyová

ĎALŠIE SOCIOLINGVISTICKY ORIENTOVANÉ STRETNUTIE NA SEVERE POLSKA

O kontexte medzi prirodzeným dorozumievacím prostriedkom a jeho nositeľmi — príslušníkmi rozlične štruktúrovaných sociálnych spoločností — niet v jazykovede vážnejších pochybností. Rozdiely v lingvistických prístupoch sa môžu zreteľnejšie kontúrovať vtedy, keď bádatelia favorizujú jednu zo stránok tohto všeobecne akceptovaného vzťahu. Funkčný súzvuk obidvoch stanovísk sa stáva skutočnosťou, ak sa „čisté“ lingvistické náhľady nemanifestovane, prirodzene opierajú o štúdium sociálnych podmienok a procesov. Zdôrazňovanie sociolingvistického pohľadu sa potom spravidla stáva vítaným a hodnoverným obohatením moderných výskumov medziľudskej komunikácie.

Oporu v skúmaní spoločenských vzťahov pri reálnom objasňovaní komunikačných procesov už tradične využíva aj poľská lingvistika (porov. napr. reprezentatívne dielo *Encyklopedia kultury polskiej XX. wieku. 2. Współczesny język polski*. Red. J. Bartmiński. Wrocław 1993). Ak sa takto ladeným postupom udelí priestor na prezentovanie aj na medzinárodnom podujatí, bez rizika zveličenia možno hovoriť o koncepcne a metodologicky životaschopnom programe.

Pracovníci katedry súčasnej poľštiny Inštitútu poľskej filológie, ktorý je súčasťou Štetínskej univerzity, v dňoch 19.—20. septembra 1995 vo Świnoujści zorganizovali už druhú sociolingvisticky zameranú konferenciu s pracovným názvom *Spoločenská diferenciácia súčasnej poľštiny*. Napriek dominujúcemu záujmu o domáci jazyk organizátori neprivilovali dvere rokovacej miestnosti ani pred účastníkmi z iných štátov (Slovensko, Nemecko). Tento postup sa ukázal ako opodstatnený. Vo vystúpeniach a diskusne formulovaných myšlienkach sa totiž okrem vyhranenejšej problematiky (lexika — terminológia, sociolekty a pod.) objavovali aj príspevky, ktoré cielili k zodpovedaniu na univerzálnejšie otázky súčasnej (príjmenšom európskej) lingvistiky: jazyková situácia v pohraničných oblastiach, jazykové procesy ako prejav etnokultúrnych vzťahov, podmienky a prejavy bilingvizmu a multilingvizmu/diglosie, „prepínanie kódu“, kontext synchronnej a diachrónnej jazykovedy pri štúdiu asimilačných procesov, stupeň modelovosti v komunikácii formalizovaných sociokomunikačných jednotiek bez ohľadu na národné/štátne špecifiká (komerčná sféra, školské vzdelávanie) a pod. Všeobecnejšie povedané — príbuzná problematika sa pri konfrontovaní na medzinárodnej úrovni stala spoločným záujmom všetkých účastníkov konferencie.

Rokovanie konferencie otvoril syntetizujúci príspevok Z. Z a g ó r s k e h o (Poznaň). Autor sprievádzal stav bádania v súčasnej poľštine, pričom vychádzal z kontextu rozličných názorov poľských lingvistov. Základy poľštiny sú dnes už veľmi dobre spracované; tento poznatok platí predovšetkým o slovnej zásobe, ktorá predstavuje veľmi rozsiahly, ale pevný systém. Povedomie o systéme sa umocňuje aj výskumami vo viacerých variantoch poľského národného jazyka, a to predovšetkým vo fonickej oblasti, frazeológii a slovtvorbe. Problém predstavuje usúvzťažnenie výskumného materiálu: dynamická interpretácia si vyžaduje prienik viacerých klasifikačných kritérií a metodologických prístupov, nezriedka s terminologickou pestrosťou (napr. termín *biolekt* sa pohybuje na hraniciach synchronného a diachrónneho chápania). Požiadavka terminologickej priezračnosti sa objavuje — ako naznačila aj diskusia — aj v iných európskych lingvistikách.

Ucelený blok konferenčných príspevkov predstavovala problematika kontaktov dvoch, resp. viacerých typologicky viac či menej príbuzných jazykov, ktoré koexistujú v historicko-

-geograficky sformovaných komunikačných spoločenských. Diachrónny pohľad na vývin a fungovanie lužičtiny sa objavil v príspevku T. L e w a s k i e w i c z a (Poznaň). Prednášajúci sa zameriaval na etapy normovania a kodifikácie lužického jazyka. Asimilačné tendencie v kontexte s nemčinou sa prejavili v jazyku Lužičanov hlavne na začiatku 20. storočia a pred I. svetovou vojnou. Horná a dolná lužičtina sa výrazne upevňovala na prelome 40. a 50. rokov zásluhou tlače (*Domowina* ako tlačové centrum). Po zjednotení Nemecka sa situácia zhoršuje; nepríliš priaznivému stavu nepomáhajú ani jazykové kurzy. Výskumy naznačujú, že v súčasnosti je proklamovanie lužického povedomia zreteľnejšie ako ovládanie lužického jazyka.

Jazykovú situáciu v Tešínskom Sliezsku priblížil Z. G r e ň (Varšava). Stav a úroveň dorozumievania obyvateľov tohto regiónu ovplyvňujú sociálne (meniac sa spoločenská štruktúra), psychologické a ekonomické podmienky (obchodné kontakty, rozvoj terciálnej sféry). Po roku 1989 pod vplyvom atraktivity poľskej ekonomiky vzrastá sociálna a komunikačná prestíž poľštiny. Hospodárske vzťahy podnecujú formovanie tzv. *interjazyka* (zmiešanej variety, v ktorej osobitým spôsobom funguje prepínanie kódu asi tak, ako v spoločenských diglossných hovoriacich). Nemožno uvažovať o osobitnom variante poľštiny, pretože pri kontakte poľštiny, češtiny a vo východných rajónoch Sliezska aj slovenčiny do kontaktov vstupujú typologicky príbuzné jazyky. Podľa Z. Greňa je vhodné uvažovať aj o neterminologickom pomenovaní tohto komunikačného útvaru — *język handlowy*. (Analogia sa ponúka aj pri hodnotení hybridného komunikačného útvaru, ktorý funguje v dorozumievaní poľských a ukrajinských trhovcov so slovenskými kupujúcimi v prihraničných oblastiach poľskej Oravy — Nowy Targ, Jablonka a pod.)

U. D r e c h s e l (Greifswald) sa sústredil na prejavy jazykových interferencií medzi dvoma susediacimi, ale typologicky odlišnými jazykmi. Nemčina pôsobí na poľštinu analytickými prostriedkami, napr. pod vplyvom rétorických konštrukcií, ktoré sa do komunikácie dostávajú cez tranzit publicistiky (perifrása „obkladá“ sloveso viacerými slovami). Poľština ovplyvňuje nemčinu opačne: výskyt syntetických tvarov v nemčine je dôsledkom procesu podobného pri terminologizácii.

Ďalší tematický blok konferencie tvorili príspevky zamerané na komunikáciu v osobitých socioprofesionálnych skupinách/prostrediach. S. K a n i a (Štetín) analyzoval najnovší stav v lexike vojenského prostredia. Slovník a frazeológia vo „vojenskej subkultúre“ sú veľmi dynamické. I napriek rovnakému veku a profesiovej orientácii nositeľov „gvary žofnierskej“ možno v tomto zdánlivo homogénnom spoločenstve vidieť „generačné“ (t. j. služobné) a „odborné“ (podľa druhu vojska) hierarchizovanie so zreteľnými signálmi kultového vyjadrovania. Je teda zrejme, že uvažovať o jednoliatejšom charaktere vojenskej komunikácie nemá veľký zmysel. (Výskumy dorozumievania medzi vojakmi sa naposledy v 80. rokoch uskutočňovali aj v slovenských [J. Šikra, 1986] a českých podmienkach [P. Peňáz, 1987]. V súčasnosti sa ukazuje potrebné v štúdiách pokračovať vzhľadom na zmenené spoločenské a jazykové podmienky v „postfederálnych“ armádach: česko—slovenský jazykový dualizmus vystriedali samostatné veliace jazyky — slovenčina, resp. čeština.)

V. P a t r á š (Banská Bystrica) si všimol sociolingvistické kontexty školských prezývok v monolitnej vekovej a socioprofesionálnej skupine žiackej a študentskej populácie. Autor príspevku rozdelil školské prezývky podľa motivácie na začiatku nominačného procesu do piatich skupín. Zdôraznil, že žiacke a študentské „sekundárne pomenovania“ v kondenzova-

nej podobe vyjadrajú etnokultúrne, sociálne, psychologické a komunikačné osobitosti jednej z veľmi dynamických vekovo-generačných skupín v rámci nositeľov národného jazyka. Pri konfrontovaní so situáciou v poľských podmienkach (porov. Czarnecka — Zgólkowa: Słownik gwary uczniowskiej, 1991) sa zásluhou typologickej príslušnosti exponuje nadnárodný systémovo-komunikačný model prezývok.

O stave súčasnej terminológie v oblasti odevníctva a módy referovala B. K o z i a r s k a (Štetín). Prevahu v lexikálnom inventári tvoria výpožičky z francúzštiny — tranzitného kanála na vstup pomenovaní z orientálnych jazykov (svahilčiny, tamilčiny a pod.). Výpožičky sa buď systémovo adaptujú na domáce podmienky, alebo odrážajú kontext s lexikou iných priemyselných odvetví textilníctva. Možno teda povedať, že súčasná poľská odevnícka terminológia sa dynamicky pohybuje v spektre *tradicionalizmus — novátorstvo*.

Reklamný text — *šokujúco provokatívny, ale popritom so zreteľnými črtami poetickosti a rétorickosti*, zaujal J. I g n a t o w i c z -S k o w r o ň s k ú (Štetín). Prednášajúca na základe analýzy reklamných komunikátov z lokálnej tlače zdôraznila, že *efekt persuázie* sa dosahuje nielen prostredníctvom jazyka/štýlu, ale v kontexte viacerých semiotických sústav. Reklama tak môže/musí spĺňať aj všeobecnejšie normatívne kritériá v rámci konkrétnych kultúrnych podmienok. S príchutou skepsy dodajme, že táto prirodzená požiadavka rešpektovať základné zásady jazykovej a komunikačnej kultúry sa zatiaľ aj v slovenských podmienkach nezriedka stáva nedosiahnuteľným ideálom.

Prvky reklamy prameniace z efektu presvedčania sú temer vždy prítomné aj pri pomenovaní obchodných zariadení a prevádzok. P. O d l o š (Banská Bystrica) tieto nominačné procesy rozdelil do štyroch skupín (pomenovanie prevádzky podľa mena/priezviska podnikateľa; podľa charakteru ponúkaného sortimentu; podľa dislokovania prevádzky; inak, napr. umelo vytvoreným názvom). Pomenovania obchodných jednotiek vzhľadom k potenciálnym zákazníkom plnia identifikačno-orientačnú funkciu. Táto — obzvlášť v polovici 90. rokov — nesporne atraktívna problematika púta pozornosť aj poľských bádateľov (porov. napr. prvý diel zborníka z „veľkomestskej“ konferencie, ktorá sa konala v Lodži v máji 1994).

B. F r a n k o w s k a -K o z a k (Štetín) na základe sociolingvistickej profilovaných výskumov analyzovala recesnú lexiku v hovorenom jazyku obyvateľov západného Pomoranska. Pozornosť pritom zacielená na variantné prvky v jazyku (paralelizmy/výpožičky z iných jazykov/variet, vzťahy polysémie a pod.) Na hodnovernú klasifikáciu zostavila sieť sociodemografických črt respondentov, uvedomujúc si pritom hierarchiu kvalifikátorov; okrem „individuálnych“ charakteristík by nemali zostať stranou ani širšie (geografické, spoločenské) a vlastné jazykovo-systémové parametre.

Fakt, že aj v priestore textu s estetickým poslaním sa môžu uplatniť (socio)lingvistické výskumné metódy, naznačila svojím príspevkom M. K a b a t o v á . Do centra jej záujmu sa dostali argotizmy v tvorbe poľského prozaika I. Ireduńského. Referujúca naznačila vnútornú štrukturáciu množiny argotizmov v konkrétnom diele a jej zdroje („gwara“ trestaných, zlodějov; školákov, šoférov a pod.; iné jazyky a pod.). Argotizmy pritom v zmysle poľskej tradície (porov. S. Kania: Słownik argotyzmów. Varšava 1995) *interpretuje* v širokom chápaní, približne v zmysle ruských náhľadov (porov. napr. Baldajev — Belkov — Isupov: Slovar turemno-lagero-blatnogo žargona. Rečevoj i grafičeskij portret sovetskoj turmy. Moskva 1992; Jelištrátov: Argo i kultura [na materiale sovremennogo moskovskogo argo].

Moskva 1993 a i.). Prienik argotizmov do umeleckého jazyka je výrazným podnecovateľom expresivity textu.

Druhá medzinárodná sociolingvisticke orientovaná konferencia napriek svojmu komornejšiemu zastúpeniu priniesla zúčastneným viacero inšpiratívnych podnetov. Iste aj preto, že referujúci mali dostatok priestoru na bohatú diskusiu, ktorá nezriedka vyústila do zblíženia pohľadov na rôzne metodologické, didaktické, ale i praktické otázky v oblasti medziludskej komunikácie. K úspechu konferencie nemalou mierou prispelo aj — zvlášť pre suchozemca — atraktívne prostredie známeho poľského letoviska na pobreží Baltického mora. Generačne a skúsenostne pestrý organizačný tím, ktorý má zdravé ambície „zviditeľňovať“ svoju univerzitu a poľskú lingvistiku aj v medzinárodnom kontexte, si oprávnene zaslúži úprimný obdiv a vyjadrenie vďaky za tvorivo prežité chvíle. Treba len veriť, že ďalšia zo „sociolingvistických“ ciest, po ktorej sa poľskí kolegovia a priatelia vybrali už v roku 1993, má pevný podklad.

Vladimír Patráš

AUTORI

Prof. PhDr. Vincent Blanár, DrSc., Grösslingova 67, 811 09 Bratislava

Doc. PhDr. Ján Bosák, CSc., Jazykovedný ústav Ľ. Štúra Slovenskej akadémie vied,
Panská 26, 813 64 Bratislava

Prof. PhDr. Juraj Dolník, DrSc., Filozofická fakulta Univerzity Komenského, Gondova
2, 818 01 Bratislava

Prof. PhDr. Ján Horecký, DrSc., Marianska 15, 900 31 Stupava

Prof. PhDr. Rudolf Krajčovič, DrSc., Filozofická fakulta Univerzity Komenského,
Gondova 2, 818 01 Bratislava

Prof. PhDr. Ján Sabol, DrSc., Filozofická fakulta Univerzity Pavla Jozefa Šafárika, Ul.
17. novembra 1, 080 78 Prešov

Doc. PhDr. Ella Sekaninová, DrSc., Krčméryho 2, 811 04 Bratislava

MENNÝ REGISTER / INDEX OF NAMES

- Aitchison J. 12
 Altmann G. 6
 Anettová A. 125
 Augst G. 41
 Bakoš M. 82
 Balážová Ľ. 3
 Barz I. 47
 Bateson G. 4
 Belyj A. 88
 Benko V. 150
 Benkovičová J. 150
 Blanár V. 113—117
 Bogatyriov P. 82
 Bolinger D. 6, 7
 Bosák J. 15, 25, 31, 41, 43,
 51, 52, 81—86, 93, 135,
 147, 148
 Bowring J. 9
 Braques G. 82
 Brøndal V. 83
 Budovičová V. 26
 Buzássyová K. 26, 31, 38,
 41, 43, 54, 93, 149, 150
 Bybee J. L. 102
 Crystal D. 9, 10, 13, 14
 Červinka M. 83
 Čmejrková S. 9, 16
 Daneš F. 9
 Davies N. B. 4
 Déczy Gy. 11
 Denison N. 6, 13
 Dmitrijev J. 18
 Dokulil M. 49
 Dolník J. 100—107, 128,
 133, 148, 150
 Dorotjaková V. 121
 Doruľa J. 148
 Drechsel U. 152
 Dressler W. 12, 100
 Drozdík L. 11, 14, 136
 Dudok M. 55
 Ďurčo P. 150
 Ďurovič Ľ. 120, 148, 150
 Dvonč L. 78, 134—135,
 146
 Einstein A. 84
 Fant G. 84
 Fenk A. 104
 Fenk-Oczlon G. 104
 Ferenčíková A. 150
 Ferko M. 149, 150
 Filipec J. 38
 Fill A. 3, 4, 6, 7, 8, 9, 14, 15,
 17, 24
 Fillmore Ch. 58
 Findra J. 33, 55, 148
 Finke P. 7
 Fishman J. 10
 Fleischer W. 47
 Frankowska-Kozak B. 153
 Furdík J. 49, 94
 Gajda S. 147
 Galloway L. 10
 Gardiner A. H. 113
 Genzor J. 11, 14, 17, 136
 Greň Z. 152
 Grepl K. 130, 131
 Grice H. P. 16
 Grosjean F. 13
 Haarman H. 5, 6
 Haeckel E. 4
 Hagège C. 7
 Halle M. 81, 94, 113
 Hammer L. B. 55
 Harras G. 20
 Haß U. 20
 Haugen E. 5, 6, 8, 9, 24
 Havránek B. 128
 Hawley A. H. 4
 Hayakawa S. I. 6
 Heeschen V. 8
 Hjelmslev L. 83
 Hladká Z. 129
 Hoffmannová J. 16, 17
 Horecký J. 3, 31, 41, 42,
 44, 49, 52, 54, 59, 79,
 80, 93—99, 94, 98, 131,
 147
 Horvath B. M. 14
 Hronek J. 27
 Hrubaničová I. 125
 Hudec I. 147
 Humboldt W. von 10, 18,
 58
 Chase S. 6
 Chlebnikov V. 82, 83, 90
 Chomsky N. 85, 135
 Ignatowicz-Skowrońska J.
 153
 Iredyński I. 153
 Isačenko A. V. 97, 119
 Ivanová-Šalingová M. 3
 Jakobson R. 81, 82, 83, 84,
 85, 87, 88, 89, 90, 91, 92,
 94, 96, 97, 99, 100, 108,
 109, 111, 112, 113, 115,
 117
 Jarošová A. 121, 150
 Jedlička A. 93, 128
 Jefremova T. F. 41
 Jelínek M. 130, 131, 149,
 150
 Jones W. 9
 Joyce J. 82
 Jung M. 5
 Kabat M. 153
 Kačala J. 25, 79—80, 148
 Kaňavský M. 150
 Kallmeyer W. 16
 Kania S. 152
 Karlík P. 128—131, 130
 Kempelen W. von 58
 Kollár D. 118, 119, 120

- Komorovský J. 119
 Kopeckij L. V. 119
 Korzybski S. 6, 18
 Kořenský J. 148, 150
 Koziarska B. 153
 Krajčovič R. 108—112, 112
 Krčmová M. 128
 Krebs J. R. 4
 Krupa V. 6, 11, 14, 17,
 135—137, 149
 Kučerová E. 119, 120
 Kuchař J. 49
 Kuznecova A. I. 41
 Le Corbusier 82
 Lehfeldt W. 6
 Lewaskiewicz T. 152
 Lisický M. L. 3
 Majakovskij V. 82
 Maksimov V. I. 26
 Malevič K. 82
 Malíková O. 120
 Malinowski B. 7, 8
 Maníková Z. 3
 Martincová O. 37, 148
 Masár I. 3
 Mathesius V. 83
 Mayerthaler W. 101
 Meřčuk I. 85
 Mezzofanti G. 9
 Michalus Š. 125
 Mislovičová S. 53
 Mistrík J. 56—57, 89
 Mlacek J. 149
 Mokijenko V. M. 26
 Moosmüller S. 52
 Moško G. 41—50, 44
 Nábělková M. 53
 Nekula M. 128—131
 Nelde P. 6
 Nennen H.-U. 4
 Němec I. 38
 Novák Ľ. 109
 Odaloš P. 153
 Ondrejovič S. 3—24, 10, 12,
 15, 16, 17, 51—55, 53,
 57—59, 137, 147, 148
 Ondruš Š. 91
 Oravcová A. 52
 Öffner G. 12
 Patráš, V. 53, 152, 154
 Pauliny E. 51, 81, 97, 98,
 108, 112, 149
 Peňáz P. 152
 Picasso P. 82
 Pícha E. 125
 Polivanov J. 10
 Pisárčiková M. 125—128,
 149
 Pomorska K. 85, 87, 88, 91,
 92
 Poštolková B. 26
 Považaj M. 27, 125, 149
 Rangelová A. 150
 Rask R. Ch. 9
 Ripka I. 15, 147, 149
 Rusínová Z. 128—131, 130
 Russel B. 113
 Ružička J. 79, 80
 Sabol J. 87—92, 88, 90, 91,
 97, 98, 112
 Sádřílková M. 26
 Samardžija M. 149
 Saussure F. de 82, 84, 89
 Savický N. 26
 Sekaninová E. 118—124,
 119, 120, 121, 122,
 132—133
 Sgall P. 27
 Schulzová O. 150
 Schweizer A. 9
 Skladaná J. 150
 Slančová D. 53, 54, 149
 Slavičková E. 41
 Smatana M. 54
 Sokolová M. 41—50, 42,
 43, 44, 45, 49, 54, 149
 Somerfelt A. 83
 Stanislav J. 108, 109, 111,
 112
 Steiner C. M. 4
 Stich A. 25
 Stingl M. 136
 Strauß G. 20
 Stravinskij I. 82
 Šabík V. 82, 85, 89
 Šatava L. 14
 Ščerba L. V. 119
 Šikra J. 152
 Šimková M. 51, 150
 Šimon F. 41—50, 43, 44,
 45, 49
 Šišková R. 26
 Škvarečinová O. 57
 Šlaufová E. 26
 Šlosar D. 129
 Štícha F. 30
 Tannen D. 16
 Tibenská E. 125
 Tondl L. 94
 Tragut J. 13
 Trampe W. 3, 7, 8, 9, 11, 18,
 19, 20, 24
 Trubeckoj N. S. 84, 85, 100,
 108
 Tuguševa R. 25—40
 Vaughan P. 14
 Voegelin C. F. 5
 Voegelin F. M. 5
 Vollmann R. 52
 Wandruszka M. 15
 Wašik Z. 5
 Werner O. 102
 Winter W. 102
 Wurm S. A. 10
 Würzel W. U. 101
 Zagórski Z. 151
 Zawadowski L. 5
 Zeman J. 150
 Zochová Z. 26

OBSAH

Vincent Blánár: Roman Jakobson o význame vlastného mena	113
Ján Bosák: Pri storočnici Romana Jakobsona, pri základoch lingvistiky 20. storočia	81
Juraj Dolník: O jednej Jakobsonovej inšpirácii.....	100
Ján Horecký: Jakobsonovská terminológia dištinkčných príznakov	93
Rudolf Krajevčí: Roman Jakobson a začiatky fonologického výskumu v slovenskej dialektológii.....	108
Slavo Ondrejovič: Jazyková ekológia a ekológia lingvistiky.....	3
Ján Sabol: Dialóg o hľadaní podstaty jazyka (Na storočnicu Romana Jakobsona)	87
Roza Tugševa: Neologizmy v blízkorodstvenných jazykoch (na primere českého i slovenského jazykov)	25

Diskusie

Miloslava Sokolová — František Šimon — Gustáv Moško: Zásady morfológickej analýzy v morfológickom slovníku slovenčiny	41
---	----

Rozhľady

Ella Sekaninová: Šesťväzkový <i>Velký slovensko--ruský slovník</i> ako prototyp konfrontačného lexikografického diela	118
---	-----

Recenzie

Nová gramatika češtiny. J. Horecký.....	128
Opis synonymického bohatstva slovenčiny. J. Dolník.....	125
Zborník o sociolingvistickom výskume slovenčiny. J. Findra.....	51

Kronika

Ďalšie sociolingvisticky orientované stretnutie na severe Poľska. V. Patráš	151
Jubileum docentky Elly Sekaninovej. J. Dolník.....	132
Jubileum profesora Jozefa Mistríka. O. Škvareníková.....	56
Jubileum významného slovenského jazykovedca a orientalistu PhDr. Viktora Krupu, DrSc. S. Ondrejovič	135
Mladý jubilant Slavo Ondrejovič. J. Horecký.....	57
Prameňov je viac (Poznámka o dopĺňaní cudzích textov). J. Kačala	79
Pri sedemdesiatke dr. Ladislava Dvonča. J. Bosák	134
Slovenčina na konci 20. storočia, jej normy a perspektívy. K. Buzássyová.....	147
Súpis prác Slava Ondrejoviča za roky 1973—1995. L. Dvonč	60
Súpis prác Viktora Krupu za roky 1986—1995. L. Dvonč.....	137

СОДЕРЖАНИЕ

Винцент Б л а н а р : Роман Якобсон о значении собственного имени существительного....	113
Ян Б о с а к : Сто лет со дня рождения Романа Якобсона, основоположника лингвистики 20-го века.....	81
Ян Г о р е ц к и : Теория дистинктивных признаков Романа Якобсона	93
Юрай Д о л н и к : Об одной инспирации Романа Якобсона	100
Рудольф К р а й ч о в и ч : Роман Якобсон и начало фонологических исследований в словацкой диалектологии.....	108
Славо О н д р е й о в и ч : Языковая экология и экология лингвистики.....	3
Ян С а б о л : Диалог о поисках сущности языка (К столетнему юбилею Романа Якобсона)	87
Роза Т у г у ш е в а : Неологизмы в близкородственных языках (на примере чешского и словацкого языков).....	25

Д и с к у с с и я

Милослава С о к о л о л о в а — Франтишек Ш и м о н — Густав М о ш к о : Основы морфематического анализа в морфематическом словаре словацкого языка	41
---	----

О б з о р

Элла С е к а н и н о в а : Шеститомный <i>Большой словацко-русский словарь</i> — прототип сопоставительного лексикографического произведения.....	118
---	-----

Р е ц е н з и и

Новая грамматика чешского языка. Я. Г о р е ц к и	128
Описание синонимического богатства словацкого языка. Ю. Д о л н и к	125
Сборник по социолингвистическому исследованию словацкого языка. Я. Ф и н д р а	51

Х р о н и к а

Дальнейшая социолингвистически ориентированная встреча на севере Польши. В. П а т р а ш	151
Д-р Ладислав Двонч 70-летний. Я. Б о с а к	134
Источников несколько. Я. К а ч а л а	79
Молодой юбиляр Славо Ондрейович. Я. Г о р е ц к и	57
Словацкий язык в конце 20-го века, его нормы и перспективы. К. Б у з а ш и о в а	147
Список работ Виктора Крупы, опубликованных в 1986—1995 гг. Л. Д в о н ч	137
Список работ Слава Ондрейовича опубликованных в период 1973—1995 гг. Л. Д в о н ч	60
Юбилей выдающего словацкого лингвиста и востоковеда Виктора Крупы. С. О н д р е й о в и ч	135
Юбилей доц. Эллы Секаниновой. Ю. Д о л н и к	132
Юбилей профессора Йозефа Мистрика. О. Ш к в а р е н и о в а	56

CONTENT

Vincent B I a n á r : Roman Jakobson on the Meaning of Proper Name	113
Ján B o s á k : Centenary of Roman Jakobson, Foundations of Twentieth Century Linguistics	81
Juraj D o l n í k : Towards a Jakobson's Inspiration	100
Ján H o r e c k ý : On the Jakobsonian Terminology of Distinctive Features	93
Rudolf K r a j č o v i č : Roman Jakobson and the Beginnings of Phonologic Investigation in Slovak Dialectology	108
Slavo O n d r e j o v i č : Language Ecology and Ecological Linguistics.....	3
Ján S a b o l : Dialogue on the Quest for the Essence of Language (In Honour of Centenary of Roman Jakobson).....	87
Roza T u g u š e v a : Neologisms in Genetically Related Languages (Czech and Slovak).....	25

D I S C U S S I O N

Miloslava S o k o l o v á — František Š i m o n — Gustáv M o š k o : The Rules of Morphemic Analysis in Morphemic Dictionary of the Slovak Language	41
--	----

R E V I E W A R T I C L E S

Ella S e k a n i n o v á : <i>The Great Slovak—Russian Dictionary</i> in Six Volumes as a Prototype of Confrontational Lexicographic Work	118
--	-----

B O O K R E V I E W

Description of Synonymic Richness of Slovak Language. By J. D o l n í k.....	125
New Grammar of Czech Language. By J. H o r e c k ý.....	128
Papers on Sociolinguistic Research of the Slovak Language. By J. F i n d r a.....	51

C H R O N I C L E

Another Sociolinguistic Meeting on the North of Poland. By V. P a t r á š	151
Bibliography of the Writings of Slavo Ondrejovič for the Period 1973—1995. By L. D v o n ě	60
Bibliography of the Writings of Viktor Krupa for the Period 1986—1995. By L. D v o n ě.....	137
Dr. Ladislav Dvonč Seventy Years Old. By J. B o s á k.....	134
Slovak Language at the End of the 20th Century, its Norms and Perspectives. By K. B u z á - s s y o v á.....	147
The Jubilee of Distinguished Slovak Linguist and Orientalist Viktor Krupa. By S. O n d r e j o - v i č.....	135
The Jubilee of Ella Sekaninová. By J. D o l n í k	132
The Jubilee of Professor Jozef Mistrík. By O. Š k v a r e n i n o v á.....	56
There Are More Sources. By J. K a č a l a.....	79
Young Jubilee Slavo Ondrejovič. By J. H o r e c k ý.....	57

INFORMÁCIE AUTOROM

Redakcia prijíma príspevky spracované na počítači — textový editor Text602 (T602) pod operačným systémom MS DOS. Pri spracúvaní príspevkov prosíme dodržiavať tieto zásady:

V celom texte používať riadkovanie 2; prípadný petit vyznačiť len na vytlačenej príspevku.

V texte za každým interpunkčným znamienkom urobiť medzeru (R. Auty; N. I. Feľdman; s. 312, t. j.).

Dôsledne odlišovať číslicu 0 od veľkého O a číslicu 1 od písmena l.

Pravý okraj strany nezarovnávať, tvrdý koniec riadku používať iba na konci odsekov!

Pri rozlišovaní typov písma pridržať sa naďalej úzu časopisu, používať kurzívu, riedenie, horný/dolný index. Nič nepodčiarkovať, nepoužívať široký a vysoký typ písma a pod.

Pri riedení použiť najprv jednu normálnu medzeru (medzerovník) a jednu tvrdú medzeru (pri stlačení klávesu ALT stlačiť aj kláves M); na obrazovke sa medzi jednotlivými písmenami objaví malý bod. Po skončení riedenia postupovať opačne. (Např. Treba vždy vyznačiť aj toto ·v·š·e·o·b·e·c·n·e·p·l·a·t·n·é· pravidlo.)

Pomlčky vyznačovať dvoma spojovníkmi s medzerou na začiatku aj na konci (G. Altman -- V. Krupa); medzery nedávať pri označovaní stranového a číselného rozsahu (s. 3--12; v r. 1886--1889); spojovníky píšeme ako doteraz: T. Slama-Cazacu; sociálno-komunikačný a pod.

Znaky, ktoré textový editor T602 neobsahuje (poľské písmená, praslovanské a pod.), pisať kombináciou dvoch znakov tak, aby jednoznačne určili príslušné písmeno. Např.:

#Z = Ź	#z = ź	&Z = Ż	&z = ż
#N = Ń	#n = ń	#L = Ł	#l = ł
#E = Ę	#e = ę	#A = Ą	#a = ą

Zoznam používaných znakov uviesť na začiatku príspevku.

Poznámky, ktoré majú byť pod čiarou, používať iba v nevyhnutných prípadoch. V texte ich na príslušnom mieste označiť horným indexom (např. vzniká tým synergický efekt,¹ ktorý . . .), všetky poznámky potom uviesť na konci príspevku v tvare horný index, medzera, obsah poznámky. (Např. ¹ Synergia znamená spolupôsobenie . . .)

Grafy a schémy pripojiť na osobitnom liste maximálne vo veľkosti šírky a výšky strany časopisu (podľa požadovanej veľkosti).

Súčastou každého príspevku je záväzne abstrakt v anglickom jazyku (vrátane preloženého titulku). Abstrakt by mal mať max. 100 slov a obsahovať tzv. kľúčové slová na identifikáciu príspevku v rámci vedecko-výskumnej oblasti. Resumé môže byť v jazyku, ktorý si vyberie autor.

Bibliografické údaje a citácie treba zatiaľ uvádzať podľa doterajšieho úzu časopisu. (Prípadný upravený návrh uverejníme po dohode s ostatnými redakciami.)

Do redakcie treba poslať vytlačený príspevok s disketou (najlepšie 3,5").

Uzávierka 1. čísla 31. januára, uzávierka 2. čísla 31. mája v príslušnom roku. (Príspevky sa budú prijímať aj priebežne.)

Redakcia si vyhradzuje právo neprijímať príspevok v prípade, keď nespĺňa príslušné formálne náležitosti.

Pri akýchkoľvek nejasnostiach sa treba informovať v Jazykovednom ústave Ľ. Štúra SAV v Bratislave, tel.: 07/533 17 61–63, klapka 132; fax: 07/533 17 56; E-mail: jazyls@savba.savba.sk

Новая грамматика чешского языка. Я. Горецки.....	128
--	-----

Хропика

Юбилей доц. Эллы Секаниновой. Ю. Долник.....	132
Д-р Ладислав Двонч 70-летний. Я. Босак.....	134
Юбилей выдающего словацкого лингвиста и востоковеда Виктора Крупы. С. Ондрей- йович.....	135
Список работ Виктора Крупы, опубликованных в 1986—1995 гг. Л. Двонч.....	137
Словацкий язык в конце 20-го века, его нормы и перспективы. К. Бузашиова.....	147
Дальнейшая социолингвистически ориентированная встреча на севере Польши. В. Пата- раш.....	151

CONTENT

Ján B o s á k : Centenary of Roman Jakobson, Foundations of Twentieth Century Linguistics.....	81
Ján S a b o l : Dialogue on the Quest for the Essence of Language (In Honour of Centenary of Roman Jakobson).....	87
Ján H o r e c k ý : On the Jakobsonian Terminology of Distinctive Features.....	93
Juraj D o l n í k : Towards a Jakobson's Inspiration.....	100
Rudolf K r a j č o v i ě : Roman Jakobson and the Beginnings of Phonologic Investigation in Slovak Dialectology.....	108
Vincent B l a n á r : Roman Jakobson on the Meaning of Proper Name.....	113

Review Articles

Ella S e k a n i n o v á : <i>The Great Slovak—Russian Dictionary</i> in Six Volumes as a Prototype of Confrontational Lexicographic Work.....	118
---	-----

Book Reviews

Description of Synonymic Richness of Slovak Language. By J. D o l n í k.....	125
New Grammar of Czech Language. By J. H o r e c k ý.....	128

Chronicle

Jubilee of Ella Sekaninová. By J. D o l n í k.....	132
Dr. Ladislav Dvonč Seventy Years Old. By J. B o s á k.....	134
The Jubilee of Distinguished Slovak Linguist and Orientalist Viktor Krupa. By S. O n d r e j o v i ě	135
Bibliography of the Writings of Viktor Krupa for the Period 1986—1995. By L. D v o n ě.....	137
Slovak Language at the End of the 20th Century, its Norms and Perspectives. By K. B u z á - s s y o v á.....	147
Another Sociolinguistic Meeting on the North of Poland. By V. P a t r á š.....	151

JAZYKOVEDNÝ ČASOPIS

Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied

Ročník 47, 1996, 2

Vychádza dvakrát do roka

Vydáva Slovak Academic Press, spol. s r. o.

Hlavný redaktor doc. PhDr. Ján Bosák, CSc.

Výkonná redaktorka PhDr. Magdaléna Petrufová

Redakčná rada:

doc. PhDr. Ján Bosák, CSc., PhDr. Klára Buzássyová, CSc., prof. PhDr. Juraj Dolník, DrSc.,
prof. PhDr. Ján Horecký, DrSc., prof. PhDr. Ján Kačala, DrSc., prof. PhDr. Rudolf
Krajčovič, DrSc., prof. PhDr. Ábel Kráľ, DrSc., PhDr. Viktor Krupa, DrSc., prof. PhDr. Jozef
Mistriák, DrSc., PhDr. Slavo Ondrejovič, CSc., PhDr. Magdaléna Petrufová, PhDr. Ivor
Ripka, CSc., prof. PhDr. Ján Sabol, DrSc., doc. PhDr. Ella Sekaninová, DrSc.

Adresa redakcie: 813 64 Bratislava, Panská 26

Technický redaktor: Vladimír Radik

Objednávky a predplatné prijíma Slovak Academic Press, spol. s r. o., P.O.Box 57,
Nám. slobody 6, 810 05 Bratislava

Registračné číslo 7044

Distributed by Slovak Academic Press Ltd., P.O.Box 57, Nám. slobody 6, 810 05 Bratislava

Distribution rights are held by KUBON und SAGNER, P.O.Box 34 01 08, D-8000
München, Germany

Ročné predplatné Sk 58,-, jednotlivé číslo Sk 29,-

Podávanie novinových zásielok povolené RPP Bratislava, pošta 12, 8. 8. 1994, č. j.
343-RPP/94.